SZALAI BÉLA

SZÖRNYEK, GYILKOSOK, VITÉZ MAGYAROK, CSODÁS FÖLDI ÉS ÉGI JELENSÉGEK

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 1 03.07.2026 15:15

Köszönet mindazoknak a magyar és külföldi közgyűjteményeknek, gyűjtőknek, kutatóknak, akik támogatták munkánkat.

ISBN 978-615-6792-27-3
DOI 10.36820/metszetek.2026.szalai.1

A borítón a budai szörny ábrázolása (9a kép, kötetünk 39. oldalán).

Megjelent az MTA és az MTA KIK bicentenáriumán
a Miniszterelnökség és a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. támogatásával

Az önismeret forrásai – a magyarságkép változásai témájú
a IX. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus
Miskolc–Sárospatak, 2026. augusztus 24–29. alkalmával

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 2 03.07.2026 15:15

SZALAI BÉLA

SZÖRNYEK, GYILKOSOK, VITÉZ MAGYAROK, CSODÁS FÖLDI ÉS ÉGI JELENSÉGEK

A Magyar Királyságban történt rendkívüli események metszeteken 1550–1700

Sajtó alá rendezte és bevezette
Monok István

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ
Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság

Budapest
2026

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 3 03.07.2026 15:15

Tördelőszerkesztő
Madár Réka

Képszerkesztő
Csikszentsimoni Veress Péter

A Személynév és helynév mutatót összeállította
Budai-Király Tímea

Lektorálta
Farkas Gábor Farkas

A könyvben lévő képek egyedi rejtett jelöléssel védettek az engedély nélküli másolás ellen

© Szalai Béla 2025
© MTA KIK
Minden jog fenntartva

Felelős kiadó
Monok István az MTA KIK főigazgatója,
a Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság társelnöke

Nyomta és kötötte
az Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető
Pataki Lajos vezérigazgató

A könyv megjelenéséhez hozzájárult
a Herczeg Alapítvány (Temesvár) támogatása

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 4 03.07.2026 15:15

TARTALOMJEGYZÉK

A magyarságkép történetének margójára (Monok István) 7

KÉPEK 11

1. Szikszó, kígyóvész 1550 13
2. Fráter György meggyilkolása 1551 19
3. Temesvár, robbanás és árvíz 1576 21
4. Vác, török mulatság 1576 24
5. Szikszói vásár 1577 26
6. Buda, tűzvész 1578 28
7. Szokoli Musztafa budai pasa megfojtása 1578 33
8. Kassa, égi jelenség 1579 35
9a–b. Budai szörny 1585 38
9c. Győr, szörnyszülött 1590 41
10. Pozsony, vérvád 1591 43
11. Győr, kegyetlenkedések 1594 45
12. Báthory András 1599 47
13. Pápa, vallon zsoldosok kivégzése 1600 50
14. Mihály vajda megölése 1601 54
15. Szatmári csodás jelenség 1603 55
16. Kassai vártanúk 1619 56
17. Torzszülött 1620 58
18. Modor, égi jelenség 1639 66
19. Esterházy hősök temetése 1652 68
20. Nagyvárad, üstökös 1660 70
21. Wesselényi tézislap 1663 75
22. Báry Péter 78
23. Baksa Márk 83
24. Pribék halál 85
25. Üstökös 1664 86
26. Komáromi csodahal 1662 90
27. Zrínyi Miklós tatár foglya 91
28. Pápa égi jelenség 1664 99
29. Féregeső 1672 102
30. Árva, Pika Gáspár és társai kivégzése 1672 107
31. Szamár, égi jelenség 1672 112
32. Kassa, tűzvész 1674 113
33. Üstökös 1680 114
34. Pozsony, égi jelenség 1681 116
35. Pécs, égi jelenség 1681 118
36. Üstökös 1682 120
37. Sáskajárás 1684 122
38. Üstökös 1687 124
39. Pécs, égi jelenség 1692 126
40. Szolnoki szörnyszülött 1700 körül 127
41. Pápa, Johannes Grigg 1700 körül 128

A kötetben idézett szakirodalom 130
Népek táblája Stájerországból 133
Európa népeinek és tulajdonságaiknak bemutatása 134
Személy- és helynevek mutatója 135

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 5 03.07.2026 15:15

A Vezekényi csata (1652) és hőseinek ábrázolása Benyovszky Mihály tézislapján (Tyrnaviae, 1654) – a metszet Augsburgban készült, Melchior Küssel munkájaként

Győr, Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum (K 65.54)

Rózsa György, *Thesenblätter mit Ungarischen Beziehungen*, Acta historiae artium, 3–4(1987), 259.

Szalai Béla, *Ad jobbat az Isten*, Budapest, MTA KIK, 2022, 55, 172. (152. kép)

Horváth József, *A nagyszombati, a kassai és a kolozsvári jezsuita felsőfokú iskolák promóciós könyveinek bibliográfiája*, sajtó alá rend., szerk. Kónya Franciska, Budapest, MTA KIK, 2025 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei – Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae, 53(128)), 136, nr. 186.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 6 03.07.2026 15:15

A magyarságkép történetének margójára

A magyarságkép alakulásának a történelmi időben jelentős szakirodalma van.[1] Attól az időtől kezdve, amikor a hunok megjelentek Európa hatalmi színpadán, a mai napig. Ez a kép a 16. századi Iordanestől napjaink „sajtó" cikkeiig, internetes véleményvezérek jegyzeteiig általában a véleményformáló mögött állók hatalmi igényei szerint alakult. Ritkábban egy-egy értelmiségi a saját szakmai szempontjaiból kiindulva tudott – egy másik, nem kevéssé elfogult szempontú logika mentén – bemutatni bennünket. Bármilyen indíttatásból is mutatták be a magyarokat, illetve a Magyar Királyságot az európai megjelenésünktől kezdődően egy ugyanolyan folyamat rajzolódik ki a hungarológiai összképből – ha hungarológiának tudjuk a mások által rólunk írt műveket, és megalkotott ábrázolásokat –, mint amelyet Almut Höfert összefoglalóan[2] a törökökkel, hangsúlyosan az oszmán törökökkel kapcsolatban bemutatott. A mítikus, a tőlünk való rettegés hangulatában megfogalmazott jellemzéstől, a 10. századtól kezdve a személyes, és már békés találkozások tapasztalata alapján is leírt szövegeken át a 18. századra kialakult tudományos igényű néprajzi, népismereti, történelmi bemutatásig. Ha csak egyetlen példát akarunk kiemelni – nincsen értelme minden nemzeti irodalom magyarságképére vonatkozó anyagára itt egy előszóban reflektálni -, akkor idézhetjük Csukovits Enikő monográfiáját,[3] illetve azt az összefoglaló bibliográfiát,[4] amelynek alapján valóban követhető egy, „a mesés elbeszélésektől a tudományos megismeréséig" tartó folyamat.

Almut Höfert monográfiáját azért is adekvát és fontos idézni, mert a 15–17. századi *turcica* irodalom jelentős részben egyben *hungarica* információ is, tekintve, hogy az oszmán hódítás megállítására a nyugati országok inkább használták a Magyar Királyságot (és Erdélyt), minthogy a saját területekig engedjék az ellenséget. Ez a szokásuk a mai napig nem változott: pénzt, fegyvert – főleg újat kipróbálni – és zsoldosokat előszeretettel küldenek, így az ellenségé mellett az ideküldött zsoldosok rablásigényét is a közép-európai területen elégítik ki. A hadszíntér hírei természetesen sokféle módon keletkeztek. Szervezett hírszolgálatok,[5] kereskedők, diplomáciai utazók, hazatérő zsoldosok elbeszélései mellett a Magyar Királyságból és Erdélyből nyugatra utazók is hírforrások voltak. A ka-

---

1 Nem célom itt a magyarságkép változásairól értekezni, hiszen a téma a magyar művelődéstörténet minden korszakában jelen volt. A rendszerváltás (1990) körüli idők szemléletének egy átfogó képét adja ez a tanulmánykötet: *Magyarságkép és történeti változásai,* szerk. Pataki Ferenc, Ritoók Zsigmond, Budapest, MTA, 1999 (Magyarország az ezredfordulón, Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián, Műhelytanulmányok).

2 Almut Höfert, *Den Feind beschreiben, „Türkengefahr" und europäisches Wissen* über *das Osmanische Reich 1450–1600,* Frankfurt am Main–New York, Campus Verlag, 2003 (Campus Historische Studien, 35.)

3 Csukovits Enikő, *Magyarországról és a magyarokról: Nyugat-Európa magyar képe a középkorban,* Budapest, MTA TTI, 2016 (Magyar történelmi emlékek, Értekezések – Monumenta Hungariae Historica, Dissertationes); Marosi Ernő, *Magyarok középkori ábrázolásai és az orientalizmus a középkorban,* in Marosi Ernő, *„Fénylik a mű nemesen", Válogatott írások a középkori művészet történetéről,* Budapest, Opitz Kiadó, Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat, 2020, 86–93.

4 Henri Toulouze–Hanus Erzsébet, *Bibliographie de la Hongrie en langue française,* Budapest–Paris, OSZK, Institut Hongrois, 2002 (Documenta Hungarorum in Gallia).

5 Lásd például Wagner Vilmos, *Hírszolgálat a XVII. század elején (A Lamperter-féle kézírati újság ösmertetése),* Kolozsvár, Stief Jenő, 1911.; Orsolya Lénárt, *Der Ungarische Kriegs-Roman: Medien, Wissen und Fremdwahrnehmung bei Eberhard Werner Happel,* Budapest, NAP, 2016 (Mitteleuropäische Geschichte und Kultur, Studienreihe der Andrássy Universität, Budapest, Bd. 1.), különösen 52–64.: Ungarns als Thema des deutschsprachigen Zeitungen.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 7 03.07.2026 15:15

pott híreket aztán gazdasági érdekeik és az erre épülő politikai szándékok mentén értelmeztették az akkori értelmiséggel. A megszerkesztett propagandairatokal aztán lehetett helyi politikai akciókat is előkészíteni.[6] Új azóta sincsen a Nap alatt. Várkonyi Ágnes a 17. századra koncentrálva bemutatja a korabeli elméleti irodalmat is, azt, amelyik az információ fontosságát, manipulálhatóságát tárgyalja, emellett a korabeli rendszerességgel megjelenő hírlapokat *(periodicum)*.[7] EténYi Nóra már tipologizálja ez utóbbiakat megjelenési formák és műfajok szerint,[8] majd folytatva az analízist kitér a szenzációk hajhászására, a csúsztatásokra, illetve arra a jelenségre, amikor máshonnan vett képek aláírását változtatják csak egy-egy magyarországi esemény illusztrálására.[9] Kiterjesztve a Magyar Királyságról megjelent képek és pamflettek kutatását, eljut populáris szimbólumok bemutatásáig is.[10] Az idézett műveiben természetes módon esik hangsúly a török–magyar hadszíntér eseményeihez kötődő hírekre. Erről a témáról számtalan hírfelületen nyerhettek információt a kora újkori Európa lakói, így például a térképeken is.[11] Van már monográfiánk arról is, hogy egy-egy történelmi korszak, vagy éppen hatalmi szereplő megítélésében miként érhetők tetten a hírt adók gazdasági, illetve politikai hatalmi érdekei.[12]

A koraújkori Magyar Királyság és Erdély történelmi szereplőinek, az eseményeknek, a helyszíneknek az ábrázolása több diszciplína kutatója által elemzett volt eddig is,[13] de a képanyag, hangsúlyosan is a sokszorosított grafikai ábrázolások módszeres, szándék szerint teljességre törekvő összegyűjtését egy műgyűjtő, Szalai Béla vállalta magára. A 16–17. századot tekintve, az akkor időben évenként haladva vette számba ezt a korpuszt.[14] A szándék nemes, és hogy mennyire lehetetlen a

---

6 Lásd Téglás J. Béla, *A történeti pasquillus a magyar irodalomban,* Szeged, 1928 (Értekezések a M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetéből, 7.)

7 R. Várkonyi Ágnes, *Politikai kultúra és információ a kora újkorban,* Budapest, MTA, 2014 (Székfoglaló előadások a Magyar Tudományos Akadémián).

8 Nóra G. Eténi, *Die Formen, Gattungen der gedruckten politischen Propaganda in der fühen Neuzeit: Zeitgenössische politische Symbole der europäischen Machtverhältnisses,* Historické Štúdie, 49(2015), 61–77.

9 G. Eténi Nóra, *Hadszíntér és nyilvánosság: A magyarországi török háború hírei a 17. századi német újságokban,* Budapest, Balassi Kiadó, 2003, főként 107–110.

10 G. Eténi Nóra, *Pamflet és politika: A hatalmi egyensúly és Magyarország a 17. századi német propagandában,* Budapest, L'Harmattan, 2009, főként 319–348.

11 Plihál Katalin, *Kard és térkép: Hadi események és propaganda a Magyarországról megjelent térképeken,* Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020.

12 Varsányi Krisztina, *„Hírlik, hogy Bethlen…", Bethlen Gábor fejedelem a Német-Római Birodalom korabeli nyilvánossága előtt német nyelvű nyomtatványok tükrében,* Budapest, MTA BTK, 2014 (Médiatudományi könyvek).

13 Csak példaként: Galavics Géza, *Kössünk kardot a pogány ellen, Török háborúk és képzőművészet,* Budapest, Képzőművészeti Kiadó, 1986.; *Történelem – kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon, vezető a Magyar Nemzeti galéria kiállításához...,* szerk. Mikó Árpád, Sinkó Katalin, Budapest, MNG, 2000 (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2000/3.).

14 Szalai Béla, *Magyar várak, városok, falvak metszeteken, 1515–1800, I-VII. kötet,* Budapest, Múzeum Antikvárium, magánkiadás, 2006–2024; Szalai Béla, *A tizenötéves háború metszeteken,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, 2021; Szalai Béla, *Így tudták, így hitték, így képzelték. A magyar történelem kortárs metszeteken 1514–1592*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, 2021; Szalai Béla, *Ad jobbat az Isten, A magyar történelem kortárs metszeteken 1604–1660,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, 2022; Szalai Béla, *Az ősi bátorságra emlékezzetek, A magyar történelem kortárs metszeteken 1660–1665,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, 2023; Szalai Béla, *Két császár is ront már minket, A magyar történelem kortárs metszeteken 1666–1684,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 8 03.07.2026 15:15

vállalkozás,[15] mutatja, hogy Papp Júlia egyetlen eseményre szűkítve a kutatást – nevezetesen a mohácsi csata ábrázolásaira koncentrált – szinte azonnal ki is egészítette ezt a képet.[16]

Az idézett művek képanyagában is szerepelnek történelmünk olyan pillanatait „megörökítő" képek, amelyek bizonyára a hatáskeltés szándékával készültek. Brutális gyilkosságokról, kivégzésekről, különösen nagy veszteséget okozó csatákról. A korai újkor embere, hasonló módon, ahogy a ma élők is, ha elborzadt is egy-egy ilyen kép láttán, történetet hallva, olvasva, kereste az ilyet, legalább is, amikor lehetősége volt arra, hogy ilyen eseményekről informálódjék, kedvvel élt vele. Bizonyára elborzasztotta a kép, amely kígyó inváziót, féreg- vagy véresőt mutatott, tanulságosnak is vélte azonban, Isten büntetésének, és figyelmeztetésnek vette a saját maga életvitelét tekintve.

A torz születésekről szóló hírek, akárha állatról, különösen, ha emberről volt szó, érdeklődést váltottak ki.[17] A kérdés az, hogy bír-e jelentőséggel a magyarságkép szempontjából az, hogy éppen egy magyar királyságbeli esetet mutatnak be. Háromtestű, egyfejű birka, patás, négykarú, szeméből lángnyelvet lövellő „ember", vagy hétfejű gyermek bárhol születhetett volna, ha ez nem lenne lehetetlen. Miért éppen Erdélyben, Budán, Győrben vagy Szolnokon történt az eset? A kísérő kurta szövegek csak az eset előfordulásának a jelzésére elegendők, sehol nem fejtik ki, hogy „ilyenek a magyarok", vagy „még a csecsemő is a törököket harapdálja", és ha valami magyarázat feltűnik, az pár szavas utalás az isteni harag, vagy jóindulat meglétére az esemény hátterében.

Utóbbi szempontból – mit üzen egy felsőbb hatalom, miként értelmezhető az üzenet? – sokszínű a 16–17. században a magyar Királyságban és Erdélyben is látható volt üstökösök, illetve már égi jelenségek magyarázata egyszerűbbnek tűnik, éppen ezért számtalan a megközelítési mód az interpretációkban. Elég legyen itt csak az 1680-ban feltűnt üstökös (C/1680 V_1)[18] csak magyar értelmezését felidézni. A hallei (Halle an der Saale) postamester Friedrich Madeweiss német leírását[19] követően azt egy ismeretlen cseh nyelvre fordította, és ez megjelent Zsolnán, 1681-ben a Dadan nyomdában, Jan Dadan özvegyénél.[20] A szász lutheránus lelkész, Jacob Schnitzler (Hermannstadt/

Könyvtár és Információs Központ, Országos Széchényi Könyvtár, 2023; Szalai Béla, *Most van itt az ideje a hadakozásnak, A magyar történelem kortárs metszeteken 1685–1686, I–II. kötet,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Országos Széchényi Könyvtár, 2024; Szalai Béla, *Mindenhol beszélik a török futását, A magyar történelem kortárs metszeteken 1687–1688,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Országos Széchényi Könyvtár, 2025; Szalai Béla, *Elcsendesül a hadak útja, A magyar történelem kortárs metszeteken 1689–1699,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Országos Széchényi Könyvtár, 2025.

15 Egy embernek biztosan, de nem lenne lehetetlen egy nemzeti közgyűjteménynek, ahol lehetne egy kép adatbázist építeni, azt fenntartani, ahova minden kutató elküldhetné az új, még nem ismert dokumentumok másolatát pontos leíró adatokkal.

16 Papp *Júlia, „Honját, népét s ősi hitünket védte királyunk", A mohácsi csata és II. Lajos a 16–19. századi képzőművészetben,* Budapest, ELTE HTK, Budapest, 2025, 31–113. Sokszorosított grafikák a propaganda és az ismeretterjesztés szolgálatában.

17 Vö. Daston Lorraine, *Marvelous Facts and Miraculous Evidence in Early Modern Europe*, Critical Inquiry, 1991, Autumn.

18 Vö. Zsoldos Endre, *Üstökösök az ókortól a kora újkorig,* in *„Üstököst látni": Az 1680. évi üstökös művelődés- és tudománytörténeti emlékei,* szerk. Farkas Gábor Farkas, Szebelédi Zsolt, Varga Bernadett, Zsoldos Endre, Budapest, MTA KIK–Jaffa, 2017 (Lichniae ex Bibliotheca Academiae Scientiarum Hungaricae – Érdekességek az MTA Könyvtárából), 213–221.

19 Friedrich Madeweiss, *Die Wieder-Erscheinung der ungewöhnlich-grossen Stern-Ruthe, verstehe des neuen Cometen…,* Berlin, Rupert, Völcker, 1681 (VD17 14:073299F).

20 Friedrich Madeweiss, *Tractatus cometographicus : to gest O zgewenj a w nowe vkazanj, toho neobyčegne dlauheho a*

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 9 03.07.2026 15:15

Nagyszeben, Stephan Jüngling, 1681),[21] és a kálvinista lelkész Kisztei Péter (Kassa, Stefan Bosytz, 1683)[22] nyomtatott prédikációban értelmezték a jelenséget, Isten üzenetét.[23]

De számos más magyar vonatkozású, a korabeliek képzeletében az egyes csaták kimenetelét[24] és sorsok fordulását befolyásoló égi jelenség,[25] vagy konkrétan üstökösről is tudunk. Olyanokról is, amelyekről nem kerültek információk a kortársak elé, és olyanokról, amelyeket a Kárpát-medencében nem lehetett látni, igaz, a magyarok történetének sorsfordulóit – a kortársak szerint befolyásolták.

Szalai Béla összegyűjtötte a különleges magyar királyságbeli jelenségekről azokat a korabeli kiadványokat (16–17. század), amelyben képi ábrázolás is megjelent. A nyomtatott grafika történetére, illetve az ábrázolt történetre vonatkozó jegyzetekkel látta el a képek kiadását. Jómagam csupán két képpel egészítettem ki a gyűjtését.

Monok István

Strassliweho Comety, w Mesycý Decembris Anni 1680, & in Januario Roku 1681 spatřeného, W Żiline v Alžbety Dadanky 1681 (RMK II 1498). Hasonmása: Farkas G. F.–Szebelédi Zs.–Varga Ber.–Zsoldos E., szerk., *Üstököst látni,* 2017, 421–444. Szövegkiadása: Farkas G. F.–Szebelédi Zs.–Varga Ber.–Zsoldos E., szerk., *Üstököst látni,* 2017, 446–465. Magyar fordítása (Kovács Eszter): Farkas G. F.–Szebelédi Zs.–Varga Ber.–Zsoldos E., szerk., *Üstököst látni,* 2017, 466–486.

21 Zsoldos Endre, *Jacob Schnitzler és az üstökösök,* in Farkas G. F.–Szebelédi Zs.–Varga Ber.–Zsoldos E., szerk., *Üstököst látni,* 2017, 406–418.

22 Csorba Dávid, *Kálvinista üstökösök – Kisztei Péter Üstökös Csillagának világa,* in Farkas G. F.–Szebelédi Zs.–Varga Ber.–Zsoldos E., szerk., *Üstököst látni,* 2017, 190–212.

23 *„Üstököst látni": Az 1680. évi üstökös művelődés- és tudománytörténeti emlékei,* szerk. Farkas Gábor Farkas, Szebelédi Zsolt, Varga Bernadett, Zsoldos Endre, Budapest, MTA KIK–Jaffa, 2017 (Lichniae ex Bibliotheca Academiae Scientiarum Hungaricae – Érdekességek az MTA Könyvtárából).

24 Farkas Gábor Farkas ezeket veszi sorra könyvében: Farkas Gábor Farkas, *Régi könyvek, új csillagok,* Budapest, Balassi, MTA ITI, OSZK, 2011 (Humanizmus és reformáció, 32.). Lásd még Dudith András *értekezése az üstökösről,* in *Régi magyar filozófusok XV–XVII. század,* vál., szerk. jegyz. Mátrai László, Budapest, 1961 (Nemzeti könyvtár), 16–41.

25 Kázmér Miklós–Tímár Gábor, *The first scientific description of aurora borealis: the 10 September event in Transilvania, recorded by Marcello Squarcialupi*, Geoscience Letters 15(2016), nr. 3, 15–24.; Kázmér Miklós–Tímár Gábor, *Az északi fény első tudományos leírása, Marcello Squarcialupi: De coeli ardore (1580)*, Erdélyi Múzeum, 79(2017), nr. 1, 82–87.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 10 03.07.2026 15:15

KÉPEK

Metszetárus (G. M. Mitelli karikatúrája)

1. Szikszó, kígyóvész 1550

Az igazán érdekes hírek már a 16. században is a furcsa, meghökkentő és váratlan események voltak, mint torzszülöttek (emberi lény vagy állat), a csodás égi tünemények és üstökösök, a természeti csapások (árvíz, földrengés, tűzvész, sáskajárás és hasonlók). Ilyen Magyarországon történt rendkívüli eseményről számolt be képpel és szöveggel egy Dillingenben, Sebald Mayer kiadásában megjelent röplap. Maga a fametszet az ismertető szöveg nélkül alig lehetne érthető. A történet arról szól, hogy nyáron, Margit nap környékén (ez akkor július 19. volt) a Tisza felett fekvő Szikszó mezővárosban (Marckt Zichsa) hihetetlen mértékben elszaporodtak a kígyók és a gyíkok, akik emberek ezreinek halálát okozták. Arról, hogy miképpen okozták halálukat nem szól a tudósítás. Mint forrásra hivatkoznak a környéken élő Bebek Ferenc főkapitányra, aki levelében 3000 ember halálát említi és panaszolja, a betegeken semmilyen orvosság nem segít. A röplap azonban nem említ évszámot, időpont megnevezésként mindössze az „elmúlt nyár" szerepel.

A mesés történetnek egy régi, időről időre feléledő népi hiedelem az alapja – ez még az 1950-es években is élt a Zselicségben – amely szerint a szabadban nyitott szájjal alvók gyomrába alvás közben kígyók mászhatnak be és ott elszaporodnak. Ez egyébként élettani lehetetlenség, amint azt Magyary-Kossa Gyula (aki a röplapon lévő évszám hiányában az eseményt az 1530-as évekre tette) a röplappal kapcsolatban kimutatta. (Kígyóvész Szikszón 1550/2, 64. kép)

Zempléni vipera

Az esemény ismertetése előtt megjegyezzük, a „kígyóvésznek" van egy bibliai „áthallása" is. Ádám és Éva történetétől kezdve a Sátán gyakran jelenik meg kígyóként és ha beköltözik az emberbe, annak életét tönkreteszi.

Sebald Mayer röplapjának fametszetén három jelenet (közülük kettő eléggé visszataszító) szerepel egyidejűleg, mindháromról említést tesz a beszámoló is. Egy ágyban fekvő halott asszony mellett áll kezében késsel a felcser, az asszony felvágott hasából két kígyó mászik elő, egy másik részleten öt férfi fekszik egymás hegyén-hátán, mindegyikük szájából kígyók és gyíkok bújnak ki. A harmadik jelenet cséplő férfiakat ábrázol (az egyikük csephadarója pont olyan, mint amilyet száz éve még használtak), akik cséplés közben egy szalmakazalban kígyófészket találtak tele kígyóval és a tulajdonos parancsára a szalmakazalt felgyújtják. A röplap szövege szerint ekkor emberi nyelven megszólalt a legnagyobb kígyó (a Sátán?) és közölte, őket nem pusztítja el a tűz.

A röplap további két változatban is ismert, mindkettőn kiadóként a bécsi Aegidius Adler szerepel. A fametszet a két képen csak első ránézésre azonos, alaposabb szemrevétellel több eltérés figyelhető meg. Több részletben különbözik egymástól (az egyiken látható a felkelő Nap, a másikon nem, az egyiken négy, a másikon öt férfi okádja a kígyókat). A röplapok szövege azonos, csak a szövegszedés más. A legfontosabb különbség azonban, hogy ez utóbbin megjelenik az 1551 évszám.

Az évszám nélküli bécsi röplap szöveg- és címszedése a legapróbb részletben is megegyezik a dillingeni röplappal, azonos fadúcról készült a két röplap képe is, de eltér a kiadói jelzés, a bécsi röplapon a *Gedruckt zu Wien / durch Egidium Adler* szerepel. Minderre nehéz magyarázatot találni azon túl, hogy a dillingeni Sebald Mayer és a bécsi Aegidius Adler kiadók között üzleti kapcsolat lehetett. Feltételezzük,

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 13 03.07.2026 15:15

Sebald Mayer a röplapját Aegidius Adler kiadói jelzésével is kinyomtatta és eljuttatta Bécsbe árusításra. Amikor a röplapok elfogytak, Adler egy új fadúcról készített képpel és az eredeti szöveggel a röplapot újra kiadta. Mivel ez már 1551-ben történt, ezért feltüntette az évszámot és a kiadói jelzésben a korábbi „Wien" helyett a helyben használt „Wienn" névformát írta.

A röplap megjelenésének az előzménye is ismert. Ugyanezzel a Szikszó környéki, kígyók és gyíkok okozta rejtélyes betegség történettel több tudósítás is napvilágot látott 1550-ben. Megjelenési hely szinte egyiken sem szerepel. Hasonlóan a röplapokhoz, a történtek ismertetését követően a kígyók és gyíkok elszaporodását ezek a tudósítások is Isten büntetésének nyilvánítják, ezért az embereket bűnbánatra, megtérésre és vallásos életre szólítják fel. Egy Wormsban megjelent tudósítás a szikszói eseményt kiegészíti azzal, hogy Esslingenben egy fiatal nő hasonló betegségben szenved (erről az esslingeni Anna Ulmerről aztán kiderült, hogy csaló volt, ahogy azt Ráth-Végh István bizonyította). Egy másik tudósításhoz Luther Márton rövid írását (Vom jüngsten tage) is csatolták. A tudósítás egy másik bibliai történetre is utal, amelyben Isten a zsidó népet a pusztai vándorlása során hűtlensége miatt mérges kígyókkal büntetette. A tudósítás címlapján lévő képen egy asszony térdelve néz fel a Mózes állította póznára tűzött rézkígyóra, a kép alatt pedig a Biblia Számok könyvének erre vonatkozó idézete (Numeri XXI.) olvasható.

A mesés történet egyszerűsítve egy 1564-ben történt esetként szerepel Franzius Farkas *Egy jeles vadkert* című könyvében (RMK I. 1658) is.

Mindezekhez annyit fűzünk hozzá, hogy a halálos mérgű zempléni vipera, más néven keresztesvipera Szikszó környékén őshonos. Lehet, hogy azok váratlan elszaporodása, és ezzel együtt a halálos kígyócsípések ugrásszerű megnövekedése a történet alapja.

Kígyóvész Szikszón 1550/1 Fametszet, méret kb. 7,5x6,5 cm. Ismeretlen metsző műve. A képen egy nő térdel és feltekint a Mózes állította rézkígyóra. Megjelent: *Eyne Warhafftige/ erschreckliche/ vnd vnerhorte newe zeittung/ so im lande zu Vngern/ von Ottergezichte vnd Eidexen/ diesen Sommer sich zugetra=gen hat.* [S.l.], 1550. a címlapon. VD16 ZV 26609 (1.4 kép)

Kígyóvész Szikszón 1550/2 Fametszet röplapon, méret 23,5x14,7 cm (a metszet). Ismeretlen fametsző műve. A röplap címe a kép felett „*Warhafftige/ erschrockliche/ Newe zeytung/ so im Land zu Hungern/ von Nattergezüchte vnnd Eydexen/ disen Sommer sich zügetragen hat.*" A kép alatt egy hasábos szöveg, végén „*Gedruckt zu Dillinben/ durch Sebaldum Mayer*" kiadói jelzés. (1.1 kép)

Kígyóvész Szikszón 1550/3 Fametszet röplapon, méret 23,5x14,7 cm (a metszet). Ismeretlen fametsző műve. A röplap címe „*Warhafftige/ erschrockliche/ Newe zeytung/ so im Land zu Hungern/ von Nattergezüchte vnnd Eydexen/ disen Sommer sich zügetragen hat.*" A kép alatt egy hasábos szöveg, végén „*Gedruckt zu Wienn/ durch Egidium Adler*" kiadói jelzés. Zürich, Zentralbibliothek, Graphische Sammlung (GSM) PAS II 12/30. (1,2 kép)

Kígyóvész Szikszón 1551/1 Fametszet röplapon, méret 22,8x14,0 cm (a metszet). Ismeretlen fametsző műve. A röplap címe a kép felett „*Warhafftige/ erschrockliche neüwe zyttung/ so im land zu Hungern/ von nattern gezüchte vnd eydexen/ diser sommer sich zuogetragen hat. 1551*" A kép alatt egy hasábos szöveg, végén „*Gedruckt zu Wienn/ durch Egidium Adler*" kiadói jelzés. Zürich, Zentralbibliothek, Graphische Sammlung (GSM) PAS II 2/20 (1.3 kép)

Irodalom: Magyary-Kossa Gyula, *Magyar orvosi emlékek, II. kötet*, Budapest, Magyar Orvosi Kiadó, 1929, 103–111.; Ráth-Végh István, *Magyar kuriózumok,* Budapest, Pán Kiadó, 1989, 115–122.; Walter L. Strauss, *The German single-leaf woodcut 1550-1600*, *Vol. II.*, New York, Abaris Books, 1975, 728.; Szalai Béla, *Így tudták, így hitték, így látták,* Budapest, MTA KIK, 2022, 36–37. (64–66. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 14 03.07.2026 15:15

Warhafftige / erschröckliche / Newe zeytung / so im Land zů Hungern von Nattergezüchte vnnd Eidexen / disen Sommer sich zůgetragen hat.

Es hat sich disen nechst vergangen Sommer vmb Margarethe in Hungern / jenhalb dem Marckt Zichsa bey der Theysa dem fluß / diß wunder zůgetragen / das daselbst in viler Menschen leybe / Nattern vnnd Eidexen / nach jrer rechtschaffner art / gewachsen vnnd benom̃en / dauon in jrem leybe solche pein / qual / vnnd marter entstanden / das sie von schmertzen vnd engsten / nicht gewißt / wo ein oder wo auß / das sie zur erden gefallen / vnnd wann sie an der Sonnen gelegen / sein die Nattern vnd Eidexen zum halse eins theyls herfür kom̃en / vnd als bald wider erhinder krochen / vnnd die Menschen also gemartert vnd gekrencket / das sie endtlich den tod dauon haben můsten.

Eine Edle Junckfraw hat sich stets gegen jren ältern beklagt / sie were nit frisch im leib (welchs sie etlicher maß betrübt hat / vñ arge gedancken von anderer sach wegen gehabt) vnd wie sie nun hat sterben sollen / hat sie gebetten / man sol sie biß an den dritten tage vnbegraben verhalten / so würde man sehen / was in jrem leybe gewesen were / Welchs die Eltern gethan / Nach jrem tod ist der leyb groß worden / vnd sich on vnterlaß drinnen gereget / auff vnd nider gekrochen / Da haben sie den leyb einen Barbierer lassen auffschneiden / sind von stund an zwo Nattern herauß gekrochen / ist bald die Leych vermacht / vnd mit grossem schmertzen der Eltern zur erde bestetiget.

Vnd wie der Herr Frantz Bebeck / der in der gegend wonhafftig geschriben hat / seind jr mehr als in die drey tausent Menschẽ / von solcher plage gestorben / vnnd werden jelenger je mehr kranck / das grausam zůsagen ist / wie solchs jederman / der von nidern herauff kompt / bezeugt / Vnd an vilen hat man gewaltige artzney gebraucht / hat aber keine nichts helffen wöllen.

Daselbst im Lande wonet ein reicher Edelman / der sehr vil Weitzen gebawet / wie er nun bald nach der Ernde / seinen armen leuten befehl gethon / das sie jm einen grossen schober Weytzen solten auß dreschen / so gehen sie hin / vnd wöllen dem befelh nach den Weytzen anheben zů dreschen / Wie sie nu die garben herauß ziehen / so finden sie im stro vil junge Nattern / haben sie am andern ort versůcht / ist es auch also von disen würmen befundẽ / Des haben sich die Bawren verwundert / zeygens jrem Junckern an / das jm / do ers hört / vnglaubig was / gehet selbst hin solchs zů besehen / Da er hin kompt / heist er seine arme leut / die garben herauß ziehen / wie sie nun die herfür brachten / seind vnzälich vil Nattern gefunden / darüber ist der Edelman erschrocken / vnnd gesagt / Ich merck das es ein straff von Gott ist / hat sie dauon heissen gehn. Entlich wirt er des raths / heist fewr holen / den schober gar mit sampt dem gewürme zů verbrennen / Als man fewer bracht / da zündten sie das stro an / aber es wolt nit brennen. Da ist zů öberst auff dem schober ein grosse Nattern mit aufgerichtem haupt herfür kom̃en / vnd hat disen nachfolgende wort / inn menschlicher sprach / also geredt / Jr solt von ewrem vornemen ablassen / Dann mit fewr werdet jr vns nit verbrennen / wir sein nit von vns selbst gwachsen vñ herkom̃en / sondern sein eine strafe von Got / vmb der grossen sünde willen hieher gesandt.

Das ist einem jeden Christen zur warnung angezeigt / [illegible] Gotes wandel / vnd sich an das wort Gottes vesthalte / Wir sehen auch jetzund / wie allenthalben die grausame seuche der Pestilentz wütet / Gott geb weitter gnad / das wir also b[illegible]sam Gottes wort hören mögen / vnd vnser leben auch bessern / Das helf v[illegible] allen Gott Vatter / Gott der Son / Gott der heylige Geyst. Amen.

Gedruckt zů Dillingen / durch
Sebaloum Mayer.

1.1. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 15 03.07.2026 15:15

Warhafftige/erschröckliche/Newe zeytung/so im Land zů Hungern von Nattergebüchte vnnd Eidexen/ disen Sommer sich zůgetragen hat.

ES hat sich disen nechst vergangen Sommer vmb Margarethe in Hungern/jenhalb dem Marckt Zichsa bey der Theysa dem fluß/ diß wunder zůgetragen/das daselbst in viler Menschen leybe/Nattern vnnd Eidexen/ nach jrer rechtschaffner art/ gewachsen vnnd benomen/dauon in jrem leybe solche pein/qual/ vnnd marter entstanden/ das sie von schmertzen vnd engsten/nicht gewißt/wo ein oder wo auß/das sie zur erden gefallen/vnnd wann sie an der Sonnen gelegen/ sein die Nattern vnd Eidexen zum halse eins theyls herfür komen/ vnd als bald wider erhinder krochen/vnnd die Menschen also gemartert vnd gekrencket/das sie endtlich den todt dauon haben můsten.

Eine Edle Junckfraw hat sich stets gegen jren ältern beklagt/sie were nit frisch im leib(welchs sie etlicher maß betrůbt hat/vñ arge gedancken von anderer sach wegen gehabt)vnd wie sie nun hat sterben sollen/hat sie gebetten/ man sol sie biß an den dritten tage vnbegraben verhalten/so würde man sehen/was in jrem leybe gewesen were/ Welchs die Eltern gethan/ Nach jrem tod ist der leyb groß worden/ vnd sich on vnterlaß drinnen gereget/auff vnd nider gekrochen/ Da haben sie den leyb einen Barbierer lassen auffschneiden/sind von stund an zwo Nattern herauß gekrochen/ist bald die Leych vermacht/vnd mit grossem schmertzen der Eltern zur erde bestetiget.

Vnd wie der Herr Franz Bebeck/der in der gegend wonhafftig geschriben hat/seind jr mehr als in die drey tausent Menschē/ von solcher plage gestorben/vnnd werden je lenger je mehr kranck/das grausam zůsagen ist/ wie solchs jederman/der von nidern herauffkompt/bezeugt/ Vnd an vilen hat man gewaltige artzney gebraucht/hat aber keine nichts helffen wöllen.

Daselbst im Lande wonet ein reicher Edelman/ der sehr vil Weitzen gebawet/ wie er nun bald nach der Ernde/ seinen armen leuten befehl gethon/ das sie jm einen grossen schober Weytzen solten auß dreschen/so gehen sie hin/vnd wöllen dem befelh nach den Weytzen anheben zů dreschen/Wie sie nu die garben herauß ziehen/so finden sie im stro vil junge Nattern/haben sie am andern ort versůcht/ist es auch also von disen würmen befundē/ Des haben sich die Bawren verwundert/zeygens jrem Junckern an/das jm/do ers hört/vnglaubig was/ gehet selbst hin solchs zů besehen/ Da er hin kompt/heist er seine arme leut/die garben herauß ziehen/wie sie nun die herfür brachten/ seind vnzälich vil Nattern gefunden/darüber ist der Edelman erschrocken/ vnd gesagt/ Ich merck das es ein straff von Gott ist/hat sie dauon heissen gehn.Entlich wie [illegible]esraths/heist fewr holen/den schober gar mit sampt dem gewürme zů verbrennen/ Als man fewer bracht/ dazůndten sie das stro an/ aber es wolt nit brennen. Da ist zů öberst auff dem schober ein grosse Nattern mit aufgerichtem haupt herfür komen/vnd hat dise nachfolgende wort/inn menschlicher sprach also geredt/ Jr sölt von ewrem vornemen ablassen/ Dann mit fewr werdet jr vns nit verbrennen/wir sein nit von vns selbst gwachsen vñ herkomen/sondern sein eine strafe von Got/vmb der grossen sünde willen hieher gesandt.

Das ist einem jeden Christen zur warnung angezeigt/das er in der forcht Gotes wandel/vnd sich an das wort Gottes vest halte/Wir sehen auch jetzund/wie allenthalben die grausame seuchte der Pestilentz wůtet/ Gott geb weitter gnad/das wir also heysam Gottes wort hören möten/ vnd vnser leben auch bessern/ Das helf vns allen Gott Vatter/ Gott der Son/Gott der heylige Geyst/Amen.

Gedruckt zů Wien/ durch
Egidium Adler.

1.2. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 16 03.07.2026 15:15

Warhafftige/erschrockliche neüwe zyttung/so im land zů Hungern/von nattern gesüchte vnd eydexen/diser sommer sich zůgetragen hat.

1551

Es hat sich disen nechst vergangnen sommer/vmb Margarithe/in Vngern/senhalb dem marckt Zichsa/by der Theysa dem flu diß wunder zů getragen/das daselbst inn viler menschen leyb/Nattern/vnd Eydexen/nach jrer rechtgschaffner art gewachsen vnd benommen/dauon inn jrem leyb solche pein/qual/vnnd marter entstanden/das sy von schmertzen vnd ängsten/nicht gewüst wo hin oder wo auß/das sie zur erden gefallen/vnd wen sie an der sonnen gelegen/seind die nattern vnd eydexen zum halß eins teyls herfur kommen/vnd als bald wider erhinder krochen/vnd die menschen also gemartert vnd gekrenckt/das sie endtlich den todt dauon haben müsten.

Eine edle iunckfraw hat sich stets gegen jren älteren beklagt/sie were nicht frisch im leyb(welche sie etlicher maß betrübt hat/vnd arge gedancken von anderer sach wegen gehabt)vnnd wie sie nun hatt sterben sollen/hat sie gebetten/mann soll sie bis an dritten tag vnbegraben verhalten/so wurde man sehen was in jrem leyb gewesen were/welchs die ältern gethan/Nach jrem todt ist der leyb groß worden/vnd sich on vnderlaß dünnen gereget/auff vnd nider gekrochen/ Da haben sie den leyb einen barbier lassen auff schniden/stund von stund an zwo nattern herauß gekrochen/ist bald die leych vermacht/vnd mit grossem schmertzen der ältern zur erde besteriget.

Vnnd wie der Herr Frantz Bebeck/der inn dergegne wonhafftig/geschryben hatt/seind jr mehr als in die drey tausent menschen/von solcher plage gestorben/vnnd werden je lenger je mehr kranck/das grausam zů sagen ist/wie solchs jederman/der von nidern herauff kompt/bezeügt/vnd an villen hat man gewaltige artzney gebraucht/hat aber keine nichts helffen wöllen.

Daselbst im lande wonet ein rycher edelman/der sehr vyl weitzen gebawet/wie er nun bald nach der ernde/seinen armen leüten befelch gethan/das sie jhm einen grossen schober weytzen solten auß dreschen/so gehen sie hin/vnd wöllen dem befelch nach den weytzen anheben zů dreschen/wie sy nun die garben herauß ziehen/so finden sie im stro vil junge nattern/haben sie am andern ort versucht/ist es auch also von disen würmen befunden/Des haben sich die pauren verwundert/zeygens jrem Junckern an/das jhm/do ers hört/vnglaubich was/gehet selbst hin solchs zů besehen/Da er hin kompt/heist er seine arme leüt/die garben herauß ziehen/wie sie nun die herfür brachten/seind vnzälich vil nattern gefunden/darüber ist der edelman erschrocken/vnd gesagt/Ich merck das es ein straff von Gott ist/hatt sy dauon heissen gehen. Endlich wirdt er des raths/heist fewr holen/den schober gar mit sampt dem gewürme zů verbrennen/Als man fewr bracht/da zündten sie das stro an/Aber es wolt nit brennen. Da ist zů öberst auff dem schober ein grosse natter mitt auffgerichtem haupt herfür kommen/vnd hat dise nachfolgende wort/in menschlicher sprach also geredt/Jr solt von ewrem vornemen ablassen/den mitt fewr werdet jr vns nit verbrennen/wir sein nicht von vns selbst gewachsen vnnd herkommen/sonder seind ein straff von Gott/vmb der grossen sünde will hieher gesandt.

Das ist einem jeden Christen zur warnung angezeigt/das er in der forcht Gottes wandel/vnd sich an das wort Gottes fest halte/Wir sehen auch jetzundt/wie allenthalben die grausame sücht der Pestilentz wütet. Gott geb weitter gnad/das wir also beysam Gottes wort hören mögen/vnd vnser leben auch bessern/Das helff vns allen/Gott Vatter/Gott der Son/Gott der heylige Geyst/AMEN.

Gedruckt zů Wienn/durch
Egidium Adler.

1.3. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 17 03.07.2026 15:15

Eyne Warhafftige/ erſchreckliche/ vnd vnerhörte newe zeittung/ ſo im lande zu Vngern/ von Ottergezichte vnd Eidexen/ dieſen Sommer ſich zugetragen hat.

Numeri am XXI.
Gott der HERR ſandte fewrige Schlangen vnter das volck / die biſſen das volck / das ein gros volck in Iſrael ſtarb/ ꝛc.

Anno M. D. L.

1.4. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 18 03.07.2026 15:15

2. Fráter György meggyilkolása 1551

Fráter (Martinuzzi) Györgynek döntő szerepe volt abban, hogy Izabella királyné a gyermek János Zsigmonddal elhagyta Erdélyt, átadva azt I. Ferdinándnak. A bécsi udvar azonban gyanúsnak tartotta, hogy nem szakította meg kapcsolatait a Portával, és azzal jó viszony kialakítására törekedett. Ezért három héttel Lippa elfoglalása után, 1551. december 17-én I. Ferdinánd tudtával és egyetértésével Castaldo zsoldosaival megölette Fráter Györgyöt alvinci kastélyában. Egyik fülét – amely a kor ismerete szerint születésétől fogva szőrös volt – levágták, és azt Castaldo egyik zsoldosa bizonyítékként elvitte I. Ferdinándhoz (ha igaz). Fráter György holtteste temetetlenül hetven napig hevert kastélyában, amíg Gyulafehérváron 1552 februárjában eltemették.

A magát buzgó katolikusnak valló Habsburg Ferdinánd a hatalmának növelése érdekébe még az egyházi kiközösítéssel járó bíboros-gyilkosságtól sem riadt vissza. III. Gyula pápa 1552 januárjában a gyilkosság valamennyi érintettjét kiközösítéssel sújtotta, de közülük I. Ferdinánd kiközösítését – a királyi hatalom gyakorolhatósága érdekében – ideiglenesen felfüggesztette.

Fráter György

III. Gyula pápa négy év elteltével, 1555-ben zárta le Fráter György megölésének egyházi kivizsgálását. I. Ferdinándot és a gyilkosságban résztvevő összes többi személyt felmentette az egyházi kiközösítés alól. A vizsgálat akár a kánonjog megcsúfolásának is mondható, mert annak során semmi mást nem vizsgáltak, mint amit I. Ferdinánd javasolt: elárulta-e Fráter György I. Ferdinándot és megérdemelte-e ezért a halált?

Érdekes módon Fráter György megöléséről (pedig mi rendkívüli esemény, ha nem egy bíboros megölése a király egyetértésével?) nem ismerünk egyetlen korabeli képes híradást se. Az a gyanúnk, hogy a Habsburg udvar cenzúrát rendelt el, amit persze bizonyítani nem tudunk. A hír elterjedését nem volt nehéz megakadályozni. Minden Magyarországról és Erdélyből érkező jelentés, híradás első állomása Bécs, illetve Prága volt. A két városban együtt volt egy tucat nyomda, de azoknál nem jelent meg a hír nyomtatásban (amit nem lehetett nehéz elérni), akkor az információk nehezebben juthattak tovább. Azt se felejtsük, a Német-római Birodalom császári székében szintén egy Habsburg, V. Károly ült, I. Ferdinánd bátyja, akinek szintén nem volt érdeke a történet széleskörű elterjedése.

Mindez arra is magyarázat lehet, hogy még a tudósítások címlapján megjelenő jelkép értékű ábrázolás sem ismert Fráter György meggyilkolásáról. Az első képet Mathaeus Merian készítette a gyilkosságról és az csak a 17. század első felében jelent meg.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 19 03.07.2026 15:15

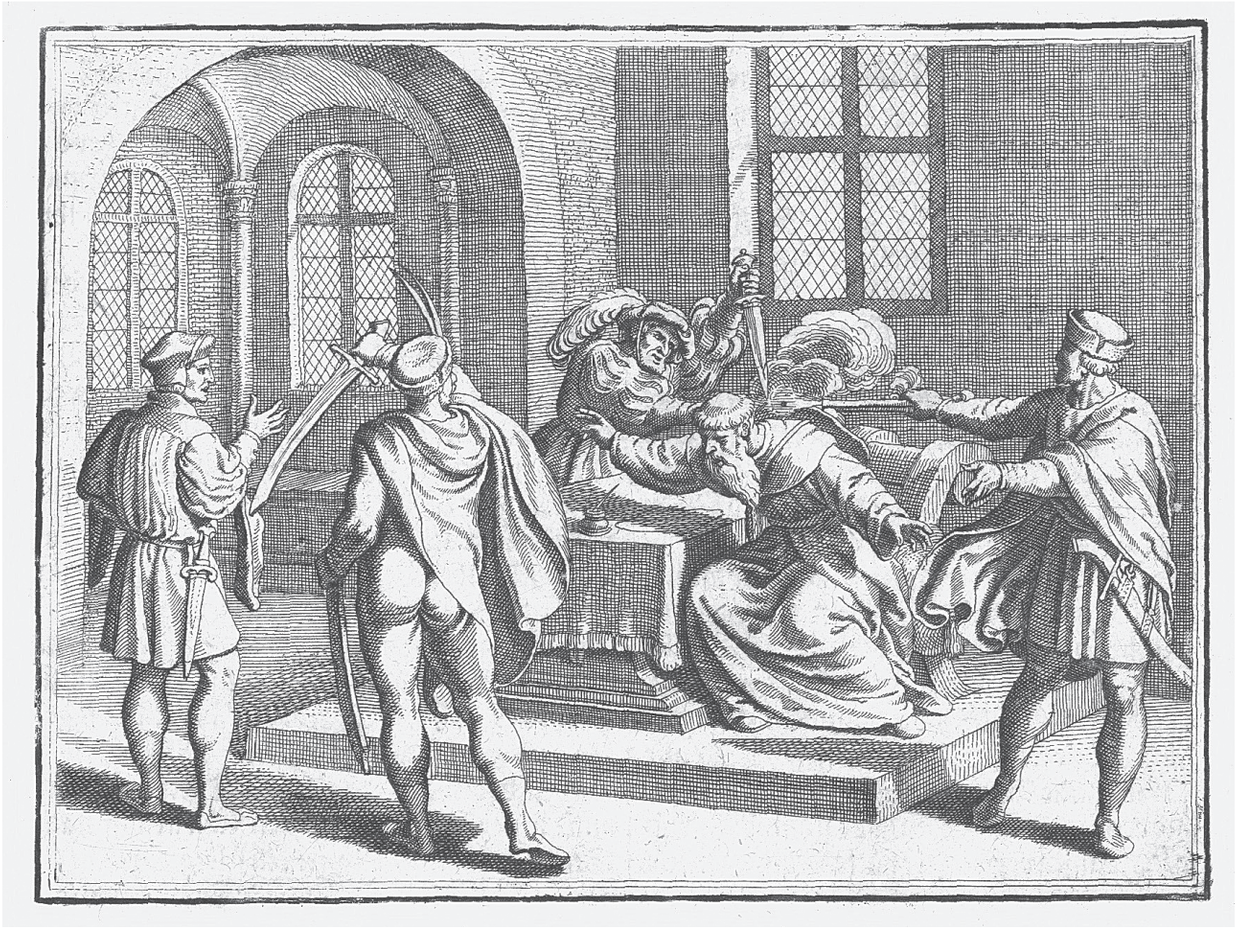

2. kép

Fráter György meggyilkolása Szövegközti rézmetszet, hátoldalán nyomtatott szöveg, méret 15,3x11,3 cm. Mathaeus Merian vagy műhelyének rézmetszete. Megjelent Gottfried, Joh. Ludwig *Historische Chronick oder Beschreibung der merckwürdigsten Geschichte*. Frankfurt am Main, Mthaeus Merian, 1630. 812. o. MNM TKcs 11605. (2. kép)

Irodalom: Szalai Béla, *Így tudták, így hitték, így látták* Budapest, MTA KIK, 2022, 37. oldal, 68. kép.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 20 03.07.2026 15:15

3. Temesvár, robbanás és árvíz 1576

Egy Nürnbergben megjelent röplap tudósít arról, hogy Temesváron 1576 februárjában 1400 mázsa lőpor robbant fel, ami romba döntötte a várost. A címe közli, hogy a Magyarországon lévő Temesvár az erdélyi hegyeknél, a Temes folyó partján fekszik és most a törökök birtokában van. A röplap szövege ismerteti, hogy a lőporraktárt egy keresztény fogoly gyújtotta fel. A további ismertetés azonban nem magával az eseménnyel, hanem az ilyen eseményekből általánosságban levonható erkölcsi-vallási tanulságokkal foglalkozik.

A röplap fametszetén a város felismerhetetlen, legnagyobb részt takarja a robbanás képe, amelyben emberek, lovak, törmelékek szállnak fel az ég felé. A Temes tele van menekülő csónakokkal, a folyó parton török katonák és jajveszékelő asszonyok tárják karjaikat az ég felé.

Az eseményt nem csak ez a röplap örökítette meg. Egy ismeretlen helyen megjelent tudósítás a címlapján a vízzel elöntött Temesvár képzeletbeli képével jelent meg. Ez a tudósítás kissé másképpen írja le a történteket, ugyanis a lőpor véletlenül robbant fel, nincs szó keresztény fogolyról, de a város itt is porig rombolódott és a kiáradt Temes szintén elöntötte a környéket. Prágában Michael Peterle kiadásában az esemény leírása verses formában jelent meg. A vers szerint a budai pasa 11 hajón ezernégyszáz mázsa lőport küldött Temesvárra, hogy a temesvári beglerbég juttassa el azt segítségként az erdélyi vajda Lengyelországban szított lázadásához. Ám isteni csoda folytán a városban tűz ütött ki és a lázadóknak szánt lőpor felrobbant. A város romba dőlt, a Temes folyó kiöntött és tengerré változtatta a környéket. Egy-két megjegyzést fűzünk az előzőekhöz. A Temes folyó nem érinti Temesvárt, azonban a 19. század előtt a Temesköz rendezetlen és ezért kiismerhetetlen vízrajza miatt a Temesvárt érintő Bega folyót Kis-Temesnek is hívták, Temesvárt pedig mint a Temes folyó mellett fekvő várost elfogadottan emlegették. Azonban akár Bega, akár Temes volt a folyó neve, Temesvár a török korban vízi úton hajóval nem volt megközelíthető. A másik megjegyzés, hogy abban a korban 1400 mázsa, vagyis 140 tonna lőpor eljuttatása ilyen távolságra vízen vagy szárazföldön egyaránt nehezen elhihető.

Temesvár 1576/1 Fametszet röplapon, méret 31x19,8, az egész lap 31,5x40,3 cm. A kép felett a röplap címe „*Warhafftige und erschreckliche Newe Zeitung aus Ungern von der Stadt Temeswar / zu jetziger Zeit Türckisch*…" A lap alján Leonhard Blümel nürnbergi ikadói jelzáse presszuma. Zürich Zentralbibliothek (PAS II. 13:3). (3.1 kép)

Temesvár 1576/2* Fametszet tudósítás címlapján, méret kb. 8,0x6,5 cm. Ismeretlen metsző műve. Képzeletbeli ábrázolás. Megjelent *Warhafftige grausa=me vnd erschreckliche newe zeitung aus| Vngern/ wie die Stadt Temesuar/ zu jetziger zeit* […] zu ach=ten ist.[S.l.], 1576. VD16 ZV 23866. (3.2 kép)

Irodalom: Walter L. Strauss, *The German single-leaf woodcut 1550-1600*, *Vol. I.*, New York, Abaris Books, 1975, 122.; Szalai Béla, *Így tudták, így hitték, így látták,* Budapest, MTA KIK, 2022, 63. (150. és 151. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 21 03.07.2026 15:15

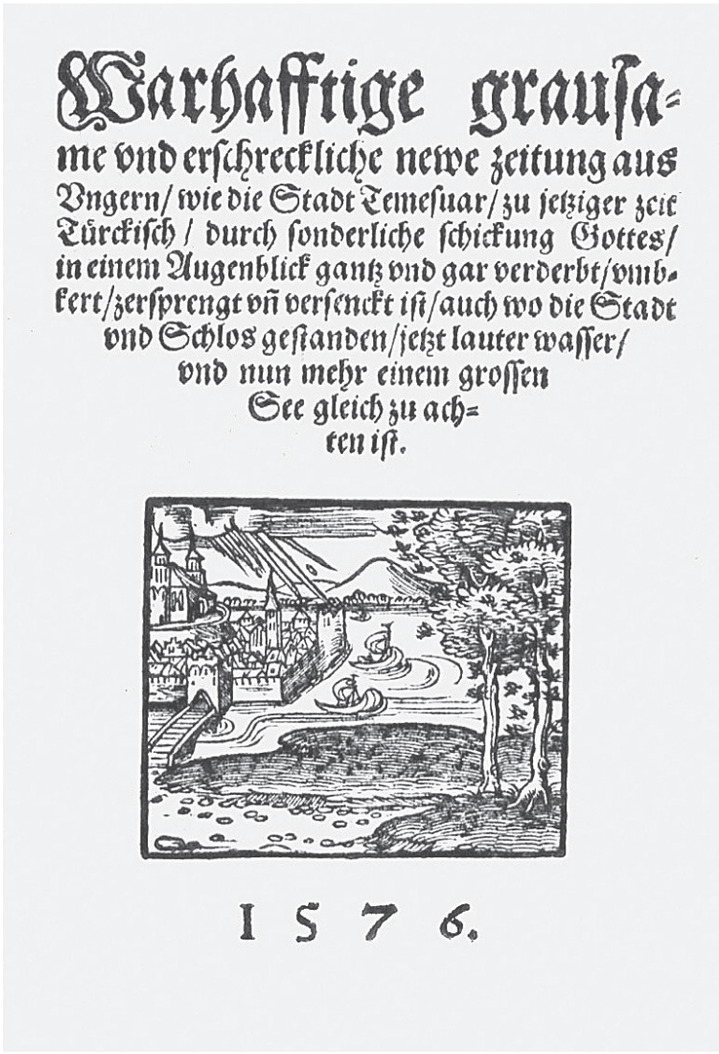
Warhafftige grausa-
me vnd erschreckliche newe zeitung aus
Vngern/ wie die Stadt Temesuar/ zu jetziger zeit
Türckisch / durch sonderliche schickung Gottes/
in einem Augenblick gantz vnd gar verderbt/ vmb-
kert/ zersprengt vñ versenckt ist/ auch wo die Stadt
vnd Schlos gestanden/ jetzt lauter wasser/
vnd nun mehr einem grossen
See gleich zu ach-
ten ist.
1576.

3.2. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 22 03.07.2026 15:15

Warhafftige vnd erschreckliche Newe Zeitung auß Vngern von der Stadt Temesuar / zu jetziger zeit Türckisch / durch verhengknuß Gottes / gantz in grundt verderbt vnd versencket ist.

DJses Tausent / Fünffhundert / Sechsvndsibentzigisten Jars im Monat Februarij / hat der Wascha von Ofen dem Begerlebeck gen Temesuar in Vngern am Gebirg Transiluanien / oder Sibenbürgē am Fluß Temeß gelegen / Ein Tausent / Vierhundert Centner Puluers / dem Weyda in Sibenbürgen zu hülffe vnd seinem besten vberschickt / one zweiffel den Christen zu mercklichem schaden vnd verderbnus / Aber durch Gottes wunderbarliche schickung vnd verhengknus / ist solches Puluer von einem gefangen Christen daselbst / angezündet worden / jme vnd seiner mitgefangen Christen / zu einer erledigung jrer / schweren vnträglichem last vñ dienstparkeit damit sie teglichen vñ on auffhören in dem gefencknus / von dem Ertzfeindt sehr seind geplagt worden / auch vñ mehr vrsachē / weil solches zu mehrer schaden der Christenheit gereicht het / sich dester williger in den todt gegeben / vnd also mit sampt seinen mitgefangen Christen / auch mit grossem vnzeligen schaden des Ertzfeindts / sein leben geendet / vnd also ehegedachte Stadt vnd Schloß auch alle Menschen / vnd Viehe alles so darinnen gewest zerschmerttert / in die Lufft vbersich vnd vnder sich / auch vmb sich gestossen / vnd so grausam zerschlagen / das nichts daruon komen oder blieben / sondern alles müssen bleiben vnd verderben / Auch ist den vmbligenden Inwonern solch krachen vnd prausen sehr erschrecklich gewesen / denn Man solches von weiten gehört vnd gesehen hat / Da aber das Landtvolck auß den vmbligenden Städten vnnd Märckten herzu gereiset / solch Mirackel gesehen vnd beschtiget / vnd jetzundt nicht mehr zu sehen / wo Stadt oder Schloß gestandten / sondern es hat so tieff inn den Sandt vnd Gemöß vnder sich gerissen / das der Fluß Temeß / daruon die Stadt jren Namen hat / so weit außgetretten / als Stad vnd Schloß vmbfangen gehabt / vnd noch weiter / Ist nun mehr einem grossen See gleich zu achten / Auch hat Man darauff hin vnd wider mit Zillen / Schiffen gefahren / vnd aber von wegen der grossen tieffe alda nichts müglich zu gewinnen ist. Solches wölle ein jeder Christ wol behertzigen / Gott dem Allmechtigen für seine Gnade dancken / das der gütige Vater / vnangesehen vnser Gottloß leben / vnd wol verdiente Straffe / so wir noch täglich vber vns heuffen / sein Maiestet stets on auffhören erzörnen / seinen Namen lestern / sein Wort verachten / fromme Christen verfolgen / noch mitten im Zorn an seine Barmhertzigkeit gedenckt / vnd wolte jhe gern / der frome gnedige vnd gantz getrewe Gott / nicht gern vns verderben / Sondern zeucht jmmer mit der Straff auff / verhindert manchen bösen Anschlag vnd Practick / gibt neben seinem Wort mancherley Wunderzeichen / vns zur Buß zu vermauen darmit wir ja der Straff vnd verderbnus entgehen möchten / vnd endlich seine liebe gehorsame Kinder sein / das Ende vnsers Glaubens / daruon bringen möchten / nemblich / vnser Seelen seligkeit / Solches verleyhe vns Gott der Vater aller Barmhertzigkeit / durch seinen Heiligen Geist / vmb Christi Jesu seines lieben Sons willen / Amen.

Zu Nürnberg / bey Leonhart Plümel / Brieffmaler beim Newen Thor / hinder dem Gülden Stern.

3.1. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 23 03.07.2026 15:15

4. Vác, török mulatság 1576

Egy Vácnál történt eseményről tudósít az a Nürnbergben megjelent röplap, amelyen Jost Amman metszete látható. 1576 nyarutóján a budai pasa, Szokoli Musztafa mulatságot rendezett katonáinak Vác mellett. Erre látványosságként oda vitette oroszlánjait is. A mulatságnak a legnagyobb látványossága az lett volna a célbalövés után, hogy az Eger környékén elfogott és ki nem váltott tíz magyar rabot az oroszlánok elé vetik. Elsőként közülük a legfiatalabbat egy oszlophoz kötözték, az oroszlánok gondozója pedig egy felhergelt oroszlánt ráuszított. Mindenki azt várta, az oroszlán széttépi a szerencsétlen fiatalembert, ám meglepő fordulat történt: az oroszlán lerángatta a kikötött fogoly két csizmáját, majd mintegy szelídített angol dog elkezdett a fogollyal játszani. Az oroszlánt gondozója egyfolytában ösztökélte a fogoly ellen, ám az oroszlán egy idő után megunta az unszolást, nekiugrott gondozójának és őt marcangolta szét. A megdöbbent törökök kérték a pasától az ifjú fogoly megöletését, ám a pasa azt felelte, ha a vadállat megkímélte annak életét, ő nem lesz kegyetlenebb a vadállatnál. A röplapot, illetve az azon szereplő történet egy másik változatát Tragor Ignác is említi *Váci vidámságok* (Vác, 1924) című művében, de annak megtörténtében ő sem foglal állást.

Jost Amman metszetén már az a jelenet látszik, ahol a csizmák a földön hevernek az oszlophoz kötözött fogoly előtt és az oroszlán neki ugrik az idomítójának. A többi fogoly hátrakötözött kézzel az őrök között várja a sorsát. A háttérben feltűnő város lenne Vác, amit a szövegben latin nevén (Vacia) is említenek.

A nürnbergi Germanisches Nationalmuseum példányán a metszet van felül, a röplap szövege alul.

A röplapnak egy szétvágott példányáról is tudunk. Szövege egy papírlapra felragasztva a Herzog August Bibliothek Hungarica gyűjteményében, Jost Amman rézkarca pedig Herzog Anton Ulrich Museumban (Braunschweig) található.

Kétségtelen, hogy a történetnek van közös gondolatisága a bibliai Dániel próféta történetével, aki sértetlen maradt az oroszlánok vermében.

Vác 1576/1 Röplapon, méret 28,7x21,5 cm (a rézkarc) Jost Amman műve. A röplap címe két sorban a röplapon felül: „*Warhaftige Historia die sich vnlangst zu Wotzen/ in Ungern mit einem gefangen/ Christen vnnd Löwen zugetragen hatt*.", alatta: „*Zu Nürnberg by Jost Amman Reisser.*" Zürich Zentralbibliothek PAS II 13/16. Nürnberg, Germanisches Nationalmuseum, Graphisches Sammlung, Inv. Nr. HB 25013 Kapsel 1373. 29,6x43.9 cm az egész röplap. A röplap egy példánya kettévágva: a röplapszöveg üres lapra felragasztva a Herzog August Bibliothek hungarica gyűjteményében, a metszet pedig a Herzog Anton Ulrich Museum, Braunschweig metszetgyűjteményében Inv. JAmman WB 3.19. (4. kép)

Irodalom: Németh S. Katalin, *Ungarische Drucke und Hungarica 1480–1720: Katalog der Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel, Vol. III.,* München–Berlin, Saur, 1993, H2220; Szalai Béla, *Így tudták, így hitték, így látták,* Budapest, MTA KIK, 2022, 64. (149. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 24 03.07.2026 15:15

Warhaftige Historia die sich vnlangst zu Wotzen/ in Vngern mit einem gefangen/Christen vnnd Löwen zugetragen hatt

Es hat in diesem nach werenden summer des gegenwertigen sechs vnd siebenzigsten Jhar der Bassa zu Buda oder Ofen seinem Kriegs volck allerley kurtzweil/ vnnd spectackel inn einem Stetlein zu Latein/Vacia/sonst aber wotzen genandt(welches zwischen Ofen Jenseit der Donau/ vnnd Vicegrad/ oder Plindenburg/ gleichsfall ann itztgedachtem fluß gelegen ist) halten lassen/ neben anderm sein auch etliche Lewen auff denn schauplatz von etlichen Turcken/ deren sie gewohnet waren/gebracht/ herumb geführet worden/Vnter welchen einer für andern groß vnnd Freisam anzusehen gewesen ist/ Inn deme hatt man gedachtem. Türckischen Bassa Zehen gefangene Christen/ die inn einem scharmützel oder einfall der Turcken streifende roth/bey der Festen Agria / welche etlich Erla nennen / nidergeworffen hette / zu einem beuttpfening verehrt worden/ Alß baldt hatt er zu einer besondern blutigen Kurtzweil vnnd augenweid befohlen/ man solte den Jüngsten daraus / an einen pfallheften / vnnd ihn die Lewen zerreissen lassen/ Diesem seinem befelch sein seine diener alsbald gehorsam nachkommen/Vnd hat der Lewenmaister das vorgedachte freysame thier/wider diesen elenden vnnd von aller welt verlassenen Menschē mit sonderm fleiß/als zu einem gewissen raub angereitzt/ Wie er dann mit grossem grimmen auff ihn gesprungen also das jederman vermeinet / er würde in als baldt zustücken reissen / Aber der Lewe hatt ihm nichts anderst dann seine Vngerische Stiefel von denn schenckeln ohn einige verletzung seines leibs gerissen/ vnnd wie hefftig er auff in ferner angelassen wurde/gantz keinen weittern thetlichen angrieff thun wöllen/sondern mit dem trostlosen vnnd gantz erschrockenen menschen gespielet als eine zame bekante Englische dock. Als nun solches der Lewenmaister gesehen / hatt es in zu hefftigem zorn bewegt/Vnnd seine zucht mit schlegen vnnd grossem geschrey dieses Jung blut anzufallenn zu zorn erhietzigen wöllen / Aber alles ist vergebens gewesen /biß so lang ers dem Lewen zuuil gemacht vnnd dermassen ergrimmet daß er alle kundschafft hindan gesetzt ihn seinen maister vnuersehens angefallen/vnnd als baldt zu stücken gerissen/ Do sich nun vber dieser wunderbarlicher abenthewer meniglich entsetzete / vnnd ein erbarmen mit dem vnschuldigenn bluth hette/haben die Türckische Begi vnnd hauptleut ein vrsach darauß geschopfet/bey dem Bascha ein furbitt vmb denn gefangenen zu dem todt vervrtheilten Christen zuthun/mit anzeigung er wollte ihm das Leben schencken/weil das wilde thier sein schonete/vnnd wieder seine natur ein mit leiden mit ihm hette / Dieser bitte hatt sie der Bascha/deme dieser fall nit weniger seltzam vnnd erschrocklich ware/ von stundan gewehrt vnnd dieses Junges bluth von banden erledigen/zulassen befohlen/ Solche warhafftige geschicht haben etliche glaubwirdige Personen gesehen/die es ihren guten Freunden auß Vngern mit grossen verwundern Zuwissen gethan haben.

Hierauß sihet meniglich daß der Allmechtige Gott nicht allein vorzeitten / die Jenige so allein ihre zuflucht inn stetter hoffnung zu seiner gnadenreichen hülf gehabt/von denn Wilden freisamen thieren vnd auß aller noth errettet hatt/sondern seine starcke handt noch nit verkürtzet ist Vnnd seine liebe Christen mitten vnter denn blutdürstigenn feinden vnnd freysamen thieren/erretten/ vnd wunderbarlicher weis vnuersehret erhalten will vnnd kan/wie dan diese wahrhafftige geschicht sonders zweifels allen Christglaubigen/ zumal vnsern mittbrüdern vnd schwestern die inn dem Turckischen Tyranischen dienstbarkeit vmb hilff vnnd erledigung schreyen zu sonderm trost/aber denn gottlossen zu mercklichem schrecken vnnd warnung sich begeben hatt.

Zu Nürnberg bey Jost Amman Reisser.

4. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 25 03.07.2026 15:15

5. Szikszói vásár 1577

1577. november 10-én országos vásár volt Szikszón. Ennek kifosztására indult Ferhát bég, Fülek várának parancsnoka csapataival Szikszóra. Délelőtt, a vasárnapi istentisztelet idején értek Szikszóhoz, ahol a megtámadott lakosság egy része a fallal kerített templomba szorulva védekezett. A templomot a törökök nem tudták elfoglalni, de kirabolva a vásározókat és a várost, mintegy ezer rabul ejtett emberrel és hatalmas zsákmánnyal elvonultak. A rajtaütés hírére azonban Szendrő várából Rákóczy Zsigmond a hozzá Kassáról csatlakozó Prépostváry Bálint és Geszti Ferenc katonáival másnap este Vadna környékén utolérte és szétverte Ferhát bég csapatait és kiszabadította a foglyokat.

Szikszó megtámadásáról az idősebb Georg Mack adott ki egy fametszetes röplapot Nürnbergben. A kéthasábos szöveg felett lévő kép közepét egy fallal körülvett templom uralja, amelyet török katonák támadnak és látni a falon belül a védekezőket. A szöveg végén az eredeti kiadói jelzésből *(Zu Nürnberg bey Georg Mack Illuministen beym Sonnenbad)* csak a „Sonnenbad" maradt meg, Nürnberg egyik városrészének, a Judengasse környéke már feledésbe merült neve, ahol az idősebb Georg Mack műhelye volt. Georg Mack egyébként fametszetes röplapjain önmagát következetesen, mint Illuministen-t tüntette fel.

A képen a templom előtt török lovasok fogják közre a láthatóan megrémült lakosságot. A háttérben látni ahogyan a megrakott szekerekkel elvonuló törökök és a szemből érkező magyar csapatok összecsapnak. A kéthasábos ismertetés pontosan felsorolja az eseményeket (honnan érkeztek törökök, mennyi volt a török és magyar veszteség, hány zászló volt a zsákmány, kik estek el a török főemberek közül stb.), vagyis Nürnbergbe elég sok hír eljuthatott az eseményről. Az ismertetés azzal a zárul, hogy a keresztény seregek győzelmének dicséretére az égen egy Európa szerte látható üstökös jelent meg. Erről az 1577 novemberében megjelent üstökösről az idősebb Georg Mack maga is készített fametszetes röplapot.

Megjegyezzük erről a szikszói török támadásról egy akkor készült mutatós színes rajzot is ismerünk, amely Zürichben a Wickiana gyűjtemény 1577. évi kötetében van beragasztva.

Szikszó 1577/1 Fametszet röplapon, méret kb. 25,0x21,0 cm, az egész lap 29,0x39,0 cm. Georg Mack d. E. műve. A röplap címe: „*Zeitung aus Ungern … Türcken zu Sixo beschen am tag Markt."* A kép alatt kéthasábos leírás, legalul kiadói jelzés „Zu Nürnberg, bey Georg Macken Illuministen beym Sonnen Bad". Zürich, Zentralbibliothek (PAS II 15 14). (5. kép)

Irodalom: Walter L. Strauss, *The German single-leaf woodcut 1550-1600*, *Vol. II.*, New York, Abaris Books, 1975, 649.; Szalai Béla, *Így tudták, így hitték, így látták,* Budapest, MTA KIK, 2022, 64–65. (152. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 26 03.07.2026 15:15

Zeittung auß Vngern/ von dem vnderstandnen einfall der Türcken zu Siro beschehen/ am tag Martini/ diß 77. jars/ auch welcher gestalt sie von den vnsern widerumb abgewisen worden sein.

Allermenigklich ist kunth vnd wol bewust/ welcher massen/ der Türckisch Tyrann/ bißanher souil Christlichs Bluts vergossen/ ein gut teil der Christenheit eingenomen/ die armen Christen gefangen/ wie das Vich zu harter dienstbarkeit verkaufft/ ꝛc.

Demselben nach/ hat es sich auch am tag Martini den 10. Nouembris diß 77. Jars begebē das ein jarmarckt zu Siro 7. meil vnter Cascha in Vngern gewesen/ dahin aus den vmbgelegnen Stetten vnd Flecken/ ꝛc. ein grosse anzal Volcks hoch vnd nidres stands zusamen kommen/ vnd sich keiner gefahr besorgt/ noch darauff gerüst. Als aber der Bergk ein Türckischer Oberster zu Villeck 5. meil dauon (allda der best Vngerisch Wein wechst) solchen jarmarckt gewist/ hat er sich in der still gefast gemacht/ vnd auß den besatzungen der benachbaurten Türckischen Stet vnd Heuser/ als von Besche/ Solschin/ Hatwein/ Pain/ Dabin/ Plobenstain/ Soboda vnd andern mehr orten/ in die 2500. Türcken vnter 13. Fanen gesamelt mit denen er gemelten jarmarckt zu Siro vberfallen/ denselben geblündert/ die Leut jämmerlich nidergehauen/ vnd dern ein grosse meng in die 2000. gefangen/ wie die Hund zusamen gekuppelt vnd weggefürt. Als in solchem jehen vberfall ein gute anzal Christen zu rettung jres leibs vnd lebens/ in die Kirchen vnd auff den Freidhof (der mit einer Mauren vmbfangen ist) geflohen haben sich die Türcken vnterstanden denselben/ souil sie andrem der zeit gehabt/ zustürmen/ sind aber doch durch der Christen gegenwehr/ manlich vnnd mit schaden abgetriben/ Doräber gleichwol der Christen auch nit wenig tod bliben vnd beschedigt sein/ weil der schrecken/ auch die vnordnung/ vnd das sie zur gegenwehr nit gerüst gewesen/ mit eingeloffen/ ꝛc.

Da nun solcher Türckischer einfall auff den nechst gelegnen/ der Rö. Kais. May. Vngerischen Grenitzheusern/ als zu Zentre/ Cascha/ Dockai/ Calo/ Erla/ Onoth vnd andern orten laut worden/ haben sich die Kriegsleut diser besatzungen auffgemacht/ vnnd hat es Gott wunderbarlich geschickt/ das solches der Kais. Mai. Kriegsvolck/ beuorab die Hyssern von Cascha/ welche die meisten gewesen/ sein vnterwegen zusamen gstossen/ also das jrer in allem in 400. worden/ darun/ er ist ein mannlicher/ dapfferer Vngerischer Kriegsman gewesen/ Valentin Prepostrawi genant/ durch welches anordnung sie den Türcken nachgeeilet/ vnd vngefer vmb 4. vhr gegen der nacht/ haben sie dieselben (gleich als sie sich gelägert hetten/ vñ alda zu vbernachten vermeint) antroffen/ vnd sich erstlich ob der grossen meng Türcken/ vñ das jr hergegen so wenig/ vnd nur bey 400. gewesen/ etwas entsetzt/ vnd anzugreiffen ein bedencken gehabt/ Aber der obgemelte thewre Held Valentin Prepostrawi hat jnen statlich zu gesprochen/ vnd vermant vnerschrocken zusein/ im Namen Gottes/ vnd von wegen gantzer Christenheit/ zu rettung vnd erlösung der armen gefangenen Leut/ ritterlich zustreitten/ vnd mit den Türcken drauff zuhauen/ Dann da es nit geschehe/ vnd sie den Feind mit den armen gefangenen sampt dem grossen Raub also von sich liessen/ würd es jnen allen/ wo mans in der Christenheit höret/ ein jchand vnd spot sein/ auch könten sies gegen Gott nit verantworten/ er wölte auch seins tods lieber sterben/ dann spott von jm sagen lassen/ mit solchen vnd dergleichen mehr vermanen/ hat er das Kais. Kriegsvolck also beherzt vnd begirig gemacht/ das sie stracks darauff mit grossem ernst vnd grim gefallen/ vnd sich so ritterlich mit jnen geschlagen das sie die Türcken getrennt vnd in die flucht gebracht/ vnd jnen dapffer nachgesetzt/ was sie ereilt/ alles in der flucht nidergeflochen/ die armen gefangenen geledigt/ vnd allen Raub wider genomen/ Zu welchem dann die Vngerischen Bawrn/ die auß allen Dörffern zugeloffen in dem Kais. Kriegsvolck nit geringe hülff gethan. Vnd befind sich/ das hin vnd her in drey meil lang/ vber die 600. Türcken tod gefunden sein/ Auch deren vber 300. fürneme Türcken gefangen/ darunter der Olaj Bergk/ welcher hart in Kopff vnd die Hand wund ist/ des Begken vo Villneck fürnembste 2. oder 3. Aga des Bassa Zichausen/ auch etliche seiner Spagi Janitscharn vñ andere mehr/ es sagen auch die gefangne Türcken/ sonderlich der Olaj Bergk sie wissen gewiß/ das der Bergk von Villneck/ der denn den einfall verursacht/ in eigner Person/ sampt dem meisten teil der seinen/ so in der flucht außgerissen/ hart verwundt sein/ Vnd da die Nacht sie nit vbereilt/ het es sich mögen schicken/ das die Feind alle auffs Haupt erlegt wern/ denn der schrecken groß vnter jhnen/ vnd sie alle zerstrewet gewesen sein. Die Kaiserischen haben auch neben den gefangnen Türcken mit sich zu ruck gebracht 6. Türckische Fannen/ jr Veldspil/ in 200. Heerwägen vnd Gutschen/ mit dem genommenem Raub/ als gelt vnd gelts werth/ auch etlich stück Veldgeschütz/ vil Roß/ vnd andere Kriegsrüstung mehr)

Als sie aber/ nach erlangter Victori wider am heimzichen gewesen/ haben gleich den jetzigen newen Cometen am Himel gesehen. Dr halben zubesorgen/ weil eben dazumal der Türckische Tyrañ seinen blutigen Satbel gezuckt/ in meinung/ Christlichs blut zuuergiessen/ so werde diser schröckliche Comet/ der sich denn dazumal von stundan darauff hat sehen lassen/ vns die fürgefaßte straff endlich dropen vnd bringen/ Was aber solchs zeichen am Himel im grund bedeutet/ das ist allein Gott bekant/ vnd sonst aller Welt wissend/ wann dergleichen Cometen erschinen sein/ das dieselben vnd andere Himlische zeichen anders nichts/ dann den gerechten zorn Gottes vber vnser sünd vnd vnbußfertigs Leben bedeutet haben/ Darauff gewönlich Krieg/ Sterben/ Teure zeit vnd alles vnglück geuolget ist. Gott verleihe das wir vns bessern/ vnser sünd bekennen/ darvon abstehen/ vnd Gottes allmechtigkeit zur billichen straff nit vrsach geben.

m Sonnen Bad.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 27 03.07.2026 15:15

6. Buda, tűzvész 1578

Budán 1578-ban hatalmas tűzvész pusztított. A tüzet a királyi palota közelében lévő lőporraktárba becsapó villám okozta május 19-én Pünkösd vasárnapján, a délelőtti vihar alatt. A borzalmas erejű robbanás nyomán keletkezett tűz a szeles időben gyorsan átterjedt a polgárvárosra is. Rengeteg ház leégett, egyes források szerint a tűzvészben kétezer ember vesztette életét. A robbanás ereje a bástyán lévő ágyúkat a Dunába röpítette és romba döntötte a Csonka-tornyot.

A tűzvészről két röplapot is ismerünk, mindkettő Nürnbergben jelent meg. A Leonhard Heussler röplapján lévő fametszetről a Braun–Hogenberg mű 1572-ben megjelent Buda látképének egyszerűsített változata köszön vissza. A kép rajzolója nem a tűzvészre, hanem a lőporrobbanásra összpontosított: a királyi palota felett látjuk a hatalmas robbanás képét levegőbe repült ágyúkkal, tornyokkal, törmelékkel, lángnyelvekkel. A tűz még nem terjedt át a városra. A kép baloldalán menekülő emberek, a várpalota körül halottak, romok hevernek. A kép alatt baloldalt a történések leírása, jobboldalt Intés a keresztény olvasókhoz. (6.1 kép)

A másik röplap körül rengeteg a bizonytalanság, pedig több változatban is ismert. Az egyik változaton (Rózsa 1999/295) a fametszet felett a címe: *Newe zeyttung auss Hungeren von Ofen vnnd Pesst.* A képen egy folyó egyik partján az OFEN felirat alatt egy dombon lévő vár, a másik part síkságán PEST név alatt egy város képzeletszülte képe tűnik fel. Ugyanakkor a valóságnak megfelelően a kettő között a nevenincs folyón egy hajóhíd vezet keresztül. A képen nyoma sincs robbanásnak, hanem a felhőkből hull csodás tűzeső (a rajz és a színezés alapján akár véreső is lehet), amely beborítja a folyó partján álló Budát és Pestet. A középen kettévágott kép (közepén keskeny csík hiánnyal) és alatta a kéthasábos röplap szöveg (felül pár sor hiánnyal) egy papírlapra van felragasztva. A szöveg végén legalul a kiadó olvasható: Zu Nurmberg, bey Georg Macken, Illuministen beym Sonnenbad. Az egyetlen példányban ismert röplapot a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest gyűjteménye őrzi.

A röplap szövege meglepetést okoz, ugyanis abban egyetlen szó sem esik Budáról és az ottani tűzvészről. Az ismertetés – kiindulva a szerző meggyőződéséből – szerint a rendkívüli természeti jelenségek (tűz- vagy véreső, égi jelenségek, mint üstökös vagy halojelenség) Istennek az emberiség bűnbánatra, megtérésre történő figyelmeztetése, a rendkívüli katasztrófák, sáskajárás, háborúk, járványok pedig büntetés az istentelen életért. Ennek megfelelően a 13. századtól kezdve felsorolja mindezeket (már amiről tudomása volt), a végén pedig az 1577 novemberében megjelent üstökös hasonló jelentését taglalja. Tehát lényegében sem a kép címe, sem a röplap szövege nem utal arra, mit látunk a képen: robbanás okozta tüzet, tűzesőt, netán véresőt, és amit látunk, az mikor történt.

A bizonytalanság megszüntetését nem segítette, hogy Klinda Mária könyvtáros már évtizedekkel ezelőtt ismertette, hogy a röplap szövege eredetileg az idősebb Georg Mack 1577. év végén Nürnbergben kiadott, az akkor feltűnt üstököst bemutató röplapján (lásd korábban Szikszónál írtakat) jelent meg, azt arról vágták le és ragasztották tévedésből a tűzeső (véreső?) verte Budát és Pestet mutató kép alá.

A képnek ismert egy változata (másik fadúcról készült, az előtér rajzában van markáns eltérés), amelynek a címe szerencsére többet mond: *Newe zeyttung auss Hungeren von Ofen vnnd Pesst / geschechen im 1578. Jar*. Tehát annyi már biztos, hogy az ábrázolt esemény 1578-ban történt. Sajnos, ennek a röplapnak is hiányzik a szövege, így csak feltételezhetjük, hogy a fametszet és röplap az 1578-ban Budán történt robbanás és az azt követő tűzvész alkalmából készült. A német városokban a Budán történtekről megjelent tudósítások többsége „mennyből esett tűzről" (das Fewer vom Himmel herabgefalle) számol be.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 28 03.07.2026 15:15

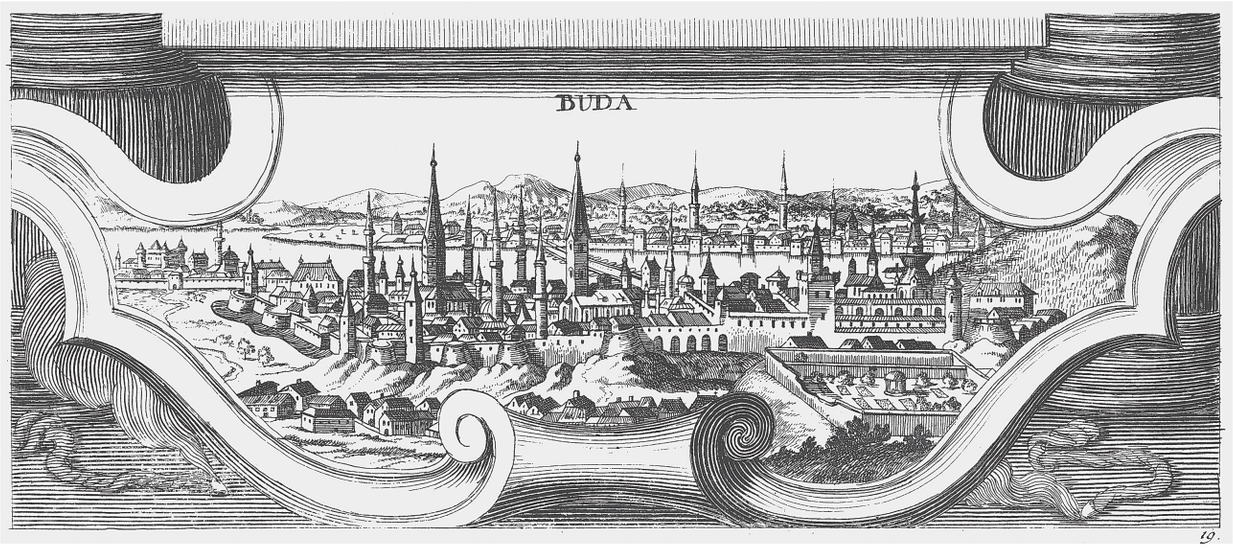

Buda 1578/1 Fametszet röplapon, méret 28,5x17,1 cm (a metszet). Ismeretlen metsző műve. A lángokban álló város képe a Braun–Hogenberg-könyvben megjelent Buda látkép származéka. A röplap címe a kép felett *„Kurtze und warhafftige Historia/ deß/ was sich am verschinen Pfingstmontag/ den 19. des Monats May/ dises 78. Jars/ zu Ofen in Vngern zugetragen/ mit einer Christlichen eriñerung."* A kép alatt szöveg két hasábban, a bal oldali az esemény leírása, a jobb oldali erkölcsi intés a keresztény olvasóhoz. A röplap végén *„Gedruckt zu Nürnberg durch Leonhard Heussler"* impresszum. Zürich Zentralbibliothek Graphische Sammlung (GSM) PAS II 15/31. Rózsa 1999/3. (6.1 kép)
Buda 1578/2/a Fametszet röplapon, méret 24,5x16,5 cm (a metszet). Ismeretlen metsző műve. Képzeletbeli városkép, OFEN és PEST feliratokkal, tűzesővel. A röplap címe a kép felett *„Newe zeyttung auss Hungeren von Ofen vnnd Pesst."* Az egyetlen ismert példányon a kép alatti röplapszöveg a *„Zu Nurmberg, bey Georg Macken, Illuministen beym Sonnenbad"* kiadói jelzéssel nem az eredeti, hanem egy másik röplaphoz tartozik. FSZEK Budapest Gyűjtemény, Bp0941/370. A példányról 2006-ban fakszimile kiadás készült. Rózsa 1999/295. (6.2 kép)
Buda 1578/2/b Fametszet, méret 24,2x18,7 cm. Ismeretlen metsző műve. Az előzővel azonos képzeletbeli városkép, OFEN és PEST feliratokkal, tűzesővel. A kép felett *„Newe zeytung auß Hungeren von Ofen vnd Pesst/ geschehen im 1578. Jar"* felirat. Az egyetlen ismert példánya – amely bizonyára egy röplapról lett levágva – Zürichben a Johann Jakob Wick gyűjteményben van. Egyes vélemények szerint Valentin Schönig (Augsburg) műve. Zürich, Zentralbibliothek, Graphische Sammlung (GSM) PAS II 15/29. A röplap az 1578 pünkösdkor történt lőporrobbanás alkalmából jelenhetett meg. Rózsa 1999/295 változat (6.3 kép)

Irodalom: Rózsa György, *Budapest régi látképei, 1493–1800,* Budapest, Új Művészet, 1999, 3, 295; Jajczay János, *A megszentelt Pest-Buda,* Budapest, Szent István Társulat, 1938, 11. kép; Szalai Béla, *Így tudták, így hitték, így látták,* Budapest, MTA KIK, 2022, 5. (153–155. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 29 03.07.2026 15:15

6.3. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 30 03.07.2026 15:15

Kurtze vnd warhafftige Historia / deß / was sich am verschinen Pfingst-

montag / den 19. des Monats May / dises 78. Jars / zu Ofen in Vngern zugetragen / mit einer Christlichen erinnerung.

AM Heyligen Pfingstmontag auff den abend / vmb zehen vhr / hat sich ein schrecklich vnd grausam donnern vnd blitzen erhaben / vnd weil auch ein gros / ses Erdbidem gewesen / vnd die Leute sehr erschrocken / vnd das Volck klein vnd groß / jung vnd alt / auffgestanden / vnd doch nicht gewust haben / wo sie hin fliehen solten / auß grossem schre / cken. In dem hat das Wiltfewer vnd schawer in das Schloß vnd Puluerthurn / an der Statt gelegen / darinne in die tausent Centner Puluer / eingeschlagen / denselben angezündet / vnd fast gar zersprengt / Das Geschütz / neben anderer Munition / inn grosser anzal / Auch deß Keysers Schatz / so Jerlich im Land gesamlet wurd / desgleichen die Briefe / vnd deß Türckischen Keysers Registratur / in die Thonaw / welche an der Statt hin fleust / geworffen vnd ertrencket / Etliche kleine stück gar hinüber geworffen / In der Statt haben sich die Thore selbst geöffnet / etliche sind gar zerbrochen vnd zerschmettert / Die Schiffbrucken darüber man von Ofen gen Pesse gangen / ist in drey stück zerris / sen vnd versenckt / vnd sind sehr vil Häuser in der Statt beschedi / get. Der Schloßverwalter hat an einem orth an einem Eck sein Losament gehabt / darinn er selb siebend oder acht gewesen / ist soluirt vnd mit vmbkommen. Es hat auch den Tschoncka / thurn eingeworffen / vnd in die 54. gefangener Christen / eins theils erschlagen / etlichen aber hende vnd füsse abbrochen vnnd zerschmettert. Es hat auch ein grosses Schiff / darinnen in die 200. Türcken auff der Thonaw gewesen / also getroffen / daß sie alle todt blieben sind. Etliche schreiben es sind in die 3000. oder mehr Personen / Christen vnd Türcken todt blieben / vnd verletzt worden. Es hat auch der Schawer das Weingebirg alles er / schlagen / Vnd da es nit so sehr geregnet / were zu besorgen gewe / sen / es möchte die gantze Statt durchs fewer verderbet sein wor / den. Vber disem vnfal hat der Bascha gitterlich geweynet / vnd sich heffrig bekümert / vnd hat sich jedermeniglich darob entsetzt.

Erinnerung an den Christlichen Leser.

DER heylige Geist hat von dem kleinen Horn geweissaget / Daniel: am 7. vnd spricht: Da ich aber die Hörner schawet / Sihe / da brach herfür zwischen denselbigen ein ander klein Horn für welchem der förderesten Hörner drey außgerissen wurden. Vnd sihe / das selbige Horn hatte augen wie Menschen augen / vnd ein Maul das redet grosse ding / &c. Vnd bald hernach setzet Daniel hinzu / Ich sahe zu / vmb der grosse rede willen / so das Horne redet / Ich sahe zu / biß das Thier getödtet ward &c. Auß diesem ist entlaugbar / daß das Mahometische Reich / der vierdten vnd letzten Monarchi / einen grossen abbruch thun wird / vmb sich greiffen / sich strecken / grossen gewalt bekommen / vnd doch endtlich einen fall nemen werde. Auff solchen deß Türckischen Reichs / vor dem letzten ende / abbruch / sehen auch der Prophet Ezechiel / vnd Apocal. Denn also sagt Ezechiel am 38. Ich wil dich herumb lencken / vnd dir einen zaum ins Maul legen / &c. Item / Nach langer zeyt solt du heymgesucht werden. Im 39. spricht er also: Auff den Bergen Israel solt du nider gelegt werden / Du mit all deinem Heer / vnd mit dem Volck das bey dir ist. Ich wil dich den Vögeln / woher sie fliegen / vnd den Thieren auff dem Felde zu freissen geben / Du solt auff dem Feld darnider ligen / Denn ich der HERR HErr habs gesagt. Mit disem ist gleichstimmig / das Apocal: am 20. gesagt wird / Vnd es fiel Fewer von Gott auß dem Himel / vnd verzeret sie. Es sind zwar in disem herrliche geheimnusse von dem Geistlichen Reich des HErrn Christi / vnd der Christen Sieg wider jre Feinde. Darneben aber ists bey allen rechtglaubigen vngezweiffelt / es werde das Türckische Reich / vor der letzten zukunfft des HErrn Christi / in abnemen kommen / vnd vorweniger sieg als zuvor / in eroberung der Länder haben. Vnd müssen die Mahometischen / auß jres lügen Propheten anzeygung / selbst bekennen / daß jetzt jr Reich mehr zum vntergang / denn auffnemen sich schicke. Zu solchen gedancken treiben sie auch die wunderbarliche zeychen / welche bey jnen erscheinen / wie in der oberzelten geschicht zu sehen. Gott wil jhm den rhum vorbehalten / vnd seine Macht ohne menschliche hülffe / an dem Leserhorn beweisen / Auff daß sich die Türcken vber den HErrn aller Herrn nicht erheben / Vñ wir zu warer erkantnuß vnser sünde / glauben / vnd anruffung mögen getrieben werden / wider den mechtigen Feind mit dem Gebet zu streitten / ein Christlich leben zu füren / damit es an dem Gottlosen hauffen mit den straffen ergehe / wie Gott auß seinem warhafftigen mund geredt / vnd außgesprochen hat / Vnd wir zu disem Helffer zuflucht / vnd vmb seines heyligen Namens willen / der errettung vom Himel zu gewarten haben / Wilff vns HERR Jesu Christe / Amen.

Gedruckt zu Nürnberg / durch Leonhard Heußler.

6.1. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 31 03.07.2026 15:15

Newe zeyttung auß Hung[a]eren von Ofen vnnd Pesst.

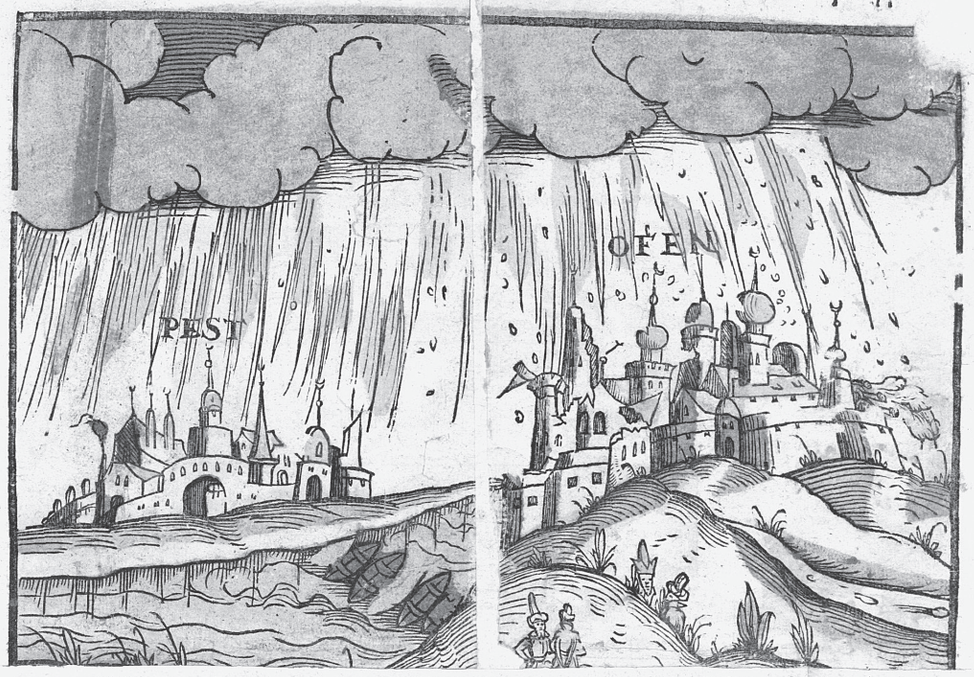

[C]ottes/vnd vnbußfertigkeit der Menschen willen mit Pestilentz verenderung der Regiment/Krieg/Thewrung/verwüstung Land vnd Leut droh[e]t/gleichsam verkündiget vnd vorboten sein. Dann Gott jetzerzeit diß[e]n brauch gehabt/das er die Welt vmb jrer Sünde willen nit allein durch sein Wort vnd Predigambt/ sonder auch mit Zeichen vnd Wunder gestrafft/vnd zu Buß vnd besserung deß Lebens gereitzet hat/wie an seinem Volck vnd der Statt Hierusalem zusehen. Dann da die Juden alle treuwe warnung Christi/vnd seiner Apostel verachten/ vnd in windt schlugen/predigt er jnen auch mit Wunderzeichen/ließ grosse Erdbeben/Wind eine vngewöhnliche Finsternuß der Sonnen geschehen: Schicket hernach weil sie in jrē muetwillen fort fuhren vber 40. Jar/neben andern schröcklichen Zeichen/einen Cometen wie ein schwert gestalt/der ein gantzes jar vber der Statt Hierusalem gestanden darauf hernach die Statt belegert/von den Feinden erobert vnd sambt dem Tempel verbrant vnd geschlafft/auch deß Volcks vber vnzelichem andern jammer/viel tausent durchs Schwerdt/Hunger vnd Pestilentz vmbkommen die vberigen in alle Land zerstrewet worden/vnd also die gantze Jüdische Policey in einem hauffen gefallen ist. Anno Christi 1337. Da Keyser Ludwig der Bayer/noch in der Regirung gewesen/hat ein Comet vier Monat am Himel gebrant/Da derselb noch nit gar vergangen/hat sich ein anderer sehen lassen/so zwey Monat gestanden: Als der auch vergangen/ist Anno Christi 1339. jar/der dritte kommen/darauff das nechste Jar ein greuliche Pestilentz/so fast durch die gantze Welt gangen/vnd schröcklich entbörung im Römischen Reich erfolgt/darumb das der Pabst vmb etlicher vrsachen willen Keyser Ludwigen in Pann gethan/vnd die Churfürsten einen andern Keyser zu wöhlen getrieben hat/welchs zu grosser vneinigkeit/Krieg vnd blutuer giessen vrsach gegeben. Deßgleich da man gezelet hat 1400. 1401. 1402. 1403. Jar/sind vier Cometen nacheinander erschienen/darauff Tamerlanes der greuliche Tyrañ auß der Tartarey mit zehenmalhundert tausent/zu Roß vñ Fuß fast den gantzen Orient durchzogen vnd mit Mord/Raub vnd brandt/verwüstung der Stett/ Land vnd Leut vnmenschlichen schaden gethan/Auch Baiazethem den Türckischē Keyser so jme mit gewerter hand entgegen kommen/gefangen/in ein Vogelhauß eingespert vnd zu hon vnd spot durch gantz Asiam herumb geführet hat. Nicht lang hernach/nemblich im 1409 jar/hat Keyser Sigmund in Vngern ein grosse Niderlag vom Türcken erlitten/vnnd mit grossen schaden der Christenheit müssen fried machen. Es felt auch vmb diß zeit/das Costnitzer Concilium ein/ auff welchem der fromme Mann Johann Huß von wegen der lehr deß Euangelij im Jar 1415. ist verbrant worden/wie auch ein gehorsamer Discipel Hieronymus von Prag/das folgend Jar mit dergleichen Marter sein leben geendet hat/vnd darauff der Hussitische Krieg kommen ist. Deßgleichen hat man Anno Christi 1500. einen schröcklichen Cometen gesehen/darauff die Tatter in Poln gefallen/ein grosse Pestilentz durchs Teutsche Land gangen/der Türck die Statt Methone erobert/der Bayerische Krieg vñ ander vnzelig vnglück er-

[ü]ch[t]/... ärmliche dienstbarkeit gethan. So[l] [m]an/was auff die Cometen Jo 1531. vnd 1532. erschienen/neben der schrecklichen Auffruhr der Widertauf zu Münster in Westphalē/viel grosses vnglücks/vñ verenderung in Vngern/Dennemarck/Engelland/Franckreich/vnd Italien sich zugetragen/Vnd hat d[a]s Teutschland/Niderland/Franckreich vnd Pöln/mit grossem schaden erfahren/was die zween Cometen/so Anno 56. vnd 58. vnd der Newe Stern/so im 72. Jar erschienen/bedeut haben/vnnd weiß niemandt/wenn diß angefangen vnglücks noch mag ein ende werden. Das also kein zweiffel Gott schröckliche Zeichen dadurch er neben seinem Wort der Welt seinen gerechten zorn wider die Sünd anzeigt/vnd greuliche straffen mit verenderung der Regiment/ Krieg/Pestilentz/Thewrung/Auffruhr vnd andern vnglück drohet. Vnd weil Gott der Allmechtig auch vns diß Jar her nit allein Zeichen an der Sonn vnd Mon mit schröcklichen Finsternussen gegeben/sondern auch jetzt im Nouember des laufenden 77. Jars einen schröcklichen Cometen an dem hohen Himel gestelt der ohne zweiffel/weiter grösser vnd gruntlicher ist/dann andere vil vor jme gewesen auch harte straffen vnd groß vnglück drohet/solten wir billig solchs alles annemen/vnsere Sünde erkennen vor Gottes zorn erschrecken/vnd Christi vnsers willen vergebung bitten/vnd mit besserung diß leens vnd ernstliche flehung Gott vmb lindерung der Straff/vnd künfftigen vnglücks anhalten. Aber man erfert leyder/das der meiste theil nicht allein durch solche Zeichen vnd straffen nit gebessert/sonder dieselben auf gar Epicurisch verachte/vnd nur ruchloser der jer wird. Gott hat vns neben scharffen Bußpredigten seines Worts auch etliche Jar mit vnerhörter Thewrung Pestilentz vñ andern vnglück dermaß gestraffet vnnd heimgesucht/das es mancher in seinem Hauß/an seiner Nahrung/Weib vnd Kinden schmertzlich gefühlet. Solchs aber hat bey wenigen wie leyder vor augen heiffen wöllen/sonder so bald nur ein wenig eine linderung kommen/ist aller straff vergessen worden. Derohalben wollen wir disen schröcklichen Cometen anschawen/sollen wir vns erinnern/das Gott auch vmb vnserer Sünden willen zörne/vnd durch solch Zeichen seine straffen drohe/vnd derohalben nicht auff der leben/sonder in vnser eigen Hertzen/vnd gedencken das auch wir mit vnserm böesen leben Gottes zorn vñ gantze Landstraffen verursachen/vnd ob auch das helliſche Fewer verdienet hetten/wann Gott nach vnserm verdienen ablonen wolt. Sollen derhalben diß alles von hertzen bereuwen/vnd in warem Glauben vnd starckem vorsatz vnser leben zu bessern/zur genad vnd Barmhertzigkeit in Christo verheissen zuflucht haben vñ bitten/das er mit vns armen Sündern nit ins Gericht gehen/sondern im zorn jrer Barmhertzigkeit mitgedenken/vns vmb Christi willen vnser Sünde verzeyhen/auch die wolverdiente straff von vns abwenden/oder gemeiglich lindern wölle. Vns auch mit seinem genaden Geist also regieren/das wir solchem künfftigen vnglück entfliehen vnd am jüngsten tag mit Ehren vor dem Richterstul Jesu Christi erscheinen/vnd selig werden mögen/ AMEN.

Zu Nürnberg/bey Georg Mackē/zilluminiſten beym Sonnenbad.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 32 03.07.2026 15:15

7. Szokoli Musztafa budai pasa megfojtása 1578

A Budán 1578-ban történt tűzvészben a babonás törökök Allah büntetését látták. A még 1566-ban Szigetvárnál budai pasává kinevezett Szokoli Musztafa (Szulejmán szultán és utódja II. Szelim szultán sikeres nagyvezérének, Szokoli Mehmednek unokaöccse) megbuktatására ellenségei – állítólag – ezt a hiedelmet is felhasználták. Nem tudjuk, igaz-e ez a hír. Az viszont tény, hogy III. Murád szultán parancsára Szokoli Musztafa pasát 1578 őszén megfojtották. A Portán azonban több gondot is érzékelhettek a magyarországi törökök megszállta területeken, mert vele egyszerre további elöljárók (bégek) is megkapták a szultáni selyemzsinórt (ez a megfojtásos halálos ítélet jelképe volt).

Ezekről az 1579. év elején Nürnbergben megjelent két tudósítás is hírt ad. Az OSZK Apponyi gyűjtemény példányának címe budai pasa és további három bég kivégzéséről szól, nevük említése nélkül. A címlapon lévő fametszeten egy álló, díszruhás török megfojtása látható.

A másik tudósítás (ennek két képe szerepel a könyvben) címében meg is nevezi a kivégzetteket: Szokoli Musztafával szigetvári Mili bég, a füleki Hasszán bég és a szolnoki Ophiron bég halt meg. Ennek a második tudósításnak a címlapján egy földön fekvő, díszruhás török megfojtását látjuk, mellette a képen látható jelenet ismertetése olvasható. A címlap hátoldalán a szigetvári Mili bég megfojtásáról olvashatunk, az ez alatt lévő fametszet pedig megegyezik az elsőként ismertetett tudósítás címlapján lévő, álló alakos megfojtás képével. Ezt a két képet lásd 7.1 és 7.2 képeken.

Ezek a „selyemzsinóros" kivégzési képek a korban igazi vándorképek voltak. A 16. században alig jelent meg az Oszmán Birodalommal vagy a törökökkel és szultánjaikkal általánosságban foglalkozó olyan mű, amelyben ennek a sajátosan török, selyemzsinórral való kivégzésnek a képe ne jelent volna meg. Később sok metszetet adtak ki a Bécs ostrománál csúfos kudarcot valló Kara Musztafa megfojtásáról.

Megjegyezzük, Musztafa nemcsak a leghosszabb ideig, 12 évig töltötte be a budai pasa tisztséget, hanem mindannyiuk közül ő épített a legtöbbet Budán, fürdőket, mecseteket, medreszéket és a híres Lőportornyot is.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 33 03.07.2026 15:15

7.1. kép

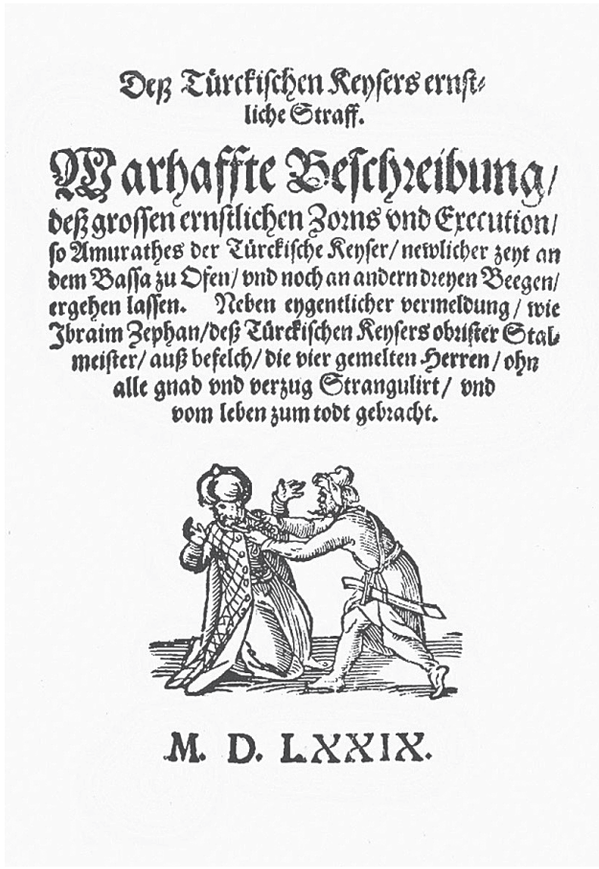

7.2. kép

Szokoli Musztafa budai pasa megfojtása Fametszet tudósítás címlapján, méret kb. 11,0x8,0 cm. Ismeretlen metsző műve. A címlap hátoldalán a szigetvári bég megfojtása jelenet) Megjelent: *Deßœ Türckischen Keysers ernstliche Straff : […] Mustapha Bassa zu Ofen vnd noch an andern dreyen Beegen […] vom leben zum todt gebracht.* Nürnberg, Heußler, 1579. a címlapon. VD16 T 2256. 7.1 és 7.2 kép **Szokoli Musztafa budai pasa megfojtása** Fametszet tudósítás címlapján, méret kb. 7,0x5,0 cm. Ismeretlen metsző műve. A képen egy térdelő, díszruhás török megfojtása látható. Megjelent: *Dess Trurckischen Keysers ernst=liche Straff. Warhaffte […] andern dreyen Beegen/ […] Zephan, dess Trurckischen Keysers obrister Stal=meister […] die vier gemelten Herren […] vom leben zum todt gebracht. M.D.LXXIX.* Nürnberg, Leonhardt Heussler, 1579. VD16 T 2257. App. H. 185*2.*

Irodalom: Szalai Béla, *Így tudták, így hitték, így látták,* Budapest, MTA KIK, 2022, 65–66. (156. és 157. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 34 03.07.2026 15:15

8. Kassa, égi jelenség 1579

A 16–17. században tömegével megjelent csodás vagy annak tartott eseményeket, katasztrófákat leíró vagy bemutató szöveges és képes tudósítások sorába tartozik az a röplap is, amely az 1579. március 9-én Kassa és környékén feltűnt három(!) üstökösről megkésve, 1580-ban verses formában adott hírt.

Ez a röplap nem maradt fenn a maga teljességében, hanem szétvagdosva, külön-külön a röplap címsorai, a fametszet, a kép alatti négyhasábos hosszú verses szöveg és a röplap kiadójának neve, városa. Ezeket aztán valaki gondosan elrendezve (a kép felett a röplap címsorai, másik két lapon két-két hasáb szöveg és a végén a kiadói jelzés) három lapra felragasztotta és így maradt fenn az utókornak. A vers – szerzőjét nem ismerjük – az elején röviden leírja a három üstökös nyújtotta látványt (feltehetően halojelenség lehetett), majd a kor égi tüneményekhez fűződő morális és vallási meggyőződéseit fejti ki.

A röplapon Kassa látképe – nem meglepő módon – képzeletbeli. A kép jobb sarkában két török áll, az egyikük felmutat az égre, ahol a három üstökös csóvája lándzsát, kardot és félholdas török zászlót formáz. Mögöttük az égbolton egy csatajelenet jelenik meg, a felhőkből vércseppek potyognak.

Eigentliche vnd warhafftige beschreibung/
der dreyen erschreckli-chen Commeten/welche zu Caſcha in
Vngerland/auch viel andern orten mehr geſehen worden/ dero
deutungen zu getreuwer warnung an alle Gottsförchtigen Christen/durch Wendelinum Helbachium/
In Reimenweiß fleissig verfaßt/vnd außgelegt/ꝛc.

8.1. kép

Kassa 1580/1 Fametszet röplapon, méret 23,5x17,5 cm (a metszet). Ismeretlen metsző műve. Címe a röplapról levágva és a kép fölé ragasztva: *„Eigentliche und warhaffrige beschreibung der dreyen erschreckliche Commeten welche zu Cascha in Ungern … verfast und aussgelegt etc."* A kép alatt a verses szöveg négy hasábban. A röplap alján kiadói jelzés „Gedruckt bey Anhony Corthois zu Frankfurt am Mayn / Im Jahr 1580." Zürich Zentralbibliothek, EBI04 Sammlung von Nachrichten zur Zeitgeschichte aus den Jahren 1560–1587, Johann Jakob Wick, Band 1580, 107r-109r (8. kép).

Irodalom: Szalai Béla, *Így tudták, így hitték, így látták,* Budapest, MTA KIK, 2022, 66. (158. és 159. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 35 03.07.2026 15:15

CHristus der Herr ins himels thron
Sitzend zus vatters rechtē schon
Der vns erlöst hat durch sein blut/
Vns all getreulich warnen thut/
Vnd spricht/ daß man fürm end der welt
Werd zeichen sehen vngezelt
Am himmel hoch beid nah vnd fern
An Soñ vñ Mond zu sampt den stern.
Dadurch den menschen hie auff erden
An allem ort werd bange werden.
Dasselb ist nun ein lange zeit
Also geschen beid nah vnd weit/
Denn man viel zeichen hat gesehn
Erschrecklich gar am Himmel stehn/
Die ich in diesem kurtzen schreiben
Wil vnuermeldet lassen bleiben/
Wil nur sagen zu diesem mal
Von drey Cometen an der zal/
Die man zu Caschaw in der Statt
Im Vngerland gesehen hat/
Obs jemand wölt zu hertzen gehn
Dadurch von sünden abzustehn.
Als man jetzt neun vnd siebentzig Jar
Nach der geburt deß Herren klar
Der wengern zal in landen zelt/
Hat man zu Caschaw/ wie gemelt/
Warhaffig den 9. Marcij gesehn
Am Himmel drey Cometen stehn/
Als jetzt der Mertze rauch vnd kalt
Neun ganzer tag war worden alt/
Welche mit solchem glantz vnd schein
Drey nacht also gestanden sein.
Der erste vnter jn sich wend
Mit seinem stral nach Orient
Vnd fürt mit vnerhörtem grauß
Ein scharffen Rennspies für sich nauß.
Der ander vnder diesen dreyen/
So gleich im mittel stund am reien
Vber sich fürt ein blutig fan/
Drinn thet ein halber Monde stan/
Welchen der Türck/der Christen ruth.
In seinem wappen führen thut.
Der dritt/vnd letzte an der zal/
Nach Occident streckt seinen stral/
Derselb ein Türckischen Sebel scharpff/
Vber sich in die höhe warff.
Nach diesem hat man auch gesehn/
Ein hand auß einem wolcken gehn/
Mit zweyen fingern außgestreckt/
Dadurch viel leute wurn erschreckt/
Weil sie der Welte drewen thet.
Wie man hie klar für augen seht/
Gegen derselb nach Occident/
Man zwu zusam gefalten hend/
Gesehen hat an derselben stell/
Auß einem wolcken klar vnd hell/
Bittlicher weise/ wie ein man.
Der jetzt sol werden hingethan/
Vnd bitt fürm vrtel in den schrenck/
Saß man jhm wolt das leben schenck/
Vnd dann am andern tag hernach/
Hat man gesehen mit vngemach/
Den Himmel brennen vngeheur/
Als stünd er gar in eitelm fewr/
Welchs da vō new gröss schmertz bracht/
Weil jederman nicht anders dacht/
Denn das bald nach deß Herren tag/
Druff folgen würd der letzte tag/
Was hört man da für klage doch/
Manch gotloß mēsch sich drob verkroch
In keller vnd gewelbe tieff/
Eins hier das ander dort hin lieff/
Vnd fürchten sich für Gottes zorn/
Dachten sie wern nun gar verlorn.
Am dritten tage baldt hernach
Zwey heer man an dem Himmel sach
Zusammen ziehn mit grosser macht/
Das gschütz laut in der luffte kracht/
Manch dapffer helt on alle ziel
In dieser schlacht von Rosse fiel/
Das blut stracks vff die erden floß
Von manchem stich vnd streichen groß
Man hort auch in der lufft gar eben
Ein jemmerlich geschrey darneben
Solchs werte fast die gantze nacht/
Biß jetzt die Sonn erfür sich macht/
Als dann die solche ding gesehn
Theten hin zu den andern gehn/
Welche diß in der finstern schatten/
Wie offt geschicht/verschlaffen hatten/
Vnd zeigten jn die gschichte an
Drob sich entsetzt ein jederman/
Vnd sprachen semptlich in gemein
Gott wöll vns alln gnedig sein.

NJemand jr lieben Christen leut
Hie frag was solches nun bedeut/
Denn man sich drob nicht hoch noch scharff
Bekümmern vnd bemühen darff
Man schaw nur hie die waffen an/
Die sich deßfals han sehen lan/
Zu sampt der fahn vnd halben Mon
Wirstu on zweiffel drauß verstohn
Wie Gottes zorn so gar entbrandt
Sey vber vnser Vatterlandt
Die werde Teutsche Nation/
Der Gott sein Euangelion
Gegeben hat gantz rein vnd klar/
Wies zur Apostel zeiten war/
Vnd man lebt doch on alle schew
In greulicher Abgötterey/
Sücht dein warsagern hülff vnd raht/
Welchs doch Gott klar verbotten hat/
Braucht Segen wider schoß vnd stich
Auch wider manche kranckheit sich/
Mißbraucht den namen Gott deß herrn
Durch fluchen zauberey vnd schwern/
Darzu alt/jung/man/weib vnd kind/
Gottes wort all schlahen in den wind/
Als obs nur sey ein blos gedicht
Deß man sol billich achten nicht/
Jarmärckt man vff die Sontag helt/
Welchs billicher würd abgestelt/
Vnd vff die andern tag verlegt/
Da man on das der narung pflegt/
Rauff händel man sich da entschlan
Vnd fleissig solt zur Kirchen gan/
Auch reiset man drob vber feldt/
Vnd manet schuld an korn vnd gelt/
Da solche leut das Göttlich wort
Versaumen beide hie vnd dort/
Wenn man zur andern predigt sol gehn
So thut man auff dem marckte stehn/
Oder spatzieret auß dem hauß
In Weinberg oder Gärten nauß
Man fert vnd reit/tantzt/seufft vnd spielt/
Vnd lebt gantz rauchloß frech vnd wilt/
Auß solchem tantzen/ spieln vnd zechen/
Folgt zanck tumult/hawen vnd stechen/
Mehr leut die Sontag wern erstochen/
Denn sonsten durch die gantze wochen/

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 36 03.07.2026 15:15

Todschlag vnd morden ist gemein/
Man acht ein menschen wie ein schwein/
Offtmals ein vngefehrlich wort
Richt an groß hader zanck vnd mord/
In Ehebruch vnd verhurtes leben
Thut man sich heuffig stets begeben/
Für Reubern vnd für dieben man
Schier nirgend nichts behalten kan/
In allen sachen ist betrug/
Es kan sich niemand hüten gnug/
All ding vff vorteil ist gericht/
Man braucht falsch eln maß vnd gewicht
Auch gibts der Strünger mercklich viel/
Keiner was redlichs schaffen wil/
Sie sind deß müssiggangs gewont/
Der jn doch letzlich vbel lohnt/
Der wucher frist die armen gar
Mit fleisch vñ bein/marck/haut vñ haar/
Man nimpt die zins vnd braucht dazu
Sie vnterpfand mit guter ruh/
Dieselben wuchrer in gemein
Für redlich nicht zu halten sein/
Christus der Herr wol leret recht/
Man sol einander leihen schlecht
Vmb sonst/auß brüderlicher lieb/
Vnd auß deß rechten glaubens trieb/
Wo sind sie aber die es thun?
Jr keiner darnach fraget nun.
Man acht ein falschen Eid nicht fast/
Der manchem ist ein schwere last/
So dadurch kompt vmb ehr vnd gut
Welchs jm sehr wehe von hertzen thut/
Beliegen vnd verleumbden ist
Auch gar gemein zu dieser frist/
Darob viel leute werden verletzt/
Vnd jemmerlich zusam gehetzt/
Welchs die Baldirer vnd Juristen
Reich macht vnd fült jn jre kisten.
Jtz muß ich sagen noch zu letzt
Wie eins dem andern abeschwetzt
Sein weib vnd gsind durch schmeichelei/
List/vnd vertröstung mancherlei/
Hat jemand einen frommen knecht
Der jm getreulich dient/vnd recht/
Oder ein from getrewe magdt/
Von welcher trew man teglich sagt/
So tracht mancher darnach mit fleiß/
Daß er dieselben zu sich reiß/
Solchs auch geschicht in andern dingen/
So eins dem andern thut abtringen/
Mit äckern wiesen vnd dergleichen/
Wie man sicht teglich an den reichen.
Von wegen solcher sünd vnd schand
Drewet Gott hie dem Teutschen land/
Welchs sein wort hat klar hell vñ rein/
Dabey es solt vnstrefflich sein/
Was grobe sünd in diesem leben
Betrifft/die widern glauben streben
Christus aber der vns vertritt
Für vns den vatter embsig bitt
Daß er vmb seines leidens wegen
Vns wöll deßfals sein gnad erzeigē/
Jns straffen nicht/wie wir verdient/
Weil er vns hat mit jm versünt.

Darumb wach auff du Teutsches land
Laß dir es sein kein schertz noch tād
Sihe vnd betracht hie diese zeichen/
Vnd laß dich doch ein mal erweichen/
Die axt dem baum an wurtzeln leit/
Thu buß es ist für war hoch zeit/
Thu buß im sack vnd in der Asche
Daß Gottes zorn dich nicht erhasche
Dirstu die gnadenzeit verachten/
Vnd deine wolfart nicht betrachten/
Auch nicht zu hertzen füren schwind
Was hie zu deinem friede dient/
So wirt es vmb dich sein gethan/
Vnd must drob gar zu drümern gan/
Bedenck das acht vnd achtzig Jar/
Was da wirt sein für angst vnd fahr
Welchs baldt wirt kommen für die thür
Drumb hüt dich wol vñ sihe dich für.
Gott wirt fürwar mit dir nicht schertzē/
Auch solstu füren hie zu hertzen
Oz weñ man wirt sechs hundt schreibn
Der Türck sol sein mutwil treiben
In Teutschen vnd in Welschem land/
Sie er sol han in seiner hand/
Ein ander weissagung vns bericht
Man wölle oder wölle nicht/
So werde Cöllen an dem Rein
Deß Türckischē Keisers wonung sein
Derhalben ist von nöten sehr/
Daß man sich zu dem Herrn beker/
Vnd falle jm in seine ruth/
So wird es alles werden gut
Du weist vnd solts betrachten hie/
Wie es ist den zu Ninini
Ergangen/den Gott albereit
Auch hat gedrewt zur selben zeit
Er wölt sie lassen vntergehn/
Welchs doch gleichwol nit ist geschē/
Weil sie von hertzen theten buß/
Die hie gleichfals auch folgen muß.
Als Gott/wie er deñ billich solt/
Das Jüdisch volck auch straffen wolt
Das es nicht wolt die lose haut/
Sein Christi/seines sones/braut/
Setzt er auß grosser lieb vnd gnad/
Vber Jerusalem die Stad/
Ein feurig schwert ein gantzes Jar/
Welchs jhn gewiß anzeigung war/
Das/wo sie sich nicht würn bekehrn/
Wolt er sie all durchs schwert verhern
Aber sie warn vorstocket gar/
Vnd achten solchs nicht vmb ein haar
Meinten er brecht jn glück vnd sieg/
So bracht er jn zwitracht vnd krieg.
Wo du nicht wirst von hertzen grund/
Bekeren dich zu dieser stund/
Vnd deinem Breutgam hangen an/
Der gnug für deine sünd gethan.
Du hast noch zeit vnd gute frist/
Such Gott weil er zu finden ist/
Jetzt ist die angeneme zeit/
Jetzt ist der tag deß heils nicht weit/
Betracht/was zu deim friede dient/
Erkēn dein missethat vnd sünd/
Ach hüt dich für deim eigen schaden/
Wiltu nicht bald im blute baden/
Betracht von hertzen Gottes zorn/
Wiltu nicht ewig seyn verlorn/
Bitt Gott vmb gnad/besser dein leben/
So wirt er dir dein sünd vergeben/
Vnnd wirst also der ehren Kron/
Bringen vff dieser Welt daruon.

AMEN

Gott wöll vns für deß Türcken wüten/
Hinfurt durch seine gnad behüten.

Gedruckt bey Anthony Corthois zu Franckfurt am Mayn/im Jar 1580.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 37 03.07.2026 15:15

9a–b. Budai szörny 1585

Giovanni Battista de Cavalieri, a rendkívül termékeny rajzoló és rézmetsző előbb Velencében, majd Rómában dolgozott, ahol metszetkiadással is foglalkozott és volt saját nyomdája is. 1585-ben adta ki azt a munkáját *(Opera nel a quale vie molti Mostri de tutte le parti del mondo antichi et moderni)*, amelyben 18 metszetlapján bemutatta az ókor és újkor híres szörnyetegeit, monstrumjait. A könyvnek nincs szöveges része, a címe arra utal, hogy az egyes metszeteken olvasható azok magyarázata.

Az egyik metszet (9a kép) egy Budánál feltűnt szörnyet mutat, erről tájékoztat a lap alján lévő felirat, fordítása: *„Egy csodálatos szörnyeteg jelent meg ismét a Duna partján, Budánál, amit február 11-től láttak. Hatalmas zajt csapott, állatokat ölt, tüzet lövellt a szeméből, és mind a négy kezével hatalmas mennyiségű követ hajított, a helyiek legnagyobb rémületére és félelmére"* (British Museum példányának képaláírása). Sajnos, évszám nincs feltüntetve, így csak a Buda városnév alapján következtethetünk arra, hogy az esemény nem az ókorban és nem az 1200-as évek előtt történt.

A metszetnek két variánsát ismerjük, a római Biblioteca Casanatense példányán (9b kép) a szöveg néhány szóban eltér az előzőtől: *„Egy csodálatos szörnyeteg jelent meg a Duna partján, Budánál, és február 12-én kezdték észrevenni; nagy zajt csapott, sok állatnak kárt okozott, tüzet lövellt a szeméből, köveket dobált, és megrémítette a környék lakóit."*

Fontos megemlíteni, hogy Cavalieri a szörny-sorozat több metszete Hans Burgkmair hasonló témájú fametszet-sorozata lapjainak másolata, vagy általuk inspirált. Burgkmair sorozatának nagy része ma már nem ismert, a fennmaradtak között a Budai szörny képe nem szerepel. Az ismerteket Giovanni Botero adta ki Velencében 1618-ban, majd 1622–1623-ban Alessandro Vecchi nyomdájában.

Budai szörny (A) Mérete 15,0x21,0 cm. Felirata a kép alatt *Un maraviglioso mostro aparso novamente nelle rive del Danubio apreso a Buda et si comincio a vedere alli 11 di febraro il quale faceva grandisimo strepito, ucideva animali e getava fuoco da gli ochi e tirava gran quantita di pietre con tutte quatro le mani con gradisimo terore et spavento di queli del paese.* Megjelent Giovanni Battista Cavalieri, *Opera nel a quale vie molti mostri de tutte le parti del mondo antichi et moderni con le dechiarationi a ciascheduno fina(sic !) al presente anno 1585* stampati in Roma (con privilegio Ioanne Baptista de Cavallerijs lagherino incisore). London, British Museum, 1846,0509.253 (J. H. Rodd) (9a kép)

Budai szörny (B) Mérete 15,0x21,0 cm. Felirata a kép alatt *Un maraviglioso mostro apparso nelle rive del Danubio appreso a Buda et si comincio a vedere alli 12 di febraro il quale faceva grand. strepito con danno di molti animali, gittava fuoco per gli occhi, tirava pietre e spavetava quelli dell paese.* Stílusa alapján Cavalieri, Giovanni Battista metszete, egy metszetlapgyűjteményben, Róma, Biblioteca Casanatense, 20 B.I.92 135 (9b kép) (A másolatot a Könyvtárnak és Maria Francesca Migliori kolléganőnek köszönjük.)

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 38 03.07.2026 15:15

9a. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 39 03.07.2026 15:15

9b. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 40 03.07.2026 15:15

9c. Győr, szörnyszülött 1590

Wolfgang Halbmaister röplapja egy szörnyszülöttről ad hírt 1590. június 14-i időponttal. A röplapot Walter L. Strauss tette közzé a német fametszetes nyomtatványokról kiadott munkájában, az esemény helyszíneként Győr városát megnevezve. Az ismertetett röplap annak egyetlen ismert, leírt és lefényképezett, ma már lappangó példánya, annak szövege nagyrészt nyomdai festékhiba miatt nem olvasható, nyomdai selejtnek tekinthető. Címe csak részben olvasható, a verses röplapszöveg nagyobb fele festékkel fedett, a többi része is nehezen olvasható. A címben az „Ungern" szó a mondaton belüli helye alapján mindenképpen helymegjelölésként szerepel.

A képen egy képzeletbeli városkép látható minden felirat nélkül. A várostól jobbra egy hatalmas kőhíd, a folyón nehezen felismerhetően úszik egy teknőben egy gyermek. A város előtt férfiak csoportja vesz körül egy teknőben fekvő torzszülöttet.

A kép és az olvasható szövegfoszlányok alapján azt feltételezzük, hogy a szörnyszülöttet egy Georg Burgenzan(?) nevű katona és háziasszonyok találták, amint teknőben úszott a folyón. A szörnyszülöttet eltemették, feltehetően Győrben (zu Rab). A győri szörnyszülöttről egyéb irodalmi említést nem ismerünk.

A röplap őrzési helyeként Walter L. Strauss csak várost, Bratislavát, nevezett meg, közintézményt nem. Pozsonyi kutatásaink során meggyőződtünk arról, hogy a röplapról a pozsonyi közgyűjteményekben nem tudnak. Helyi szakértők szerint a röplapot Walter L. Strauss valamelyik híresebb pozsonyi magángyűjteményből (talán Rudolf Fila festőművész gyűjteménye) ismerhette. Abban bizakodunk, hogy ez a mostani nagyon szegényes ismertetés és a röplap képének közzététele segíthet a Strauss által leírt, vagy más példányok előkerülésében.

Győr 1590/1 Fametszet röplapon, 25,0x14,0 cm a metszet, 26,7x36,7 cm az egész lap. A bécsi Wolfgang Halbmaister kiadása. A képen a háttérben egy képzeletbeli városkép, attól jobbra egy hatalmas kőhíd, a folyó partján állókkal. A város előtt férfiak csoportja vesz körül egy teknőben fekvő gyermeket. Címe öt sorban a kép felett, második fele olvashatatlan: „*Warhafftige Contrafactur und Beschreibung eine erschröklichen Missgeburdt und Wunder Welches im diesen jetz fest werten Neuntzigsten jahr den vierzehenden Tag Juni […].* A röplap alján Wolfgang Halbmaister kiadói jelzése (9c kép).

Irodalom: Walter L. Strauss, *The German single-leaf woodcut 1550-1600*, *Vol. III.*, New York, Abaris Books, 1975, 45.; Szalai Béla, *Így tudták, így hitték, így látták,* Budapest, MTA KIK, 2022, 70. (173. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 41 03.07.2026 15:15

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 42 03.07.2026 15:15

10. Pozsony, vérvád 1591

A középkor óta időnként újra meg újra felbukkant az Európa szerte szórványosan letelepedő zsidóság elleni, sokszor erőszakkal párosult gyűlölködés. Ennek egyik formája a „vérvád" a keresztény gyermekek rituális megölése volt. Antonio Bonfini történetírása szerint ilyen vérvád történt 1494-ben Nagyszombatban, mások szerint pedig 1529-ben Bazinban.. Másik visszatérő vád a megszentelt ostya meggyalázása volt. Egy ilyen, 1591-ben Pozsonyban történt esetet ismertet Lucas Mayer röplapja.

A történet szerint egy művelt Leó nevű zsidó Wormsban áttért a katolikus hitre, majd megismerkedett egy Petrus Rodamus nevű szerzetessel, aki betegként ápolta, majd kertészként befogadta a kolostorába. Leó ellopott három megszentelt ostyát és elment Pozsonyba, ahol egy zsidónál szállt meg és eldicsekedett az ostyákkal. Leó elutazott Nikolsburgba, távolléte alatt házigazdája pár másik zsidóval az egyik ostyát kettévágta, mire abból vér fröccsent ki. A házba, ahol ez történt, abban a pillanatban belecsapott egy villám és az porig égett a benne lévő zsidókkal, köztük a házigazda feleségével és két gyermekével együtt. A házból csak hárman tudtak kimenekülni, a megszentelt ostyák azonban a tűzben sértetlenek maradtak. A városkapitány a tűzesetet kivizsgáltatta. Ennek során az életben maradt zsidók egyike kínvallatás után elmondta a történteket. A városkapitány mind a három zsidót tortúrára és karóba húzásra ítélte.

A röplap fametszete a történet ismerete nélkül szinte értelmezhetetlen. A kép hátterében középen egy vázlatos várkép, attól balra három karóba húzott ember látható. A kép jobb oldalán egy ház áll lángokban (ez lehet az a ház, amelybe az ostya meggyalázása után belecsapott a villám), bejáratában egy nő két gyerekkel. A kép baloldalán a templom és az előtte álló szerzetes egy férfival (aki lehet a Leó nevű zsidó) feltehetően az a kolostor, ahonnan három ostyát ellopták.

Az igazán hitelesnek tekinthető forrásokban (mint Pozsony város bőségesen fennmaradt iratai) ennek a történetnek nyoma sincs. Idézzük a Magyar Zsidó Lexikont is: „A mohácsi vész után Mária királynő kiűzi Pozsonyból a zsidókat. Ettől kezdve majdnem két évszázadon át Pozsonyban zsidókról sehol nincsen szó, csak 1591-ben Németországban jelent meg egy képes röplap, melyben gonosz gyűlölettel pozsonyi zsidók által elkövetett ostyagyalázást koholtak, de ennek sem pozsonyi, sem más magyar, sem ausztriai forrásokban sehol nyoma sincsen".

A teljesség miatt közöljük, hogy a pozsonyi vérvád történet egy 1591-ben megjelent bécsi tudósításban is szerepel, szóról-szóra egyezően a fent bemutatott röplap leírásával. Nem tudjuk, hogy a röplap megjelenésének köszönhető a tudósítás, vagy a tudósítás megismerése késztette Lucas Mayert Newe Zeitungja kiadására.

Pozsony 1591/1 Fametszet röplapon, méret 28,0x17,5 cm a kép, 29,0x38,5 cm az egész lap. Lucas Mayer kiadása. Címe a kép felett „*Ein erschröckliche Newe Zeitung, so sich im 1591. Jar zu Preß=burgk in Ungern zu getragen/ wie daselbst etliche Juden[…] Christen zu einer warnung*". A röplap alján Lucas Mayer (Nürnberg) kiadói jelzése. Olim Pálffy gyűjtemény, Szomolány. (10. kép)

Irodalom: Walter L. Strauss, *The German single-leaf woodcut 1550-1600, Vol. II.*, New York, Abaris Books, 1975, 703.; *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest, 1929, 675.; Szalai Béla, *Így tudták, így hitték, így látták,* Budapest, MTA KIK, 2022, 70–71. (174. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 43 03.07.2026 15:15

Ein erschröckliche Newe Zeitung/so sich im 1591. Jar zu Preß-

burgk in Vngern zu getragen/wie daselbst etliche Juden zwey Conseerierte Osties vberkommen/damit einen

schendlichen mißbrauch vnd Gotteslesterung gebt aber hefftig von Gott gestrafft worden/allen frommen Christen zu einer warnung.

ES hat sich im lauffenden 91. Jar zu Wormbs am Reinstrom zugetragen/das ein Jude mit namen Leo/ein erfahrner in allerley Sprachen/sonderlich aber in Hebreischer/Griechischer vnnd Lateinischer/zum Christlichen glauben ist bekert worden/sich tauffen lassen/den warhafftigen Messiam bekent/das er der geereinigte Christus/der Juden König/vnd aller Menschen Erlöser vnd Seligmacher sey. Diser/nachdem er die tauff empfangen/begibt sich daselbst zu Wormbs ins Frawenkloster zu den Münch/deß Name Petrus Rodamus/der da zu beselet/das er die Krancken besucht/jhnen das Hochwirdige Sacrament Jesu Christi reicht vnnd gibt. Wie nun obgedachter getaufftet Jud eine zeytlang im selben Kloster verharret bey diesem Münch sich auffenthalten/vñ wol in acht genommen/wo die Conseerierten Osties behalten vnd verwaret worden. Nimbt er auff ein zeit mit list vnd behendigkeit derselben drey/wickelt sie in ein brieff/hebt sie flessig auff/vnd sich macht damit darvon/vñ kompt endlich biß gen Preßburgk in Vngern. Da er sich zu einem Juden zur Herberg eingelegt/vnd bey jm etlich tag verharret/vñ da sie derhalben eins in disputation gerathen/ von der Menschwerdung/vñ dem H. Sacrament des leibs vnd bluts Jesu Christi vnderedung gehalten/fraget jn der Jud/weil er getaufft wer/vnd Christum bekent/ob er auch das H. Nachtmal empfangen habe. Darauff hat der getaufft Jud geantwort/Er hette es empfangen. Nach mehrer vnderredung/sind sie auch endlich so weit kommen/dz der getauffte Jud die 3. Conseerierte Osties/so er zu Wormbs im Kloster gestolen/eusserr vnd herfür thut/vnnd sagt/er hab die von einem Christen gekaufft/Als die der Jud gesehen/hat er derselbigen zwo von jhm bekommen/auffgehaben vnd verwaret. Wie nun gedachter getaufftet Jud der Leo widerumb von Preßburgk weggereiset/vñ sich nach Nickelsburg begeben/fordert diese Jud etliche andere Juden zu sich zu jm/zeigt jnen die Osties/vnd sagt es were ein getaufftet Jud bey jm gewesen/der het dieselbigen bey sich gehabt/vnd sie von einem Christen gekaufft/von dem er sie empfangen.

Wie nun diese Juden also bey einander/beschliessen sie/sie wolten andere Juden mehr zu sich nemen/wie auch geschehen/vñ probieren/ob auch betrug vnter der Christen Sacrament were oder nit. Nemen der wegen die Conseerierten zwey Osties/legen sie auff den Tisch/vnnd ein messer darneben/mit welchem alsbald einer vnter jnen die Osties so auff dem Tisch gelegen durchstechen/vnd gesagt/bistu der Christen Gott/so beweise es. Alsbald ist Blut auß den Osties gesprungen/vnd auff den Tisch gflossen/darüber sie alle nicht wenig erschrocken. Vber diser grewlichen vnd erschröcklichen that/hat Gott sein zorn vber die Jud sehen lassen/mit dönner vnd plitz in das Hauß geschlagen/vnd ist dasselbige in grosser eylrew Fewer verzehret worden/der Jud/sein Weib/zwey Kinder/auch andere Juden mehr mit verbrandt/vnd sind nur drey dem Fewer entrunnen. Der Tisch aber/darauff die blutend Osties gelegen/ist vnverletzet stehen blieben. Als nun der Statthalter/der ausserhalb der Statt auff einm Schloß wohnet/solch grewlich Fewer gesehen/hat er als bald seine diener in die Statt geschickt/der meinung/das sie das Fewer solten helffen leschen/denen als bald in der Statt berichtet worden/wie das in dem brennenden Hauß etliche Juden bey einander gewesen/was sie aber darein gehandelt könte man nit wissen/deren etliche weren verbrandt drey aber darvon kommen. Wie nun die diener jhrem Herrn dem Statthalter solches berichtet/hat er nach diesen 3. Juden forschen lassen/dieselben auch endlich bekommen/vñ für sich gefordert/sie gefragt/Was sie jm schönes hauß gemacht oder gethan hetten. Vnd wiewol sie sich lang gewert/vnd nichts sagen wöllen/hat doch einer endlich vnder jhnen angefangen/vñ vor dem Statthalter den gantzen handel/wie sie mit den Conseerierten Osties vmbgangen weren bekant vñ erzelt/darüber der Statthalter sehr erschrocken/vnd als bald die drey Juden gefencklich lassen einziehen/sich hin vnd wider bedacht/was er jhnen für solche schröckliche that/für Marter wolt anlegen/bey sich aber beschlossen/vnd sie auff folgende weise tödten vnd vmbringen lassen.

Erstlich hat er für bald lassen schmiden/vnd also eine Marter ligen lassen/des andern tages hat er jhnen die Füß lassen in Pech sieden/vnnd endlich des dritten tags lassen spressen vnd an die Landstrassen setzen.

Gott der Allmechtige gebe dz wir solche vnd dergleichen Exempel betrachten vnd vns zu gemüt führen/nicht so leichtlich in Wind schlagen/verachten vnd gedencken/Es sey wol ehr so vil geschehen/es sey nichts newes. Oder ein jeder sey gewarnet/vnd enthalte sich des leichtfertigen schwerens/mißbrauch Göttliches Namens/vñ der heyligen hochwirdigen Sacrament/mit welchem Man eben so wol Christi Wunden verneweret vnd eröffnet/dan sie täglich bluten/welches ein jeder zu seiner zeit befinden wirdt. Gott verleihe vns sampt lichen ein bußfertiges leben/das wir endlich selig werden/AMEN.

Gedruckt zu Nürnberg/bey Lucas Mayer/Formschneider.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 44 03.07.2026 15:15

11. Győr, kegyetlenségek 1594

Győr fametszetes röplapja, amely a város 1584. évi ostroma idején a török táborban történteket mutatja be, korábban a Győr város ikonográfiájával foglalkozó magyar szakirodalomban ismeretlen volt. A röplap szövege szinte csak általánosságokat ír a török csapatok szeptember 10-én történt dunai átkeléséről és az azt követő csatáról, amely a Mátyás főherceg vezette császári hadak elmenekülésével és Győr magára hagyásával és feladásával végződött.

A metszeten nemcsak egy teljesen képzeletbeli városkép van, hanem a városnév is hibás, ráadásul még annak a leírása is! A röplap metszete a várost körülvevő jelenetek bemutatásával ragyogó példája a kor kegyetlenségek iránti érdeklődés kiszolgálásának. Az ostromló török táborban az üstökben keresztény gyerekeket főznek, íjjal lövöldöznek oszlopokhoz kötözött foglyokra, karóba húzottak sora, a foglyok élve feldarabolása, meztelenre vetkőztetett foglyok élve elégetése és hasonlók. Megjegyezzük, a törökök egyébként pont annyira voltak kegyetlenek foglyaikkal, mint a vallon és német zsoldosok, vagy a magyar szabadhajdúk.

Győr 1594/8 Fametszet röplapon, méret 28x19, az egész röplap 32x40 cm. Ismeretlen művész fametszete. Címe *„Die Stad Raba."* a képen fent (az R betű hibásan írva). Az ismeretlen helyen megjelent röplap címe *„Von der Schlacht aus Ungern … den 10. Septembris dieses 94. Jahrs … zwischen Raba und Ofen, …. Im Thon: Wie man den Graffen von Serin singet"* a kép felett, a kép alatt ismertetés a képen látható jelenetekről, az eseményről. Darmstadt, Universität und Landesbibliothek, Tab E 4507/60. (11. kép)

Irodalom: Szalai Béla, *A tizenötéves háború metszeteken,* Budapest, MTA KIK, 2021, 54. (138a kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 45 03.07.2026 15:15

Von der Schlacht aus Vngern/warhafftiges Schreiben / So den 10. Septembris dieses 94. Jahrs / zwischen den Christen/ vnd dem Erbfeinde dem Türcken/ Geschehen zwischen Raba vnd Ofen / Auch wie die vnsertigen die Schlacht verlohren / In der 15000. geblieben / vnd in die 4000. gefangen. Im Thon: Wie man den Graffen von Serin singet.

ALs man zahlt Tausend fünff hundert/ im vier vnd neuntzigsten Jahr: Machte sich der Türcke auff besonder / mit Gewalt vnd grosser Schar. Vns Christen zu bekriegen/ / verderben Leut vnd Land/ Wolt Gott ich solt es liegen/ Es würde mir leichtlichen verziehen / Ich wolte gerne leiden die schand.

Den 10. 7tembris spate / im vorgemelten Jahr / Bereit der Türcke die Stadte/ mit gewalt vnd grosser Schaer. Wol hundert vnd achtzig Tausend / bracht er geräst in das Land/darinnen that schedlich hausen/darob manchem Christen grauset/wem solches ist bekant.

Der Türck die Stad anfinge/ auff den bemelten Tag: Was alles da ergienge / ich nicht erzelen mag. Mein Hertz ist mir schwere/ wenn ich gedencke daran / Der Türcke wütet grausam sehre / man schoss herauß mit geferte / noch wolt er nicht abelan.

Man thet gewaltig schiessen / viel Türcken kamen vmb: Dennoch sie nicht abliessen / jr war eine grosse Sum. Der Türcke mit gewalt/ thet treiben sein Volck zur schlacht hinan / Welcher wolte dahinden bleiben/ den liess er bald entleiben/ sie musten alle daran.

Die Christen hetten ersehen / die Türcken weit vnd fern: Sich theten zu jn nahen / derhalben das Türckische heer. Mit dem Heer gar mechtig/ herauß zu dieser zeit/ Fuhren trotzig vnd gahr prechtig / So starck / grausam vnd mechtig / vnter die Christenheit.

Die Christen in den Sachen / die sammeten sich nicht lang: Theten eine Ordnung machen / zu dieser Schlacht anfang. Schlachtordenung theten machen / auff einem weiten plan / Die Büchssen hort man krachen / manchen vergieng das lachen / das kostet manchen Man.

Vnser Reutter vnd Knechte/ hetten gute zuversicht: Theten gantz Ritterlich fechten / der Türcke der seumet sich nicht Thet mit gewalt eindringen / grewlich gantz vngehewer / Die Sebel hort man klingen/ die Kugeln vnd Ketten singen/ lachen war da gar tewer.

Die Deutschen musten weichen / konnten nicht lang bestan: Das Fußvolck zugleiche/ greiff der Türcke gewaltig an. Mit stechen/ hawen vnd schiessen / aus rechtem ernsten muth/ Ach Gott lass dichs verdriessen / das sie müssen widerbüssen / das vnschuldige Christen Blut.

Wol auff der Deutschen seiten/ worden erschlagen gar/ 16000. in dem streitte / vnter welchen auch Hertzog Frantze war/ mit Namen der Deutschen Obersten gross/ die Türcken gefangen genommen/ wol zu derselbigen stunden / vier Tausend Christen bloß.

Auch ist warhafftig beschrieben / das aus der Türcken Schar/ 6000. Tausend sein geblieben / in der Schlacht vberall/ 200. Wagen in der Summen / haben die Türcken in dieser schlacht bekommen/ man kans nicht thun ersummen / der Christen schaden bald.

Die Türcken die Deutschen getrieben / geschlagen aus dem Felt/ Auff der Wahlstat sind geblieben/ 16000. wie gemelt / 200. Feldstück genommen / Pulffer vnd Munition/ Gott wolte durch seine Gnade/ behüten vns weiter für schaden/ durch Christum seinen Son.

Solchs alles ist geschehen / durch grosse Verrätherey: So der Graff von Vardeck thet geben / durch seinen falschen Meineyd. Das er Christen Blut wolt verrathen/vmb Silber/ Gold vnd Geld/ Der liebe Gott thets offenbaren/ das seine Türcke kamen zu Ohren/ dem Edlen Matthiassen angemelt.

Dem Ertzhertzogk Matthiasen ist gekommen / die Newezeitung vnd Mehr: Wie man da hatte vernommen / in seinem Kriegesvolck vnd Heer / Viel Verräther so sich hielten/vnter seiner F. G. vnd Regiment/ Die wolten das Kriegsvolck verrathen/ bringen in grossen schaden/ das sie würden alle zutrent.

Man hat den Graffen genommen / vnd jn gen Raba gebracht: Da sitzt er auch gefangen / wird werden in kürtz gericht. Damit die Verräther alle/ hieran ein Beyspiel han / Damit sie sich bewaren / erretten/ das Kriesvolck aus gefahr/ Durch Christum Gottes Son.

Last vns von trewen Hertzen/ Gott bitten alle stund: Ach Gott wendte vnsere schmertzen / stewer dem Blutgierigen Hund. Die wider dein Wort wollen streben/ stürtze sie gantz vnd gahr / Das wir in Frieden leben/ Gott wolt den vnsern geben/ Glück/ Sieg dawider mehr.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 46 03.07.2026 15:15

12. Báthory András 1599

1599. év elején Báthory Zsigmond hazahívta Lengyelországból Báthory András bíboros unokabátyját – annak ellenére, hogy András bátyját, Boldizsárt 5 évvel korábban megölette, és ezt követően kapcsolatuk megszakadt – és másodszor is lemondott a fejedelemségről, ezúttal az ő javára. Báthory András a fejedelemséget csak hosszas vonakodások után fogadta el. A medgyesi országgyűlés fejedelemmé választotta, 1599. március 29-én letette a fejedelmi esküt.

A korán árvaságra jutott Báthory András a nagybátyja, Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király krakkói udvarában nevelkedett. Családja kívánságára egyházi pályára lépett, s már fiatalon, 1584-ben varmiai segédpüspök lett. Viharos gyorsaságú egyházi előmenetelét természetesen elsősorban nagybátyja, Báthory István befolyásának köszönhette. Többször időzött hosszabb ideig Rómában. 1584. december 24-én bíboros lett. Báthory István halála után lehetséges lengyel királyként emlegették.

Báthory András fejedelemségét sem a Porta, sem Rudolf császár nem ismerte el, sőt az evangélikus szászok és a székelyek is ellene fordultak. Rudolf császár Vitéz Mihály havasalföldi vajdát vette rá Báthory András megtámadására. 1599 októberének végén Báthory András a ma már Nagyszebennel egybe épült Sellenberk mellett megütközött Vitéz Mihály havasalföldi vajda székelyekkel megerősített seregeivel és vereséget szenvedett. Moldvába menekülése közben Csíkszentdomokos határában a székelyek felismerték és megölték.

A székelyek Báthory András levágott fejét jutalom reményében 1599. november 10-én Mihály vajdához vitték Gyulafehérvárra, aki a fejet Báthory halálának igazolására egy ezüst tálcán (mint annak idején Heródes Keresztelő Szent Jánosét) elküldte Germanico Malaspina pápai nunciusnak. Ő a Kolozsváron lakó Miklós krétai görög festővel Báthory András fejét lerajzoltatta és a rajzot eljuttatta VIII. Kelemen pápának. A november 12-én Gyulafehérvárra érkező David Ungnad von Sonnegg császári biztos a rajz egy másik példányát az akkor hosszabb ideig Pilsenben tartózkodó Rudolf császárnak küldte meg. Ez utóbbi rajz (vagy annak másolatai) juthattak el európai portréfestőkhöz és rézmetszőkhöz.

A székelyek pár nappal később az elhunyt fejedelem megcsonkított holttestét is elvitték Gyulafehérvárra. Mihály vajda a levágott fejet hozzávarratta a megcsonkított testhez. 1599. november 24-én Báthory András holttestét a bátyja, Báthory Boldizsár számára készíttetett ezüst koporsóba helyezve ünnepélyesen eltemették Gyulafehérváron a székesegyházban, Fráter György szarkofágja mellé helyezve. A gyilkosok végül nem kaptak jutalmat Mihály vajdától. VIII. Kelemen pápa a bíboros meggyilkolása miatt a csíkszentdomokosiakra egyházi átkot mondott ki, és száz évig tartó böjtre kötelezte őket.

Mihály vajda, aki abban bízott, hogy a Pilsenben tartózkodó Rudolf császár elismeri Erdély fejedelmének, küldöttséget indított a császárhoz. Levelében beszámolt Erdély meghódításáról és elküldte Rudolf császárnak Erdély jelképes kulcsait, a goroszlói győztes csatában szerzett zászlókat, Báthori András harci ménjét fejedelmi lószerszámokkal, kardját, buzogányát és bíborosi kalapját.

Mihály vajda küldöttsége az ajándékokkal január elején érkezett meg Pilsenbe. Miután Rudolf császár megtekintette az ajándékokat, azokat 1600. január 13-án nyilvánosan is bemutatták. Samuel Dilbaum fametszetes röplapján Báthory András levágott fejének képét veszik körül az ajándékok, köztük Báthory András és fővezére, Kornis Gáspár zászlói. A metszeten lévő kulcsok Erdély jelképes kulcsai, amelyek a fejedelemség elfoglalására és meghódolására utalnak.

Nem sokkal Dilbaum röplapja után megjelent annak másolata Theodor Meurer frankfurti tudósításában. A tudósítás részletesen foglalkozik Mihály vajda Pilsenbe küldött ajándékaival, a metszeten szereplőket szinte hiánytalanul felsorolva. Drugulin szerint a lap Georg Keller műve, bár azon Keller jelzése nem szerepel. Ezzel egyetértünk, mert a lap stílusa és kidolgozása nagyon hasonló a tudósításban a többi metszethez.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 47 03.07.2026 15:15

Contrafeyungen vnd abbildungen der presenten vnnd verehrungs Stucke/welche der Fürst auß der Walachey/nach erhaltnem Sig vber den Cardinal Andream Batthori/Fürstens in Sibenbürgen/vnd eroberung des gantzen Lands/der Röm: Kay: May: vberschickt vnd im Monat Januarij dises 1600. Jars in Pülsen præsentieren lassen.

A. Des Cardinals Hauptfahnen.
B. Des Cardinals Insigel.
C. Des Cardinals anderer Hauptfahnen.
D. Des Cardinals Leibpferd.
E. Der Cardinalhüt.
F. Sigismundi Battori Fahnen.
G. Des Cardinals Schwerdt.
H. Die Schlüssel zu Sibenbürgen.
I. Des Cornis Caspars Fahnen.
K. Des Cardinals Busican.

Zu Augspurg/bey Samuel Dilbaum.

12.1. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 48 03.07.2026 15:15

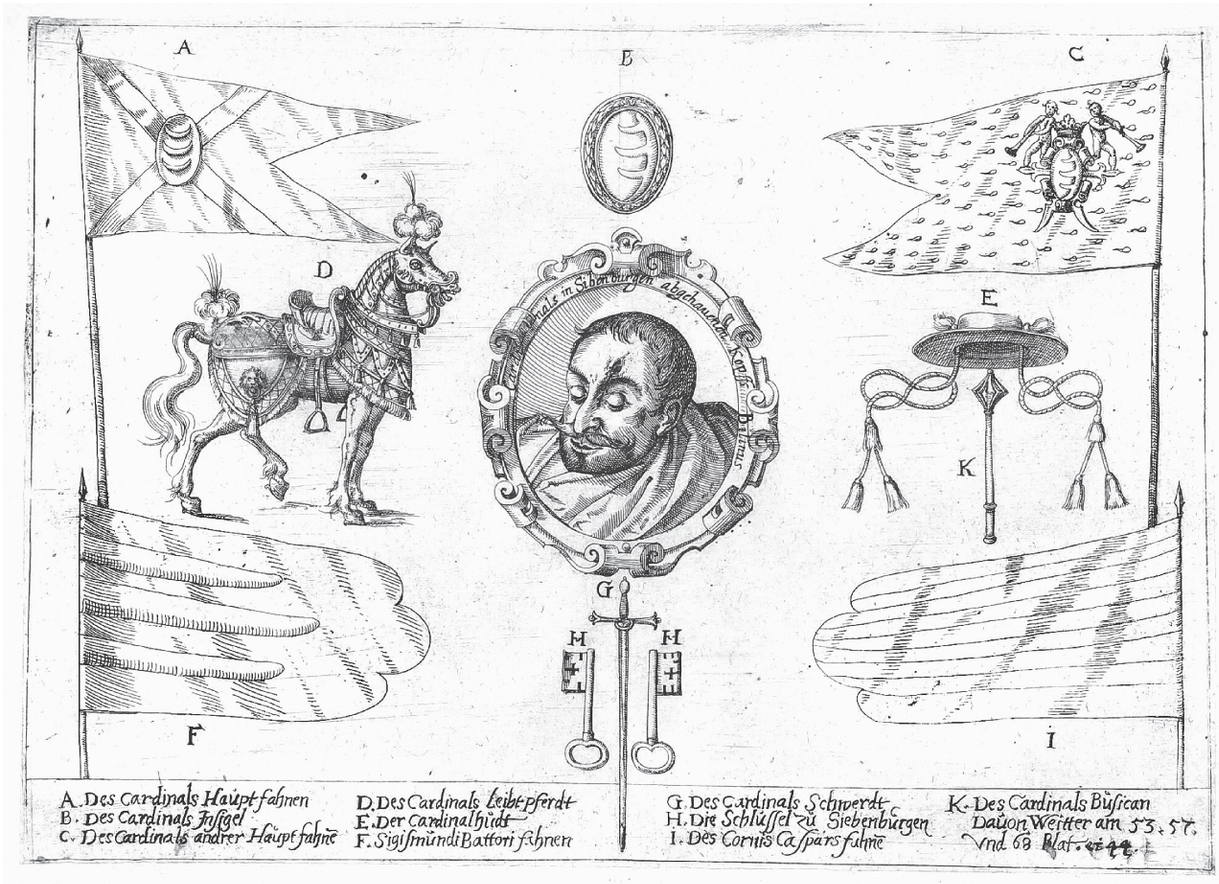

12.2. kép

Báthory András és fegyverzete 1600/1 Fametszet röplapon, méret 29,1x39,3 cm. Samuel Dilbaum műve. Stuttgart, Staatsgalerie Inv. A 31264. Olim Pálffy-gyűjtemény, Szomolány (12.1. kép)
Báthory András és fegyverzete 1600/2 Méret 28,0x20,5 cm. Georg Keller(?) műve. Megjelent: Jacobus Francus, *Relationis Historicae Continuatio (…) von Herbstmeß 1599. biß auff Fastenmeß 1600,* Frankfurt am Main, sine typ., 1600 (12.2. kép).

Irodalom: Wilhelm Eduard Drugulin, *Historischer Bilderatlas, II. Theil,* Leipzig, Leipziger Kunst-Comptoir, 1863, 1022.; Szalai Béla, *A tizenötéves háború metszeteken,* Budapest, MTA KIK, 2021, 51–52. (140. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 49 03.07.2026 15:15

13. Pápa, vallon zsoldosok kivégzése, 1600

Az 1600-as év első, metszeteken is ábrázolt eseménye szokatlan módon nem a törökök és a keresztény csapatok összecsapása volt. Az év tavaszán Pápa vallon zsoldosai fellázadtak, mert hónapok óta nem kapták meg zsoldjukat. Elfogták a várparancsnokot és tisztjeit, a magyar és német katonákat lefegyverezték és elzárták. A fellázadt zsoldosok Pápa várát 100.000 (más források szerint 60.000) aranyért felajánlották a székesfehérvári törököknek. Június végén Adolf Schwarzenberg és Nádasdy Ferenc csapatai körbezárták Pápát, és több hetes ostrom után (amelyben Schwarzenberg életét vesztette) augusztusban elfoglalták.

A Székesfehérvár felé menekülő francia zsoldosok többségét utolérték és megölték, de mintegy 70-et foglyul ejtettek. Közülük a tiszteket Bécsbe küldték, ők ott kerültek később hóhérkézre, a többit Pápán embertelen kegyetlenséggel kivégezték. Csak pár halálnemet említünk: halálra korbácsolás, elevenen megnyúzás horogra akasztás, élve felnégyelés vagy feldarabolás, karóba húzás, szalmabálába kötve elégetés, forgó malomkerékre kötve vízbe fojtás, kerékbetörés. Voltak, akiket kutyákkal tépettek szét, másokat fejig földbe ástak és halálra éheztettek, illetve fejüket tekebábúnak tekintve ágyúgolyókkal zúzták össze.

A Pápán történtekről négy metszetet ismertetünk, közülük kettő évekkel később jelent meg. Ezek készítőinek figyelme nem a vár ostromára, hanem az azt követő kegyetlenkedésre irányult. Elsőként az Abraham Hogenbergnek tulajdonított készült el, ez később lapjelzéssel a *Hogenbergs Geschichtsblätter* néven ismert metszetsorozatban is szerepelt. Ezen a jobboldali háttérben látszik Pápa ostroma, de a kép többségét a kegyetlenkedések rajza tölti ki (13.1 kép).

Wilhelm Peter Zimmermann túlzsúfolt, alig értelmezhető rézkarcán csak a jobboldali jelenet a tisztán felimerhető, amelyen a nyakig földbeásott zsoldosok fejét bábúnak tekintve, azokat ágyúgolyókat gurítva veszik célba. (13.2 kép).

Georg Hoefnagel metszetén Pápa látképe hadmérnöki rajz alapján készült, nem ostromkép, nincsenek rajta katonai csapatok. Ehhez a békés városképhez nem illenek az előtérben látható karóba húzási jelenetek, amelyek közül az egyik magát a karóba húzás jelenetét (a megkötözött, földön fekvő elítéltet kötelekkel ráhúzzák rá a fekvő, kihegyezett végű karóra) mutatja (13.3 kép).

Egy 1684-ben megjelent metszeten Pápa már csak egy fa háttérben lévő, név nélküli fantáziakép. A hangsúly a kép jobb alsó sarkában lévő jelenetén van, ahol egy nyúzóasztalra fektetett élő embert nyúznak nagy hozzáértéssel (13.4 kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 50 03.07.2026 15:15

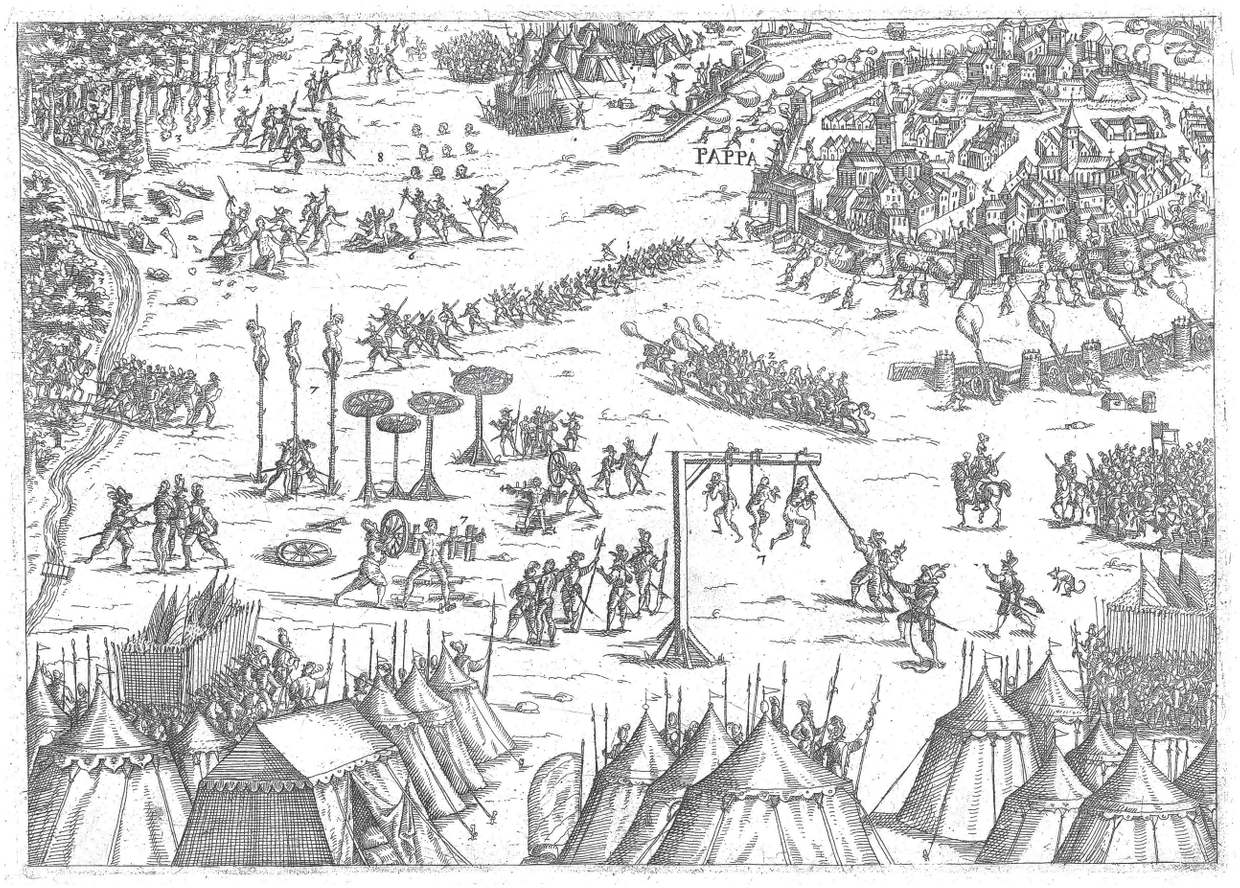

13.1. kép

Pápa (1600)/1 Méret 29,0x20,2 cm. A kölni Hogenberg műhely műve. Címe: „PAPPA". Később átvésett lemezről 319 lapszámmal megjelent a Frans Hogenberg–Abraham Hogenberg, *Geschichtsblätter, X. Folge, 1587–1612,* Köln, Hogenberg, circa 1612. MNM, TKcs T.680. (13.1 kép).
Pápa 1603/1 Méret 20,8x16,4 cm. Wilhelm Peter Zimmermann műve. Megjelent: Samuel Dilbaum, *Eikonografia, Aller deren Ungarischer Stätt, Vöstungen, Castellen und Häuser…, Theil II.,* Augsburg, Christoff Mang,1604, 14. lap; OSZK, App. H. 677. (13.2 kép).
Pápa 1617/1 Méret 49,2x33,0 cm. Georg Hoefnagel műve. A metszeten „Acceptum a Filippo Fernando" felirat. Megjelent: Georg Braun–Frans Hogenberg, *Civitates orbis terrarum, vol. VI.,* Köln, Hogenberg, 1617, 35. (13.3 kép).
Pápa 1684/4 Mérete 11,8x6,2 cm. A kínzásokat bemutató kép hátterében Pápa látképe. A képen máglyán égő ember, akasztófák, középen egy ember bőrét nyúzzák le. Megjelent: *Hungarisch Türckische Chronick,* Nürnberg, Leonhard Loschge, 1685, 262–263.; OSZK App. H. 3057. (13.4 kép).

Irodalom: Rózsa György, *Öt évszázad pápai látképei,* Pápa, Jókai Mór Városi Könyvtár, 2000, nr. 47/a; Szalai Béla, *A tizenötéves háború metszeteken,* Budapest, MTA KIK, 2021, 46, 51–52. (111, 142 és 143. kép); Szalai Béla, *Két császár is ront már minket,* Budapest, MTA KIK–OSZK, 2023, 46. (2.126. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 51 03.07.2026 15:15

13.4. kép

13.2. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 52 03.07.2026 15:15

13.3. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 53 03.07.2026 15:15

14. Mihály vajda megölése 1601

1601. augusztus 3-án Báthory Zsigmond seregei Goroszlónál vereséget szenvedtek Giorgio Basta és Mihály vajda egyesült hadaitól. A győztes csata után Mihály vajda előbb Bastával közösen megsarcolta Kolozsvárt, majd Torda mellett táboroztak le, közvetlenül egymás mellett. Mihály vajda katonái felégették és kirabolták Tordát, Nagyenyedet majd végül Gyulafehérvárt fosztották ki, feldúlva a székesegyházban lévő fejedelmi sírokat is. Mihály vajda azt a Basta előtt titkolt tervét, hogy Erdélyt magának szerezze meg (esetleg török segítséggel) azonban már nem tudta valóra váltani. Alig két héttel a goroszlói győzelem után a gyanakvó, és Mihály vajdát amúgy is gyűlölő Basta generális vallon zsoldosaival meggyilkoltatta. A gyanútlan Mihály vajdát táborában két vallon tiszt kereste fel nagyszámú fegyveressel. A tisztek bementek a vajda sátrába és meggyőződve, hogy nincsenek testőrei, megölték. A korabeli leírások szerint a kardjáért nyúló Mihályt az egyik vallon tiszt alabárdjával hasba döfte, ezután a másik tiszt kardjával levágta a fejét. Ez a jelenet tűnik fel azon a Prágában kiadott tudósítás címlapján lévő fametszeten, amely Mihály vajda megölését adta hírül.

Warhafftige Zeitung
Welcher gestalt Michel Weyda auß der Walachey in seinem Zelt von einem Hauptmann erstochen/ vnd von dem Andern enthauptet/ vnd was für Brieff in seinem Läger gefunden/ solche sindt vor jedermenniglich gelesen worden/ in diesem 1601. Jahr.
Auß dem Feldt Läger vor Clauffenburgk/ den 20. Augusti.
Mit bewilligung der Obrigkeit.
Gedruckt in der Alten Stadt Prag/ durch Nicolaum Strauß/ Wonhafftig in der Karpengassen.

14. kép

Mihály vajda megölése 1601/1 Fametszet címlapon. Ismeretlen metsző műve. Megjelent: *Warhafftige Zeitung Welcher gestalt Michel Weyda auß der Walachey in seinem Zelt von einem Hauptmann erstochen und von dem Andern enthauptet*, Prag, Nicolaus Strauß, 1601 (14. kép).

Irodalom: Szalai Béla, *A tizenötéves háború metszeteken,* Budapest, MTA KIK, 2021, 57–58. (220/a kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 54 03.07.2026 15:15

15. Szatmár, csodás jelenség 1603

Samuel Dilbaum 1604-ben megjelent *Eikonografia* című kötetében írt le egy Szatmárnál 1603-ban történt csodás eseményt. Szatmár vára előtt a nyílt mezőn két lovas jelent meg vérvörös ruhában, fejükön koronával. Mindketten egy-egy hatalmas zászlót húztak maguk után a földön, amely piros színű volt, rajta egy nagy kereszt. A lovasok, mint egy réten lovagoltak át a várat övező tavon és hirtelen eltűntek. A híradások szerint a jelenségnek 500 ember volt a szemtanúja (vagy igaz, vagy nem). Az 1603 telén történt „látomást" baljós előjelnek tartották. Dilbaum könyvében Wilhelm Peter Zimmermann metszetén mutatja be az eseményt, a zászlót húzó két lovas fején azonban a korona alig felismerhető. A kép hátterében Sachmar felirat alatt egy képzeletbeli, fallal körülvett település képe jelenik meg.

15. kép

Szatmár csodás jelenség 1607/1 Méret 25,5x15,4 cm. Wilhelm Peter Zimmermann műve. Megjelent: Samuel Dilbaum, *Eikonografia, Aller deren Ungarischer Stätt, Vöstungen, Castellen und Häuser…, Theil II.,* Augsburg, Christoff Mang,1604, 11. lap.; OSZK, App. H. 677. (15. kép)

Irodalom: Szalai Béla, *A tizenötéves háború metszeteken,* Budapest, MTA KIK, 2021, 66–67. (202. kép)

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 55 03.07.2026 15:15

16. Kassai vértanúk 1619

Bethlen Gábor 1619. augusztus legvégén elindult hadaival a Királyi Magyarországra, hogy a protestáns rendek mellé állva részt vegyen a harmincéves háborúban. Mire Kassára ért, a város már megnyitotta kapuit a fejedelem itteni híve, Rákóczi György előtt. Ekkor történt a Bethlen-hadjárat egyik legszomorúbb eseménye, a három kassai szerzetes megölése.

Rákóczi György Kassára érkezésekor három jezsuita szerzetes volt Kassán: a lengyel származású Grodetzky Menyhért, a horvát származású Kőrösi Márk és a Felvidéken született Pongrátz István. Rákóczi hajdúi mindhármukat elfogták és 1619. szeptember 6-án bestiálisan megkínozták, majd Márkot és Menyhértet lefejezték, holttestüket a halottnak vélt Istvánéval együtt egy szemétgödörbe vetették. Pongrátz Istvánt nem tudták katolikus hívei onnan kimenteni, húsz óra szenvedés után ő is meghalt. A három vértanú kultuszát Pázmány Péter már az 1620-as években kezdte ápolni. Szent II. János Pál pápa avatta őket szentté 1995-ben Kassán.

A vértanúk kínzásáról korabeli metszetet nem ismerünk, amit közzéteszünk, az feltehetően pár évtizeddel későbbi munka lehet. Érdekes, hogy a képen nem szerepel a harmadik vértanú, Kőrösi Márk. A 17. század végétől a három kassai vértanúról már tömegesen jelentek meg metszetek.

Kassai vértanúk 1619 Méret 10,6x15,0 cm. Címe: „*P. Mechior Grodecius Silesius et P. Stephanus Pongratz Hungarus Societatis IESV odio Fidei Catholicae crudelissime necati à Calvinistis In Hungaria A. 1619. 7 et 8. Septembris"* – a kép alatt. Ismeretlen metsző műve, feltehetően 17. század második feléből. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti képcsarnok, 8871. (16. kép)

Irodalom: Meszlényi Antal, *Üldözni fognak titeket: A három kassai vértanú,* Budapest, Stephaneum Nyomda, 1944; Szalai Béla, *Ad jobbat az Isten,* Budapest, MTA KIK, 2022, 22. (86. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 56 03.07.2026 15:15

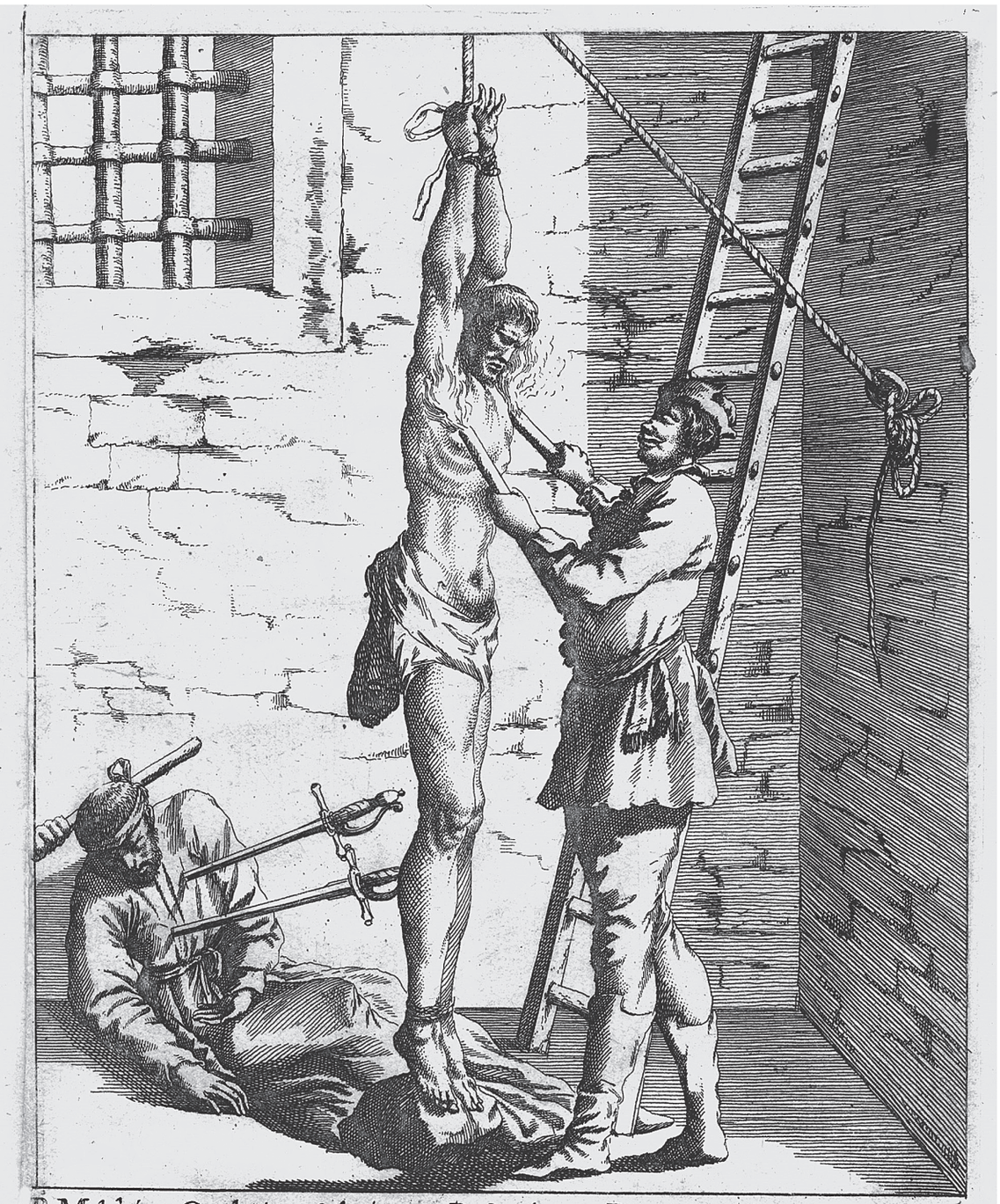

P. Melchior Grodecius Silesius, et P. Stephanus Pongratz Hungarus Societatis IESV. odio Fidei Catholicæ crudelissimè necati à Calvinistis in Hungaria A. 1619. 7. et 8. Septembris

16. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 57 03.07.2026 15:15

17. Torzszülött 1620

1620-ban, a Besztercebányán tartott országgyűlés ideje alatt egy rendkívüli esemény is a Magyar Királyságra – és részben Bethlen Gáborra, akit 1620. január 8-án a pozsonyi országgyűlés Magyarország királyának választott meg – terelte a figyelmet. Több metszetes röplap is hírt adott egy Magyarországon 1620. augusztus 24-én született torzszülött gyermekről *(Missgeburt),* aki két fejjel jött a világra, egy nappal korábban, mint az országgyűlés kimondta a Habsburg-ház trónfosztását és választotta királlyá Bethlen Gábort, aki ezt nem fogadta el. Az újszülött második feje az elsőből nőtt ki felfelé és a tudósítások szerint már születésekor halott volt. Az egy élő fejű gyermeket megkeresztelték, de nincs arról hír, hogy mikor halt meg.

Ugyanakkor Kolozsvár közelében egy másik torz élőlény született, mégpedig egy bárány, amelynek egy feje, de három teste volt.

A torzszülöttet bemutató röplap három különböző változatát ismerjük, közülük kettő latinul és németül is leírja a történteket Mindhárom röplap bemutatja a torzszülött gyermek eléggé rémisztően kinéző képét. Kettő közülük kétnyelvű (baloldalt latin, jobboldalt német, a harmadik csak német nyelvű.

A háromból az ismeretlen helyen kiadott (17.2 kép), illetve Wolfgang Kilian Augsburgban megjelent csak német nyelvű röplapon (17.3 kép) hivatkozás van Johannes Bocatiusra (születési nevén Hans Bock), a tudós kassai rektorra *(Johannes Bocatius / Poeta vnd Historicus deß Bethlem Gabors)* mint forrásra, a harmadik beszámoló Peter Isselburg Nürnbergben megjelent röplapján (17.1 kép) nem említi ugyan a nevét, de az ismertető szövegből lehet Bocatiusra következtetni. A három röplap latin és német nyelvű szövege egyébként nem teljesen, de mondanivalójában lényegében azonos.

Wolfgang Kilian röplapjának (11.3 kép) hosszú címét közreadjuk, amely a történtek (korabeli fogalmak szerint) pontos leírását tartalmazza: *„Den 24. Augusti 1620. ist dise Mißgeburt/ in dem Dorrf Garck/ ein halbe meil von der Leutsch in Zips / oder Ober Hungern / geboren worden / der ober Kopff ist Todt / der vnder aber Lebendig gewest/ vnd getaufft worden."* Ezek szerint a gyermek a szepességi Lőcsétől fél mérföldre fekvő Gärtz avagy Garck nevű faluban (ez feltehetően Görgő lehet) született

A röplapok ismertetése szerint a gyermek Magyarországot jelképezi. Tagjai az ország rendjei, feje pedig a király. A röplapok szövegei azt a kérdést feszegetik, találgatják, hogy ez a szörnyszülött milyen előjel Bethlen Gábor királlyá választásához, avagy az új királynak hoz-e szerencsét. Erre kétféle értelmezést adnak. Az egyik a röplapokon megjelenő ausztriai vagy bécsi szempont, a másik a magyarok szerinti látása a történetnek. Ezek szövege mindhárom röplapon lényegében azonos tartalmú. A Wolfgang Kilian röplapján olvasható értelmezést fordításban közöljük.

A magyar értelmezés:

„A felső és halott fej a papokat és az egész klérust jelképezi a jezsuitákkal együtt. Az azonban, hogy az élő fej mellett egy halott is volt, azt jelenti, hogy annak ellenére, hogy a másik bár előbb uralkodott, ugyanazon a napon, amikor Bethlen Gábort királlyá választották, meghalt és az ő uralma ezzel véget ért.

Johannes Bocatius, költő és Bethlen Gábor történetírója"

Az ausztriai vagy bécsi értelmezés érthetően teljesen más:

„A gyermek teste Magyarország királyságát jelképezi, melynek teste a magyar rendek, a fej pedig a király. Ezért az élő fej azt jelenti, hogy hozzá nyak is tartozik, mivel ez természetes és megfelel a császár, Ferdinánd személyének, aki örökösödési jogon és rendes választás alapján Magyarország törvényes királya. A másik, formátlan, szörnyű és torz fej, mely a természetes fej felett helyezkedik el, Bethlen Gábort jelképezi, aki

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 58 03.07.2026 15:15

a törvényes és rendes uralkodó, Ferdinánd ellen gőgből és nagyravágyásból fellázadt. Ez a fej, amely holtan jött világra, azt jelenti, hogy Bethlen Gábor, aki nem engedte magát körülmetélni(?), sőt más babonaságot is magáévá tett, el fog pusztulni, míg Ferdinánd király, akit az élő és megkeresztelt fej jelképez, Istentől koronát és kegyet nyer."

A torzszülött születéséről beszámol az 1620. évi őszi frankfurti vásárra megjelent tudósítás is, egy szövegközti fametszeten együtt szerepeltetve a kétfejű gyermeket és a torzszülött bárányt. A torzszülött gyermek képe a jobb oldalon eltér a megszokottól, itt a második fej nem az alatta lévő fejből nő ki, hanem a gyermek felsőtestéből, és a két fej egymás mellett látható. A tudósítás szövegében az esemény rendkívülisége nagyobb hangsúlyt kap, mint a torzszülött esetleges „üzenetéről". Nincs is szó a történés magyar, vagy bécsi értelmezéséről.. A kép alatti felirat közli, hogy a bárány június 2-án született, egy Kolozsvár közelében élő juhásznál (17.4 kép).

Még egy ismeretlen helyen és időben (talán később) készült metszetet ismerünk, amely azonban csak a torzszülött bárányt mutatja, amit, mint a cirkuszban, palánk mögül bámészkodók csodálnak. Ennek felirata is közli, hogy a torzszülött bárány 1620 júniusában, Kolozsvár környékén jött a világra (17.5 kép).

Torzszülött 1620/1 Röplapon, méret 7,1x15,4 cm a kép, 26,9x26,9 cm az egész röplap. Peter Isselburg műve. A képen egy újszülött, akinek fejéből egy második fej nőtt ki. A röplap címe: *„Icon, sive vera representatio – Warhaffte unnd Eigentliche Contrafactur"* Nürnberg, Peter Isselburg. 1620. Erlangen-Nürnberg, Universitätsbibliothek, Graphiksammlung, H61/2 TREW.F 315/316; Paas P-551 (17.1 kép).

Torzszülött 1620/2 Röplapon, méret 7,1x15,5 cm a kép, 25,2x33 cm az egész röplap. A képen egy újszülött, akinek fejéből egy második fej nőtt ki. A röplap címe: *„Anno, quo Gabriel Bethelem, dei gratia fit rex Hungariae – Montags den 24 Augusti newes Calenders 1620."* OSZK App. M. 1029; Paas P-552 (17.2 kép).

Torzszülött 1620/3 Röplapon, méret 9,2x11,1 cm a kép, 16x28 cm az egész röplap. Wolfgang Kilian műve. A képen egy újszülött, akinek fejéből egy második fej nőtt ki. A röplap címe: *„Den 24. Augusti 1620. ist dise Missgeburt"* Augsburg, Wolfgang Kilian, 1620. OSZK App. M. 411; Paas P-550 (17.3 kép).

Torzszülött 1620/4 Méret kb. 20x12 cm. A kép jobb oldalán egy közös alsótestű, de külön-külön felsőtestű gyerek egy-egy fejjel. A kép baloldalán egyfejű, de háromtestű bárány. Megjelent: Jacobus Francus, *Relationis Historicae Semestralis Continuatio, Franckfurter Fastenmess bis auff Herbstmessz dieses 1620. Jahrs,* Frankfurt am Main, sine typ., 1620, 87. Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, M: Ge 482 (25) (17.4 kép).

Torzszülött bárány 1620 Mérete 12,2x19,0 cm (a kép alatti cím nélkül). A képen egy palánk mögül érdeklődők nézik az újszülött monstrumot, az egyfejű és háromtestű bárányt. Címe**:** *„WARE CONRTAFECTUR EINES LAMPELS MIT Dreyen Leibern [...]"* London, British Museum, Print Collection, Nr. 1876,0510.630 (17.5 kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 59 03.07.2026 15:15

Johannes Bocatius

Irodalom: Magyary-Kossa Gyula, *Magyar orvosi emlékek, II. kötet,* Budapest, Magyar Orvosi Kiadó, 1929, 40–41.; Ráth-Végh István, *Magyar kuriózumok,* Budapest, Pán Kiadó, 2013, 122.; John Roger Paas, *The German Political Broadsheet 1600–1700, Vol. 14.,* Wiesbaden, Harrassowitz, 2017, P-550, P-551, P–552; Szalai Béla, *Ad jobbat az Isten,* Budapest, MTA KIK, 2022, 23–24. (94–98. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 60 03.07.2026 15:15

17.1. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 61 03.07.2026 15:15

Anno, quo
GabrIeL BethLeM, DeI GratIa fIt ReX HVngarIæ:
DIE XXIV. AUGUSTI LUNÆ, STILO GREGOR. NATUS EST QUI INFRA EXPRIMITUR, MONSTROSUS PARTUS IN PAGO GARK, medio miliari Leuthehovia, in Scepusio sito: qui superiore mortuo, inferiore vivo capite, baptizatus est.

Montags den 24. Augusti newes Calenders 1620. ward ein solche Geburt in dem Dorff Garck ein halbe Meil von Leuthehofen/in Scepusi gelegen/zur Welt bracht: ist getaufft worden/nachdem das Oberhaupt verstorben/das ander aber noch bey Leben gewest.

EXPLICATIO HUNGAR.

CAput mortuum superius denotat Clerum & Jesuitas, cum totâ illorum Hierarchiâ; quod alterum vivum caput statim fuit mortuum, significat electo Hungariæ eodem die Rege Gabriele, quam vis anteà perdominatum fuerit, tum planè mortuum esse.

EXPLICATIO VIENNENSIS.

COrpus Infantis Regnum significat, cujus Corporis membra sunt Regni ordines, caput Rex.

Caput ergò per cervicem adnatum, quia naturale & legitimum est, Aug. FERDINANDUM significat qui naturæ jure per successionem, & legitimam electionem REX HUNGARIÆ est.

Caput Monstrum & illegitimum, supra caput naturale & legitimum monstrosè natum, Bethlem Gaborem, Regem illegitimum & monstrosum, supra nativum & legitimum Hungariæ Regem Aug. FERDINANDUM se efferentem portendit. Quod quidem caput, sine Baptismo, ut statim mortuum est, ita Gaborem non Christianum (Baptismus enim Christianorum est) ut qui in Turcicam superstitionem, circumcisione susceptâ transierit, illico ut monstrosus Rex prodiit, occasurum: vivente Christiano Rege, quem Baptizatum caput repræsentat FERDINANDO Aug. Cui DEUS de monstroso capite & monstris secundet victoriam.

Vngarische Außlegung.

DAs verstorbene Haupt bedeut die Clerisey vnd Jesuiten / mit allem jhrem Anhang.

Das ander/ob sichs wol ein zeitlang in guter Gesundheit befunden/ ist doch hernach bald gestorben/als denselben Tag Gabriel zum Könige sey erwehlet worden.

Johannes Bocatius/Poeta vnd Historicus deß Bethlem Gebore.

Oesterreichische Deutung.

DAs Kindt wird vergliechen dem Königreich/dessen Glieder die Stände/das Haupt der König.

Das rechte natürliche Haupt/ dem Kayser Ferdinando/der von rechts wegen vnd durch ordentliche Wahl/König in Vngarn worden.

Das abscheiwliche vnd nicht natürliche/dem Bethlem Gabor/als der ein vnnatürlicher vnrechtmässiger König/vnd sich vber das natürliche vnnd ware Haupt/als König Ferdinandum auffbäumen vnd erheben will. Wie nun diß vnförmliche Haupt ohne Tauff alsbaldt gestorben/ also wirdt Gabor der kein Christ/dann die Tauff der Christen/ sondern ein Türck/der beschnitten vnnd zur Mahometischen Abgötterey gefallen/als ein vnzeitige Geburt/noch bey leben deß getaufften Haupts Kayser Ferdinandi vntergehen/dem Gott wider diese Mißgeburt Sieg verleihen wolle.

Gedruckt Im Jahr 1620.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 62 03.07.2026 15:15

Den 24. Augusti 1620. ist diſe Mißgeburt / in dem Dorff Gärck / ein halbe meil von der Leutſch in Zips / oder Ober Hungern / geboren worden / der ober Kopff iſt Todt / der vnder aber Lebendig geweſt / vnd getaufft worden.

Hungeriſche Außlegung.

DEr ober vnd Todte Kopff bedeutet die Geiſtlichen vnd gantze Cleriſey / mit jhrer Prieſterſchafft. Das aber bey dem Lebendigen noch ein Todter geweſen / bedeutet / das / ob er ſchon zwar geherſchet / ſey er doch / nach dem der Bethlem Gabor / eben an demſelbigen tag zum König erwöhlt worden / geſtorben / vnd deſſen Herſchafft ein ende genommen.

Johannes Bocatius / Poeta / vnd Hiſtoricus deß Bethlem Gabors.

Die Wieneriſche Außlegung.

DEr Leib deß Kinds / bedeutet / das Königreich in Hungern / deſſen Leibsglider / ſein die Hungeriſche Ständ / der König iſt das Haupt. Derwegen bedeutet das Lebendige Haupt / das dem Gnick vnd Halß iſt angeboren / dieweil es natürlich iſt / vnd gleichförmig / den Kayſer Ferdinand / welcher durch das recht der Succeſſion vnd ordenliche nachfolg / vnnd durch die ordenliche Wahl / ein König in Hungern iſt. Der vnförmliche aber / vngeheure vnd vngeſtalte Kopff / vber dem natürlichen Haupt / bedeutet den Bethlem Gabor / welcher ſich vber den rechtmäſſigen vnnd ordenlichen König Ferdinand / auß Hoffart vnd vbermuth auffwirfft. Welcher Kopff / wie er iſt ohne Tauff auff die Welt kommen / vnd Todt geboren worden / alſo bedeutets / das der Bethlem Gabor / der ſich nicht allein laſſen Beſchneiden / ſondern auch den Türckiſchen Aberglauben angenommen / werde zu grund gehn / vnd der König Ferdinand / welcher durch das Lebendige vnd getaufft Haupt iſt fürgebildet worden / von Gott glück vnnd Segen daruon tragen.

Zu Augſpurg / bey Wolffgang Kilian Kupfferſtecher.

17.3. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 63 03.07.2026 15:15

dessen sich resolvirt biß auff den letzten Blutstropffen zu wehren / hat also wo- Anno
ferrn er nicht ein grösser Anzahl zusetzen wollen / ihres Willens gelebt. 1620.

Zwey Monstra in Vngarn vnd Siebenbürgen zur Welt kommen.

IN diesem Monat sind 2. Monstra / das eine zu Clausenburg von einem Schaaff geworffen / das ander ein halbe Meil von Newensol in der Mitschina von einem Bawren Weib zur Welt bracht worden / wie beyde hier vorgebildet.

Streiffende Cossaggen in Vngarn vnd Schlesien wider geschlagen.

VMb diese Zeit sind die Cossaggen auß Polen in Vngarn bey Sehlin in 2000. starck eingefallen vnd grossen Schaden gethan / die sind von den Vngarn bey Gelaw vmbringt / all ihr geraubte Beuth abgejagt / vnd biß auff wenig erschlagen worden.

Deßgleichen sind ihrer vber 3000. in 2. Troppen bey Teschen hervmb durch vnwegsame Orth vñ Gebürg durchkomen / welche das Stättlin Skotzora vberfallen / 110. Bürger nidergehawt vnd viel verwundt / vnd weil sie sich mit Beuthen

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 64 03.07.2026 15:15

17.5. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 65 03.07.2026 15:15

18. Modor, égi jelenség 1639

A Pozsony megyei Modor felett 1639. január 29. és február 8. között csodás égi jelenség volt látható. Valahol német földön készült az a metszet (készítőjét nem ismerjük), amely bal oldalán a reggel 10 órakor látszó három nap, a jobb odalán pedig az este 10 órakor feltűnő három Hold látható a mellék-napokkal és a mellék-holdakkal együtt. A tudósítás szerint a helybeliek úgy látták, hogy a holdakból lángoszlopok törtek ki. A baloldali mellék-holdból egy vesszőnyaláb (a leírásban véres vessző), a jobboldaliból egy kard (a szöveg szerint tüzes kard) nőtt ki, amelyek Isten fenyegető haragját, a lángnyelvek az Úr ítéletét hirdették a tudósítás szerint. A metszet feliratai szerint az előbbi Lengyelország felé, a jobb oldali a török birodalom felé mutat, vagyis azok számára jelent fenyegetést.

Az ismertetésben szerepel a Nyugat-Európában 1629-ben és 1630-ban látható hasonló égi jelenség, amely – a tudósító szerint – az azóta is tartó háborúk baljós előjelei voltak. Ez a korábbi égi jelenségek, üstökösök és az azok után történt háborúk, más sorscsapások következményeként történő bemutatása a 17. században később is megszokott volt.

A metszet szövegének túlnyomó része a világvége napjaira való felkészülésre, bűnbánatra, vezeklésre buzdít.

Modor égi jelenség 1639 Mérete 37,0x28,3 cm. Címe „*Warhafftiger Abriss und Eugentlicge Bericht 1639 Jahr von 29. jänner Alten 8. February neben Calendars in Ungarn zu Modern Ausgerichtens und Beschrieben*" – a kép felett. A kép alatt háromhasábos szöveg. MNM MTKcs T.1087. (18. kép)

Irodalom: Farkas Alexandra–Kiricsi Ágnes–Klemm László, *(R)égi csodajelek: 17–18. századi halójelenségek a Magyar Nemzeti Múzeumból,* Fizikai Szemle, 61(2011), nr. 12, 407–412.; Réthly Antal, *Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1701–1800-ig*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1970, 622. (Budapest, Országos Meterológiai Szolgálat, 2009, 622.).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 66 03.07.2026 15:15

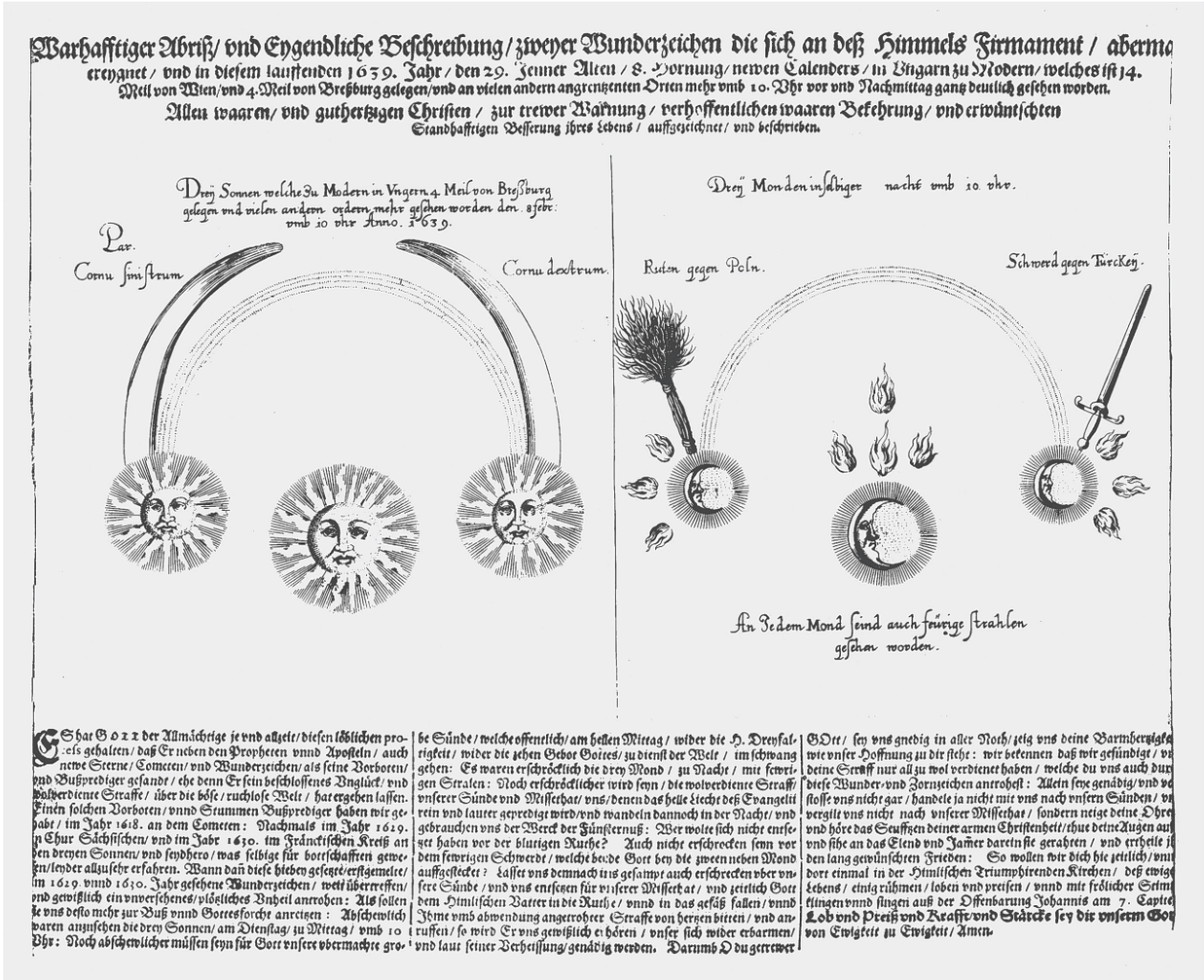

Warhafftiger Abriß/ vnd Eygendliche Beschreibung/ zweyer Wunderzeichen die sich an deß Himmels Firmament/ aberma
ereygnet/ vnd in diesem lauffenden 1639. Jahr/ den 29. Jenner Alten/ 8. Hornung/ newen Calenders/ in Vngarn zu Modern/ welches ist 14.
Meil von Wien/ vnd 4. Meil von Breßburg gelegen/ vnd an vielen andern angrentzenten Orten mehr vmb 10. Vhr vor vnd Nachmittag gantz deutlich gesehen worden.
Allen waaren/ vnd guthertzigen Christen/ zur trewer Warnung/ verhoffentlichen waaren Bekehrung/ vnd erwüntschten
Standhafftigen Besserung jhres Lebens/ auffgezeichnet/ vnd beschrieben.

Drey Sonnen welche zu Modern in Vngern 4. Meil von Breßburg gelegen vnd vielen andern ordern mehr gesehen worden den 8 febr: vmb 10 vhr Anno. 1639.

Par.

Cornu sinistrum

Cornu dextrum.

Drey Monden in selbiger nacht vmb 10. vhr.

Ruten gegen Poln.

Schwerd gegen Türckey.

An Jedem Mond seind auch feürige strahlen gesehen worden.

ES hat GOTT der Allmächtige je vnd allzeit/ diesen löblichen pro-
cess gehalten/ daß Er neben den Propheten vnnd Aposteln/ auch
newe Sterne/ Cometen/ vnd Wunderzeichen/ als seine Vorboten/
vnd Bußprediger gesandt/ ehe denn Er sein beschlossenes Vnglück/ vnd
wolverdiente Straffe/ über die böse/ ruchlose Welt/ hat ergehen lassen.
Einen solchen Vorboten/ vnnd Stummen Bußprediger haben wir ge-
habt/ im Jahr 1618. an dem Cometen: Nachmals im Jahr 1619.
in Chur Sächsischen/ vnd im Jahr 1630. im Fränckischen Kreiß an
den dreyen Sonnen/ vnd seydhero/ was selbige für bottschafften gewe-
sen/ leyder allzusehr erfahren. Wann dañ diese hiebey gesetzte/ erstgemelte/
im 1629. vnnd 1630. Jahr gesehene Wunderzeichen/ weit übertreffen/
vnd gewißlich ein vnversehenes/ plötzliches Vnheil anrohen: Als sollen
sie vns desto mehr zur Buß vnnd Gottesforcht anreitzen: Abschewlich
waren anzusehen die drey Sonnen/ am Dienstag/ zu Mittag/ vmb 10
Vhr: Noch abschewlicher müssen seyn für Gott vnsere vbermachte gro-
be Sünde/ welche offentlich/ am hellen Mittag/ wider die H. Dreyfal-
tigkeit/ wider die zehen Gebot Gottes/ zu dienst der Welt/ im schwang
gehen: Es waren erschröcklich die drey Mond/ zu Nacht/ mit fewri-
gen Stralen: Noch erschröcklicher wird seyn/ die wolverdiente Straff/
vnserer Sünde vnd Missethat/ vns/ denen das helle Liecht deß Evangelii
rein vnd lauter gepredigt wird/ vnd wandeln dannoch in der Nacht/ vnd
gebrauchen vns der Werck der Fünfternuß: Wer wolte sich nicht entse-
tzet haben vor der blutigen Ruthe? Auch nicht erschrocken seyn vor
dem fewrigen Schwerdt/ welche beide Gott bey die zween neben Mond
auffgestecket? Lasset vns demnach ins gesampt auch erschrecken vber vn-
sere Sünde/ vnd vns entsetzen für vnserer Missethat/ vnd zeitlich Gott
dem Himlischen Vatter in die Ruthe/ vnnd in das gefäß fallen/ vnnd
Jhme vmb abwendung angetrohter Straffe von hertzen bitten/ vnd an-
ruffen/ so wird Er vns gewißlich erhören/ vnser sich wider erbarmen/
vnd laut seiner Verheissung/ genädig werden. Darumb O du getrewer
GOtt/ sey vns gnedig in aller Noth/ zeig vns deine Barmhertzigke
wie vnser Hoffnung zu dir steht: wir bekennen daß wir gesündigt/ vn
deine Straff nur all zu wol verdienet haben/ welche du vns auch dur
diese Wunder- vnd Zornzeichen antrohest: Allein seye genädig/ vnd ve
stosse vns nicht gar/ handele ja nicht mit vns nach vnsern Sünden/ vn
vergilt vns nicht nach vnserer Missethat/ sondern neige deine Ohre
vnd höre das Seufftzen deiner armen Christenheit/ thue deine Augen au
vnd sihe an das Elend vnd Jam̃er darein sie gerahten/ vnd ertheile j
den lang gewünschten Frieden: So wollen wir dich hie zeitlich/ vnn
dort einmal in der Himlischen Triumphirenden Kirchen/ deß ewig
Lebens/ einig rühmen/ loben vnd preisen/ vnnd mit frölicher Stim
klingen vnnd singen auß der Offenbarung Johannis am 7. Capite
Lob vnd Preiß vnd Krafft vnd Stärcke sey dir vnserm Got
von Ewigkeit zu Ewigkeit/ Amen.

13.1. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 67 03.07.2026 15:15

19. Esterházy hősök temetése 1652

1652 augusztusában Musztafa esztergomi bég mintegy 3000 fős seregével Nyitra környékének kirablására indult. Hadjárata végén gazdag zsákmánnyal és több száz fogollyal indult haza. A rablóhadjárat hírére Forgách Ádám érsekújvári főkapitány egy közel ezer katonából álló magyar sereget szervezett a hazatérő Musztafa megtámadására. A seregben ott volt katonáival Esterházy László (Miklós nádor legidősebb élő fia) pápai főkapitány, Esterházy Ferenc balassagyarmati főkapitány, Esterházy Tamás lévai kapitány-helyettes, az aranysarkantyús lovag Esterházy Gáspár és az utóbbi kettő testvére, Esterházy Zsigmond verebélyi lovaskapitány.

A két sereg Vezekény mellett 1652. augusztus 26-án csapott össze. A késő éjszakáig tartó csata után a magyarok magukat tartották győztesnek, bár a török csapatok végül viszonylag rendezetten, a foglyok és a zsákmány egy részével együtt tudtak visszavonulni. De a győzelemnek nagy „családi ára" volt: az Esterházyak közül négyen holtan maradtak a csatatéren: László, Ferenc, Tamás és Gáspár. Esterházy László a hatalmas fraknói Esterházy uradalom birtokosa volt, amely halálával örökségként öccsére, Pálra, a későbbi nádorra és birodalmi hercegre szálltak.

Esterházy Pál a hősöknek kijáró tisztelettel temettette el bátyját és unokatestvéreit előbb Semptén, az Esterházy birtokon, majd 1652 novemberében Nagyszombatban emlékezetük megőrzésére is törekedett.

A Nagyszombatba érkező temetési menetet bemutató metszet. Ezt Bécsben Johann Rudolph Miller festő rajzolta és Mauritius Lang rézmetsző (aki egy ideig Nagyszombatban is dolgozott) véste rézlemezre. A kígyóvonalban haladó, ötször kanyarodó temetési menet végén láthatók a koporsókat szállító kocsik, a menet eleje pedig már megérkezik az Esterházy Miklós építtette nagyszombati jezsuita templomhoz, ahol a halottakat végső nyugalomra helyezték.

Magáról a Vezekény melletti csatáról egyetlen metszetet ismerünk, amelynek jelmagyarázatában a csatában részt vett mind az öt Esterházy, név szerint köztük az életben maradt Zsigmond is szerepel.

A csatában meghalt Esterházyak emlékét őrzi, dicsőségét hirdeti még egy metszet. Ez Benyovszky Mihály 1654-ben készült tézislapja, amelyen a háttérben a vezekényi csata képe tűnik fel. A tézislapot összesen 12 Eszterházy portré keretezi: felül középen Pál, jobb oldalt egymás alatt a Vezekénynél elesett László, Ferenc, Gáspár és Tamás, baloldalt az ősök, legfelül Miklós nádorral, alul a legfiatalabb Ferenc két unokatestvérével.

Esterházy temetési menet 1652 Méret 52,5x37,8 cm. Johann Rudolph Miller és Mauritius Lang műve. Címe: *„VERA DELINEATIO POMPAE FVNEBRIS Ill. Com. LADISLAI ESZTERHAZ … 652. 26. Novembris"* – a kép alatt középen táblán. A cím alatt J. R. Miller és M. Lang jelzése. Megjelent: Thomas Pálffy, *In exequiis […] Ladislai Esterhazi […] Oratio,* Viennae Austriae, Matthaeus Cosmerovius, 1653, RMK III 1830. (19. kép).

Irodalom: Galavics Géza, *Kössünk kardot az pogány ellen,* Budapest, Képzőművészeti Alap, 1986, 86–88.; Szalai Béla, *Ad jobbat az Isten,* Budapest, MTA KIK, 2022, 29. (150–152. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 68 03.07.2026 15:15

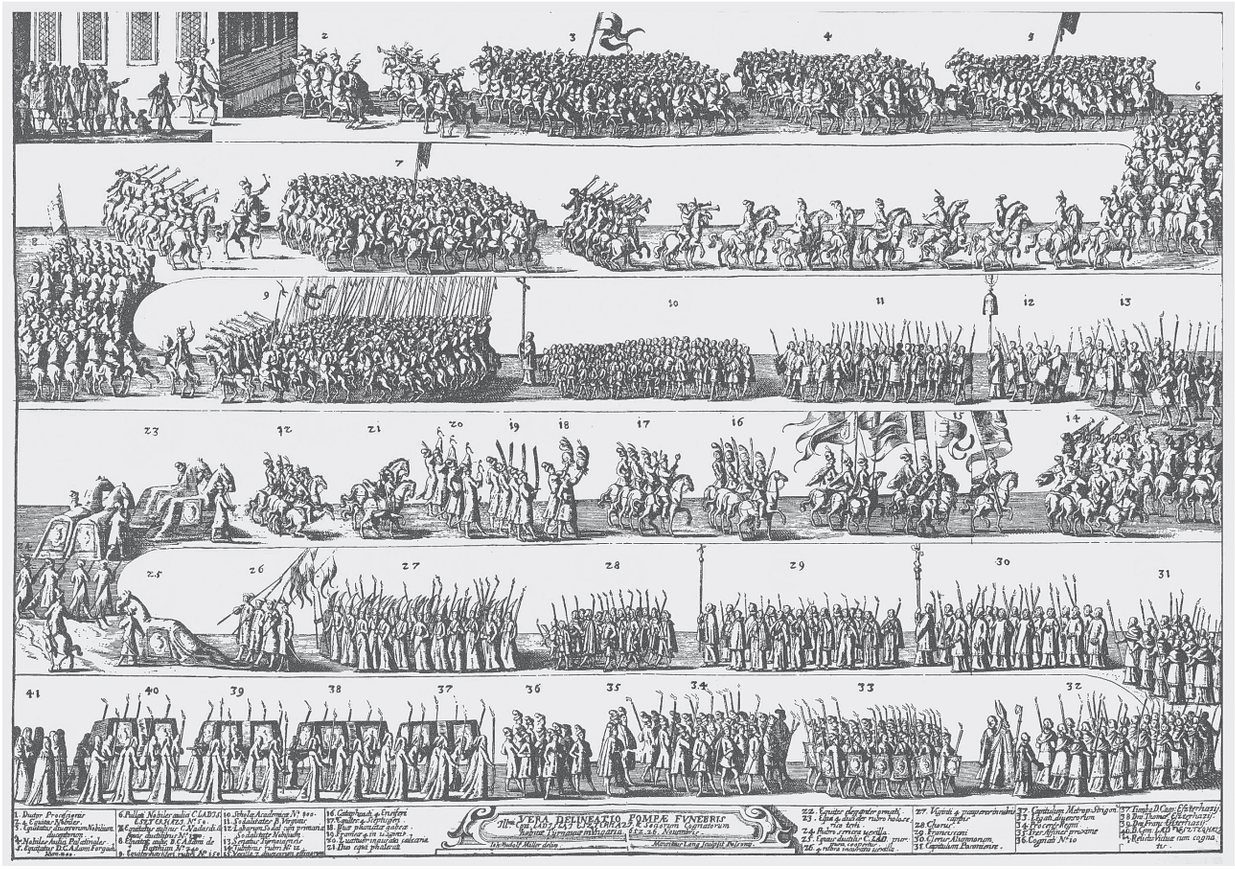

13.3. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 69 03.07.2026 15:15

20. Nagyvárad, üstökös 1660

Nem sokkal Nagyvárad török elfoglalása után, 1660 decemberében a város felett tűnt fel egy üstökös, egyéb égi jelenségek kíséretben. Korabeli hazai feljegyzések erről nem szólnak, csak a Sárospatak közelében feltűnt csodás égi jelenségekről. Négy metszetet ismerünk a Nagyváradnál feltűnt üstökösről, ebből három Németalföldön készült.

Egy 1661-ben megjelent flamand nyelvű röplap metszetén a nyolc részletkép közül a három nagyobb képen csodás égi jelenségeket látni megjelenésük időpontjával. Érsekújvár felett 1660 novemberében török és keresztény gyalogos katonák harcát lehetett látni, majd decemberében Nagyvárad felett tűnt fel egy üstökös kardok és egy kettőskereszt kíséretében, végül 1661 januárjában Buda felett az égen lovasok csatáját lehetett látni. Mindhárom képen tömeg csodálja az eget. Az öt kisebb kép már a baljós előjelek következményeit, a török és tatár csapatok magyarországi kegyetlenségeit, fosztogatásait mutatja. A röplap szövege az egyes képek ismertetését verses formában írja le (20.1 kép).

A Nagyvárad feletti üstökös szerepe a *Hollandtse Mercurius* évkönyv 1661 évi címlapján (20.3 kép) és egy német nyelvű metszeten, amely megjelenésének körülményeiről semmit sem tudunk. Közös viszont a két metszeten, hogy Nagyvárad képe felett a baljós jelentésű üstökös mellett megjelenik öt további csodás égi jelenség is. Ennek megtörténtére nem találtunk forrást. A kép előterében égre tekintő emberek állnak, jobbra fent a hold mellett 3 kard, kettős kereszt és még egy kard, felettük az üstökös. A metszetlap jobb oldalán Hamburg alaprajza és a környék térképe. A kép alatt bibliai idézet és kétsoros leírás (20.2 kép).

Szintén Németalföldön jelent meg az a világvégét jósoló Prognosztikon metszetlap, amelynek előjeleként szerepel többek között a Nagyvárad felett feltűnt üstökös is. A lap felső része a hétköznapok allegorikus képe, balra uralkodók kockáznak az emberek sorsával, jobbra polgárok és parasztok csoportja, akik már az égen feltűnt csodás jeleket bámulják. A lap címe az *Emberfia eljövetelé*t jósolja, amely olyan pusztítással jár majd, mint Noé idejében volt. A röplap szövegét balról csaták, jobbról csodás égi jelenségek képei, alul Noé történetének a *Genesis könyve* szerinti képei és Szent Máté evangéliuma 24 fejezetéből az *Emberfia eljövetel*nek képei keretezik. Nagyvárad látképe az 1660 decemberében megjelent üstökössel a jobb oldalon, fentről a második kép, a hozzá tartozó vers a H. betű alatt. A metszetlapot az ifjabb Crispijn van de Passe munkájának tartják, készítését 1663. körülire teszik (20.4 kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 70 03.07.2026 15:15

Nagyvárad üstökös 1 – Nagyvárad 1661/3 *(korábban Nagyvárad lappangó/(1661)* Részletkép röplap metszetén, mérete 11,4x9,0 cm, az egész metszet 29,5x28,8 cm. Címe *„Het 3 gesicht boven Waradyn den 14. December1660"* a részletkép alatt. A röplap címe a metszet alatt: *„Waerachtige Afbeeldinge Wonderlijcke teeckenen des Hemels, vertoont boven Neuheusel, Pest, Offen, Waradijn, en langhs den Donauw-stroom",* alatta az A – G részletkép verses leírása, alattuk *„Christen Leser…"* kezdettel, ismertetés. A 8 részletképen az 1660 decemberi csodás égi jelenségek és a török-tatár pusztítások Magyarországon. Nagyvárad a középső sorban középen. Budapesti Történeti Múzeum, 590. (20.1 kép)
Nagyvárad üstökös 2 – Nagyvárad 1661/2 Más metszettel közös lapon. Méret 15,6x10,7 cm a Nagyvárad kép, 31,0x10,7 cm az egész metszet. Címe: *„Den 14 Decembris A: 1660 ist üb=ER Gross Waradein in Siebenbürgen ein feüer rot Comet über den Mond gesehen…"* a kép jobb felső sarkában, keretben. Paris, Bibliothèque nationale de France, Cabinet des Estampes, P165622. (20.2 kép)
Nagyvárad üstökös 3 – Nagyvárad 1661/1 Részletkép címlapmetszeten, méret 6,5x4,3 cm a látkép, 12,9x16,4 az egész címlap. Címe: *„Waradyn"* a Nagyvárad részletképen, amely baloldalt alulról a második. A város sziluett képe felett egy üstökös. Megjelent: *Hollandtse Mercurius … gantze Jaere 1660,* Haerlem, Casteleyn, 1661; OSZK App. H. 2641. (20.3 kép)
Nagyvárad üstökös 4 – Nagyvárad (1663)/1/a Részletkép, mérete 6,8x4,9 cm, az egész metszetlap 37,5x57,5 cm. A részletkép címe *„Comet ent gesichte Bouen Varadijn den 14. Decem, 1660"*. Nagyvárad képe jobb oldalon, felülről a második részletkép **/b,** Nagyvárad részletkép **/c,** Nagyvárad szövege. Amsterdam, Rijskmuseum, Nr. RP-P-OB-81.910. (20.4 kép)

Irodalom: Réthly Antal, *Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig,* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1962; Szalai Béla, *Ad jobbat az Isten,* Budapest, MTA KIK, 2022, 34. (165–166. kép); Szalai Béla, *Elcsendesül a hadak útja,* Budapest, MTA KIK–OSZK, 2025, 34–34. (305–307. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 71 03.07.2026 15:15

Waerachtige Afbeeldinge /

Van de wonderlijcke teeckenen des Hemels, vertoont boven Neuheusel, Peſt, Offen, Waradijn, en langhs den Donauw-ſtroom; mitsgaders de gevolgen daer van, als het inneemen van verſcheydeplaetſen, en het verruineeren van geheel Ongaren.

A. 1.

Ca ſtil verwaeten menſch / ſiet wat / voor wonderlijck jaren /
Den Hemel heeft vertoont / en hem quam openbaeren (ſtroom /
Te Neuheuſel en te Peſt / en aen den Donauw-
Segyin Ongeren: ſta ontſelt / dit is u ongewoon.
Twee Heyren in der nacht / gewapent hier verſchijnen /
Een witte Man te mid' / en eer dit ginghverdwijnen
Soo quam de man en vrouw / en duyſent andere lien /
Dees ongheboyde zaeck / en groot ſpectakel ſien.
Het oogh ſtert daer nae / maer 't herte is vol vreſen /
De mont roept overluyt; ach / ach; wat wil doch deſen!
Het Iſraelitiſs volck / ſagh voorthds ſulcken eenſchaer
Als voorden van ontheyl / en 't quael dat volgde naer.
Soo wil den opper God / nacq op den dagh van heden /
Voor ſulckes toonen aen / d'ontallijcke voorheden /
Van 't ſondigh aertſche volck / die zijn woort en de wet
Vreeden met de voet / en eygen waenwijsheyt ſet
Als Afgodt op 't Autaer: dees volgen veele qualen /
Dan Honger / Swaert en Peſt; den Hemel lijot groen ſmaelen /
Want d' Heer komt onverwacht / en laet alſoo geſchien
Wat zy voorhenen heeft doot teeckenen doen ſien.

B. 2.

Soo ymant 't ooge ſlaet op Waradijn hier neven /
Wie ſiet noch onverſelt / dat 't herte niet ſou beven?
Dzie Sabels in de lucht / verſchijnen op den dagh
Klaer en langh aen een / hun ſcharp nae de Maen men ſagh /
Der Sonnen glans beet dit / voor 's menſchē oogh verdwijnē
Doen quam een and're Sabel / boven een krups verſchijnen /
Welck 't Ongers wapen is. Wat beeft dit te bedien?
Als 't geen hoet Waradijn / en Ongren ſou geſchien.
Ce wolen 't Turcks gewelt / en wrede heerſchappyen /
Dat zy aen lijf en ziel / ontlijd'lijck ſouden lijden.
Veel ſtonden doen verſtelt / en veele achtent niet /
Maer ſoo voor uytgebeelt / ſoo iſt daer nae geſchiet.

C. 3.

Die trouw met wapens heeft geſtreden
Voor 't Chriſtelijck Rijck tot aen de doodt
Bindt den Turck nu ſijne leden /
Of wert het lijf van 't hooft ontbloot.
En d' hoofden aen Dzier gebonden
Tot Cer'mpyte van ſoo ſchelmiſche daet.
O Godt! wat ſtorten deze bloet honden
Ommoſel bloedt langens de ſtraet.
Sal den Hemel langh gezwegen?
Sulck al 's grouwelijcke buyt /
Neen, d' Heere moet hem daer meed mengen
En dan de ſijne redden uyt.

D. 4.

Hier volght wat voorzen was vertoont
En met wat pijl den Turcke loont /
Van moorden en afgreiff'lijck handen /
Van leden verdingen en ontbanden.
't Ommoſel bloet ſtroomt langhs de ſtraet
Geen Maegden ongeſchent men laet /
De Swgelingh ſteeft aen de moeder /
Geen ingewant verſchoont den moeder.
Het menſchen ſlaghten heeft geen end
Gelijck ons naeckt vertoont deeg pent.

E. G

Hier wert den menſch ter markt gebracht /
Niet meer dan Os of Schaep gheacht.
En die geen Slaverny gewoon / zijn /
Moeten deeg Barbaren een loon / zijn.
Het kindt hier boven Vader gelt /
d' Waerdy meinnas de tanden telt.
't Zijn beeſten die de menſchen koopen /
En als het Vee in 't veldt doen loopen /
Met ſtocken ſlaen geſtich een beeſt /
Wie ſelpelict niet die dit ſiet of leeſt!

F.

Hier voert men menſchen met de wagen:
Voor altijd wegh met ſcherpe ſlagen:
De Swgelingh hangt aen het paert /
De Ouders ſleepen aen de ſtaert.
De beeſten en wat zy beſaten /
Kooden dees Turcks overlaten.
't Geſteen en hermen was ſeer groot
Elck riep / Heer geeft een ſpoedige doot!
En ſtroomt ons als u Martelaren
Zy uws Hemelſche heyreſcharen /
Wilt den Turcken haeſt vergoen
't Quaedt dat zy ons nu aen doen.

Chriſten Leſer:

Sceſſen U E. hier in 't kort voor den Elendigen ſtaet der Chriſtenen / die onder de ſlaverye der wzeede Turcken / door hun overgrouwelijcke gewelt gebracht werden. Ho wanneer de Turcken met hun Armee in 't velt komen / zijn er ſommige onder met lange ſieremen / daerſe 400 of 500 van die geene / die niet verſlagen zijn / komen aen ſtuyren; de ſtercke daer van geven zy den Pang; de overige op de markt gebracht / als Beeſten en Paerden / werden aen de meeſt-biedende verkoft. Zy hebben groot behagen in de Jaage / doen die eerſt Chriſtum verſaken en beſnijden / veele onmaniren zy / die doch tot bleeſelijke ontrucht misbruycken werden. Het rebelliſche ſchepſel / gemaekt na Gods beeld / wert om een geringe pijp verkoft. Daer werden de ſchaemteloſheden van Mannen en Vrouwen / voor een pegelijk getaſt en getoont; de Maegden en Vrouwen moeten hun diſmaal in een uur o'elijkheden / om beſchout te wzden; De ſchoonſte Dochters werden tot Concubijnen gekouden / de andere wat meer bedaert / huuren tot Dienſt-maegden / en moeten de Vrouwen / wanneerſe hun gehoorgh gedaen hebben / van achteren beegen. De ſlaven die wegh willen loopen / werden aen de boeren opgehangen / en deerlijck geſlagen / ſommige werden groote ſware Hals-banden aengedaen / die zy een lange tijdt moeten ondzagen / ook werden ſommige ten buur broodzeelt. De goederen van de ingenomen Landen / werden tot een Roof gegeven. Den Edelloom gantſch uyt geroyt / de geeſtelijckheyt van al hun waerdigheden ontbloot / en beſpot / laten zy die tot den Bedel-ſack komen. Van de Chriſtenen die onder hun woonen / moet elke Familie een Ducaet geven / en zo zy in gebreckelijcken / moeten hun kinderen daerom tot Slaven verkoopen: De kieſſer heeft ook recht / de beſte kinderen der Chriſtenen uyt te kieſen / welke beſneeden ſijnde / tot den krijgh gebuyckt werden / en nimmer het aengeſichte van Vader / Moeder / of Vrienden weder ſien / welke afreſlingen met een erbarmelijck weenen / ſuchten / en ſiermen geſchiet / ſoo dat de grouwelijcke wzeedheyt der Barbaren / niet moogelijck is op het duyſentſte deel in die kleen begrip te verhaalen; ook ſouden de ſtoutſte gemoederen daer van zidderen: derhalven breeke hier af.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 72 03.07.2026 15:15

20.3. kép

20.4. kép Részletek

20.2. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 73 03.07.2026 15:15

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 74 03.07.2026 15:15

21. Wesselényi Ferenc 1663 (tézislap)

A tézislapokat a felsőfokú tanulmányaikat befejező diákok készíttették emlékbe. Ezt csak egy tehetős diák engedhette meg magának (többnyire magát a tanulást is), mert fennmaradt adatból ismert, hogy ezek a mindig nagyméretű alkotások akár 200 aranyba is kerülhettek. A tézislapokat, amelyek sokszor szimbolikus jelentéseket is hordoztak, a kor elismert rajzolói tervezték, rajzolták és a nyomtatásukhoz szükséges rézlemezt jó nevű rézmetszők vésték (néha mérete miatt a tézislapot két lemezről nyomták). A feldolgozott korból két magyar diák tézislapját ismerjük, amelyen esemény vagy látkép is szerepel.

Széchy Gáspár megrendelésére 1663-ban készült el az augsburgi Matthaeus Küssel rézmetsző munkájaként az a tézislap, amelyet Wesselényi Ferenc nádornak ajánlott. A tézislap rajzolóját nem ismerjük, egyes vélemények szerint Jacob Luzenicki lehetett. A fiatalon, még 1663-ban meghalt Széchy Gáspár Wesselényi Ferenc feleségének, a Murányi Vénusz néven közismertté vált Széchy Mária unokatestvére volt.

A tézislapon a jobb felső sarokban szerepel Wesselényi mint nádor, a jobb alsó sarokban lévő ajánlás pedig hosszan sorolja fel tisztségeit és érdemeit. Három kis jelképértékű látkép (Fülek, Kassa, Szendrő) azokat a helyeket mutatja, ahol Wesselényi várkapitány, illetve Kassán felső-magyarországi főkapitány volt. A tézislapot Széchy Gáspár vizsgatételei keretezik, a kép közepét kitöltő harci jelenet felett Wesselényi Ferenc aranygyapjas rendjére utaló allegorikus részlet látható.

A metszeten a hangsúly az annak középső részét teljesen kitöltő jeleneten van, ahol egy magyaros öltözetű lovasvitéz egyetlen kardcsapással vágja le török ellenfelének és lovának fejét. Ez a jelenet általánosságban is értelmezhető, mint a magyar katonák harcokban mutatott csodálatos helytállása, de utalhat Wesselényi Ferenc harci sikereire éppen úgy, mint a közismert hatalmas testi erejére.

Wesselényinek ez a bravúros „huszárvágása" egyesek szerint a maga korában szóbeszéd tárgya volt, de írásos emléke (hol és mikor történt) nincsen. Többek véleménye szerint (és magunk is így tartjuk) egy lovaskatona és lova fejét egy csapással levágni pont olyan fizikai lehetetlenség, mint valakinek önmagát saját hajánál fogva kihúzni a mocsárból.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 75 03.07.2026 15:15

Wesselényi Ferenc

Tézislap Fülek 1663/1 Részletkép tézislapon Mérete 48,3x70,0 cm. *„ILMş ac EXCELMş D.D. COMITI FRANCISCO VESSELENI, etc. Regni HUNGARIAE PALATINO…"* – a lap jobb felső sarkában. Szécsy Gáspár Wesselényi Ferenc nádornak ajánlott tézislapja. Matthaeus Küssel munkája, jelzése *„Matthaeus Küssel Sculp. Aug."* –a kép jobb sarka alatt. Alul középen Kassa látképe *„GENERALI CASSOVIENSI"* felirattal. A díszkereten balra Szendrő, jobbra Fülek jelkép értékű kis képe. Wien, Albertina Museum. (21. kép)

Irodalom: Galavics Géza, *Kössünk kardot az pogány ellen,* Budapest, Képzőművészeti Alap, 1986, 86–88.; Rózsa György, *Thesenblätter mit Ungarischen Beziehungen,* Acta historiae artium, 3–4(1987), 257–290.; Szalai Béla, *Az ősi bátorságra emlékezzetek,* Budapest, MTA KIK, 2023, 9–10. (1.32. kép); Horváth József, *A nagyszombati, a kassai és a kolozsvári jezsuita felsőfokú iskolák promóciós könyveinek bibliográfiája,* sajtó alá rend., szerk. Kónya Franciska, Budapest, MTA KIK, 2025 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei – Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae, 53(128)), 48, nr. 28.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 76 03.07.2026 15:15

21. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 77 03.07.2026 15:15

22. Báry Péter

A Wesselényi Ferencnek ajánlott tézislap is bizonyítja, hogy a háborús hangulatban a harcok során tanúsított kiemelkedő hősiességnek, vagy rendkívüli bátorságnak és bármilyen szokatlan harci eseménynek is hírértéke volt. Ilyen bravúrnak állít emléket a szintén ebből a korból származó metszetlap is, amely még a legapróbb rajzi részleteiben (pl. lótakaró díszítése) is megegyezik a tézislap Wesselényi lovasképével. Ezen a metszeten azonban szerepel az ábrázolt esemény pontos leírása is: egy Báry Péter (Peter Bary) nevű bátor lovaskatona, aki Leslie generális horvát seregében szolgált, a legutóbbi csatában egyetlen csapással levágta Mitritz nevű török ellenfele és annak lova fejét. Úgy hisszük, a szövegben említett generális gróf Walter Leslie szlavón-vendvidéki főkapitány (1660–1665). A szakirodalom többsége szerint Báry Péter magyar lehetett, aki a Mohács melletti Bár faluból származott, nevét is arról kapta. A metszeten sem annak készítője, sem a csata helye, sem a készítés ideje nincs feltüntetve. (22.1 kép)

A két ábrázolás azonosságát már Galavics Géza kimutatta, aki szerint a Báry Péter metszet a Széchy Gáspár tézislapján látható rajz másolata. Nem ismert, hogy ezt a véleményét milyen bizonyítékokra alapozta. Mi ennek ellenkezőjét hisszük (de hozzá hasonlóan ezt bizonyítani nem tudjuk). Úgy tartjuk, jóval nagyobb a valószínűsége annak, hogy egy viszonylag nagy számban készült metszetlap könnyebben eljutott a tézislap készítőjéhez, mint a mindössze pár példányban készült, drága tézislap egy ismeretlen metszetkészítőhöz.

Ugyanennek a bravúr ábrázolásának a története azonban ezzel a két metszettel nem ért véget. Az ismert bolognai rajzoló-rézmetsző Giuseppe Maria Mitelli 1684-ben készített munkáján ugyanez az összecsapásnak a képe jelent meg. Már ránézésre is megállapítható, hogy ez a metszet a korábban megjelent Báry Péter lovaskép hű és aprólékos másolata. A korábbi szöveg olasz fordítása azonban megváltozott, igaz, mindössze két szó beszúrása Báry Péter neve után: *„con nome Pietro Barij nationale Crouato"*. Ezzel az előkép metszet nemzeti hovatartozás nélküli, neve alapján magyarnak tartott vitéz katonája Mitellinél horvát származású lett. Ezt hirdeti a metszetlapon felül a cím is: *„Gran Prodezza di soldato Croato"* (Egy horvát katona nagy vitézsége).

Mitelli metszetével Daniel Premerl horvát művészettörténész behatóan foglalkozott. Szerinte Mitelli előképe Széchy Gáspár tézislapja volt, amit talán az 1669-ben a bolognai Magyar-Horvát (Illir) Kollégium convictora, Széchy Gáspár vihetett oda ajándékként. Ez nagyon hihetően hangzik, de csak akkor lehet igaz, ha a magyar források Széchy Gáspár életrajzi adatait – köztük 1663. évi halálát – rosszul ismerik. Ráadásul Mitelli metszetén az szerepel, hogy a rajz Bécsből érkezett *(Disegno venuto di Vienna)*. Ez a Bécsből érkezett „rajz" nem lehetett a tézislap, hiszen azon nincs eseményt leíró szöveg. Mitelli metszetén viszont a Báry Péter metszet német nyelvű ismertető szövege – Báry Péter és a török Mitritz nevével együtt – egyetlen, ám lényeges eltéréssel szóról szóra olaszra fordítva olvasható. Tehát Bécsből csak ez utóbbi „rajz" érkezhetett.

Úgy gondoljuk Mitellinél a „horvátosítás" elsősorban a pontosítás szándékából született, a metszet megtekintőjét segítette az azon lévő jelenet térbeli elhelyezésére. Hozzájárult ehhez a metszeten készítési évként feltüntetett 1684 évszám és az ismertető szövegben Leslie generális nevének, illetve a „legutóbbi csata" említése. Véleményünk szerint mindennek az lehetett az oka, hogy Mitellihez a Bécsből érkezett előkép horvát közvetítéssel juthatott el, az Európa szerte ismert James (Jakob) Leslie tábornok vezette 1684. évi, szlavóniai törökellenes harcok hírével együtt. Mindezek meggyőzhették

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 78 03.07.2026 15:15

22.1. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 79 03.07.2026 15:15

22.2. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 80 03.07.2026 15:15

Mitellit arról, hogy a képen látható bravúros kardvágás egy horvát vitéz hőstette. Ez a közvetítő akár a bolognai Magyar-Horvát Kollégium is lehetett. Daniel Premerl szerint a metszet elkészültében szerepe lehetett az erős horvát nemzeti elkötelezettségű Martin Borković zágrábi püspöknek is, akinek arckép-metszetét Minelli ugyancsak 1684-ben készítette.

Premerl megemlíti, hogy a verőcei győztes Leslie tábornoknak volt egy szintén katonai karriert befutott nagybátyja, gróf Walter Leslie generális. Figyelmét azonban elkerülhette, hogy ez a Walter Leslie 1660–1665 között szlavón-vendvidéki főkapitányként szintén folyamatosan részt vett török seregek elleni harcokban, a Zrínyi testvérek délvidéki harcaival egyidőben. Vagyis a metszeten említett Leslie generális a kettő közül bármelyik lehet, mindkettőjük mögött csak feltételezések lehetnek.

Az előbb tárgyalt és a hasonló katonai hőstettek valósága aztán a hírek továbbadása során torzulhatott, megnőhetett. Említjük példaként Kis Farkast (más említésben Kis Forgács, aki 1664-ben Zrínyi-Újvár ostrománál halt meg), akiről saját korában az a hír járta, hogy több mint száz töröknek egyetlen kardcsapással vágta le a fejét a nyakáról.

Visszatérve a jelenet első metszetábrázolásának kérdésére, arra van egy hihetőnek tűnő magyarázatunk. A sokáig Rómában élő Ivan Tomko Mrnavić prelátus *Osmanschica* (Róma, pri Yakovu Masskardu, 1631) című könyve bevezetőjében említ egy vitézt, aki egy törökök elleni csatában egy török lovas és annak lova fejét egyetlen kardsújtással vágta le. A zágrábi kanonok Ráttkay György történelmi könyve (*Memoria regum et banorum Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae,* Vienna, Matthaeus Cosmerovius, 1652) szerint az apja megöléséért bosszút álló Vuk Mrnjavčić és a török hős Badanjković közti összecsapás végződött ezzel a bravúrral. Szerintünk az 1660–1664 közötti évek dél-dunántúli és horvátországi harcok idején ez a történet ihlette az ismeretlen német rajzolót, vagy metszetkészítőt a jelenet megörökítésére, ami másolókra talált. Ez a valaki lehetett egy augsburgi mester vagy a Báry Péter metszet készítője, netán maga Matthäus Küssel is.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 81 03.07.2026 15:15

Walter Leslie

Jakob Leslie

Báry Péter 1 Mérete 24,0x29,9 cm. Címe a kép alatt *„Eigentliche Vorstellung eines […] General Leslie Croaten Regiment Namens Bary Peter […] Vohrnemen Türcken Mitritz […] gesondert"* – négy sorban, a cím alatt. A metszet később megjelent a *Neueste/Sich merkwürdigst in Europa zugetragne Kriegs- und Siegs- Wie auch Freud- Leid- und Streit-Händel…,* Nürnberg, Leonard Loschge, 1684 könyvben is. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti képcsarnok, 6429. (22.1 kép)
Báry Péter 2 Mérete 27,0x39,2 cm. Címe a képen felül *„Gran prodezza di soldato croatto"* Giuseppe Maria Mitelli műve, jelzése a jobb alsó sarokban *„Mitelli Intagliň."* A kép alatt ötsoros leírás *„La vera, et propria rapresentation […] del Regimento Croato, del Generale Lessle, con nome Pietro Barij, nationale Crovato: […] un principale Turco, chiamato Mitritz […] con Sciabla dal collo ambe le teste. Del 1684. / Disegno venuto di Vienna."* Achille Bertarelli, *Le incisoni di G. M. Mitelli,* Milano, 1940, Nr. 197. (22.2 kép)

Irodalom: Galavics Géza, *Kössünk kardot az pogány ellen,* Budapest, Képzőművészeti Alap, 1986, 86–88.; Szalai Béla *Az ősi bátorságra emlékezzetek,* Budapest, MTA KIK, 2023, 10–11. (33–34. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 82 03.07.2026 15:15

23. Baksa Márk

Az előző metszetek a török elleni harcok katonaságának vitézségét és erejét hirdették, a Baksa Márk sebesülését bemutató metszet a török ellen harcoló katonák szívósságára, túlélő képességére példa. Baksa Márk sebesüléséről az első írásos forrás a pozsonyi Martin Schödel 1629-ben, Strassburgban, Matthias Berneggernél írt szakdolgozatának kiadása, amelyben a sebesült Baksa képe is szerepel. Schödel arról ír, hogy kapott egy augsburgi képet (az lehetett metszete előképe) és hírt kapott a tudós Szimonidesz Gáspártól egy másik kép létezéséről is.

Schödelre hivatkozva jelent meg Baksa Márk metszete Martin Zeiller 1664-ben kiadott, Magyarországot bemutató könyvében. Zeiller alaposságára utal, hogy történetének és képének eredetét magán az általa kiadott metszeten is feltünteti. Baksa Márk történetét szélesebb körben a Hazánk s a Külföld képes hetilap 1868. évi utolsó számában róla megjelent írás tette ismertté.

Baksa Márk (vagy Gergely) egyes források szerint Nógrádból, nemesi családból származott, teljes neve baksaházi Baksa Márk. 1598-ban Pálffy Miklós seregében szolgált, talán kapitányként. Győr bravúros visszafoglalásakor súlyosan megsebesült. Egy kopja a jobb szemébe fúródott, keresztülhatolt a fején és valahol a füle mögött (nyakánál? tarkójánál?) bukkant elő. A források szerint a borzalmas sérülésbe Baksa Márk nem halt bele, felgyógyult (a kopját bizonyára kihúzták a fejéből), még egy évig élt és ezalatt további harcokban is részt vett.

Az innsbrucki Ambras kastély arckép gyűjteményébe őriznek Gregor Baci névvel egy 17. századi festményt, amelyen a szemen döfött Baksa Márk látható. A festmény felkeltette a helyi orvosegyetem kutatóinak érdeklődését és alapos, sokoldalú vizsgálatok során megállapították, hogy egy ilyen sérülés valóban túlélhető, amennyiben a kopja nem sértette meg az agyhártyát.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 83 03.07.2026 15:15

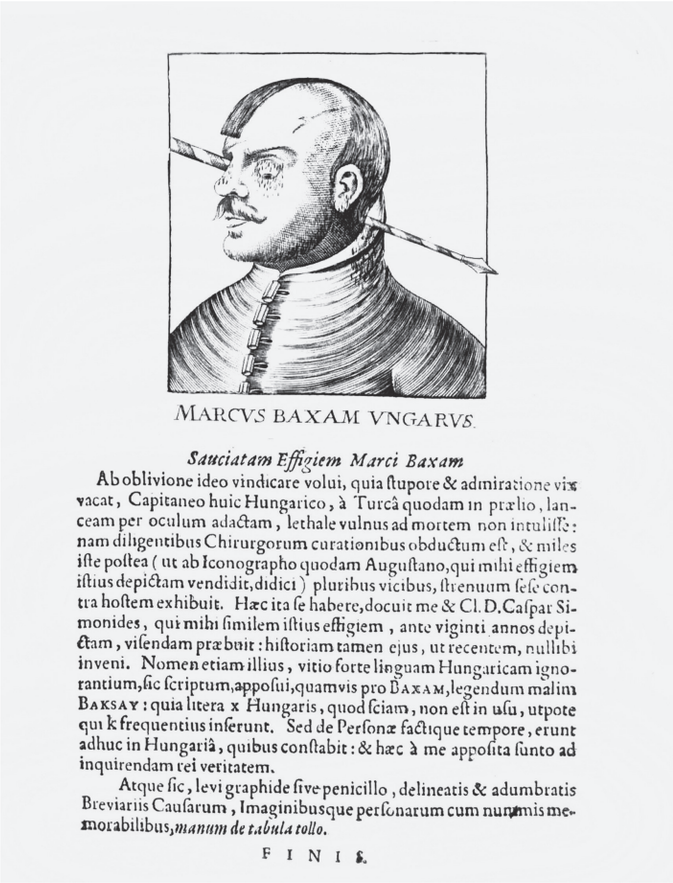

MARCVS BAXAM VNGARVS.

Sauciatam Effigiem Marci Baxam

Ab oblivione ideo vindicare volui, quia ſtupore & admiratione vix vacat, Capitaneo huic Hungarico, à Turcâ quodam in prælio, lanceam per oculum adactam, lethale vulnus ad mortem non intuliſſe: nam diligentibus Chirurgorum curationibus obductum eſt, & miles iſte poſtea (ut ab Iconographo quodam Auguſtano, qui mihi effigiem iſtius depictam vendidit, didici) pluribus victibus, ſtrenuum ſeſe contra hoſtem exhibuit. Hæc ita ſe habere, docuit me & Cl. D. Caſpar Simonides, qui mihi ſimilem iſtius effigiem, ante viginti annos depictam, viſendam præbuit: hiſtoriam tamen ejus, ut recentem, nullibi inveni. Nomen etiam illius, vitio forte linguam Hungaricam ignorantium, ſic ſcriptum, appoſui, quamvis pro BAXAM, legendum malim BAKSAY: quia litera x Hungaris, quod ſciam, non eſt in uſu, utpote qui k frequentius inſerunt. Sed de Perſonæ factique tempore, erunt adhuc in Hungariâ, quibus conſtabit: & hæc à me appoſita ſunto ad inquirendam rei veritatem.

Atque ſic, levi graphide ſive penicillo, delineatis & adumbratis Breviariis Cauſarum, Imaginibusque perſonarum cum nummis memorabilibus, *manum de tabula tollo.*

FINIS.

23.1. kép

Ein Capitain aus Ungarn, der ſich Marx Backſa nennet Kriegt ſolchen Stoß vom Türcken wie hier diß Bild bekennet, Doch blieb durch Gottes Gnade das Leben unvernichtet, Und hat drauf groſſe Thaten am Erbfeind ausgerichtet.

Ex M. Schödelii Diſquiſitione de Regno Hungariæ ſub Dnō. Berneggero habitâ.

23.2. kép

Baksa Márk 1 Mérete 7,0x7,8 cm. *„Marcus Baksam Hungarus – Saucitam Effigiem Marci Baxam"* – a kép alatt két sorban. Megjelent: Martin SCHÖDEL–Matthias BERNEGGER, *Disquisitio historico […] Regno Hungariae*, Argentorati, Johann Repp, 1629; OSZK App. H. 819. (23.1 kép)
Baksa Márk 2 Mérete 16 cm. A kép alatt *„Ein Capitan aus Ungern der sich Marc Backsa […]"* kezdetű nyolcsoros szöveg Baksa Márkról, ez alatt két sorban a kép és a történet. Megjelent: Martin ZEILLER, *Neue Beschreibung des Königreichs Ungarn,* Leipzig, Johann Erich Hahn, 1664; OSZK App. H. 892. (23.2 kép)

Irodalom: SZALAI Béla *Az ősi bátorságra emlékezzetek,* Budapest, MTA KIK, 2023, 11–12. (35–36. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 84 03.07.2026 15:15

24. Pribék halál

A katonaélet kegyetlen eseményei is megjelennek metszeteken. Az *Ortelius Redivivus*ban olvashatunk (lásd alább az irodalom megadásánál) egy 1661. évi történetet. Valahol a Szatmár és Nagykálló környéki harcokban elfogtak egy pribéket – így nevezték a török oldalára átállt magyar és egyéb katonákat, vagyis árulókat –, akire szörnyű halál várt. Nyárson megsütötték, mint egy ökröt a koronázási népünnepélyen. A szörnyű tett egyes mozzanatait a könyv aprólékosan ismerteti. A történetet az amúgy a kegyetlenkedést megszokott és azokat érdeklődéssel kísérő korban (emlékeztetünk az 1600-ban Pápánál elfogott vallon zsoldosok kegyetlen kivégzésére) több más szerző is átvette, sőt meglehetősen elrettentő metszeteket is készíttettek arról.

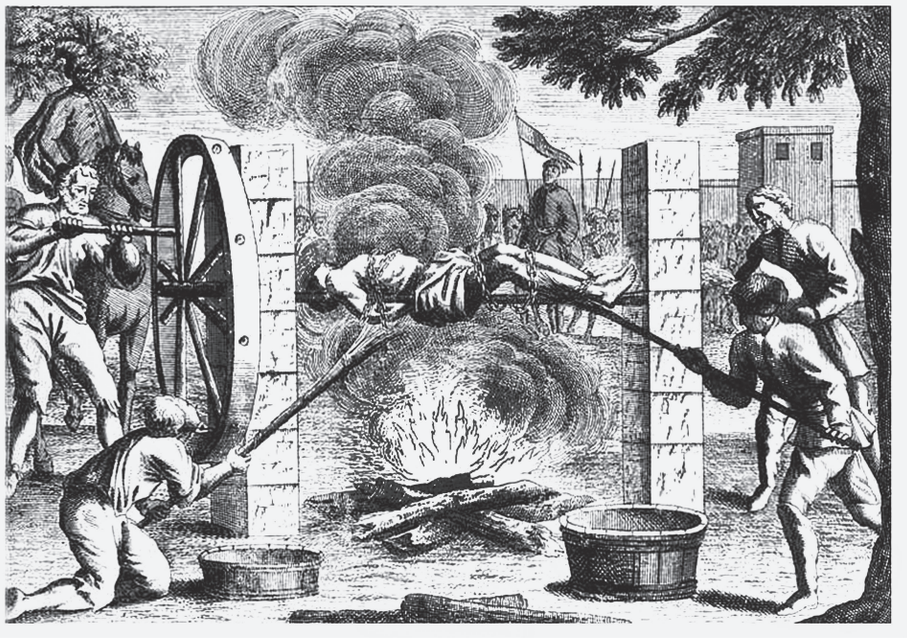

23.2. kép

Pribék halál Mérete 16,7x21,8 cm. Megjelent: Christian Juncker, *Herrn Hiob Ludolffs Allgemeine Schau-Bühne der Welt, Oder: Beschreibung […] Des Siebenzehenden Jahr-Hundert, Vol. III.*, Franckfurt am Main, Johann David Zunner, Johann Adam Jung, 1713, 1275–1276. (24. kép). – A történet leírása: *Ortelius redivivus et continuatus, oder Der Ungarischen Kriegs-Empörungen historische Beschreibung in Ober- und Nider-Ungarn Wie auch Siebenbürgen von dem 1395. biß an das 1607. Jahr … zugetragen. Wie solches … zusammen gefasst und beschrieben worden* durch den berühmten Historicum Herrn Hieronymum Ortelium Augustanum … *Deßgleichen auch mit einer Continuation, von dem 1607. biß an das 1665. Jahr vermehret* durch Martin Meyern Historiophilum, Nürnberg, Paul Fürst – Frankfurt am Main, Daniel Fievet, 1665, Theil II. 193.

Irodalom: Szalai Béla *Az ősi bátorságra emlékezzetek,* Budapest, MTA KIK, 2023, 8. (7/a kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 85 03.07.2026 15:15

25. Üstökös 1664

1664. január 12-én az égen egy üstökös jelent meg, amely Belső-Ausztriából érkezve Radkersburgnál (Regede) tűnt fel a Magyar Királyság délnyugati csücskében, és áthaladva a Zrínyiek családi fészke, Csáktornya (német neve Czackenthurn, Tschakturn) felett távozott déli irányban. Hazai visszhangja az eseménynek szinte nem volt (az ország többi részén nem is volt látható), de a német birodalom feletti megjelenéséről nagy számban jelentek meg röplapok az üstökös képével. A képek és a röplapok szövege szerint is az üstökösben két félhold is látszott.

A csodálatos égi jelenségekhez ősidők óta hiedelmek fűződtek, többségüket (különösen az üstökösöket) baljós történések előjelének tekintették. Az égi jelenségek jelentőségét a kereszténység is tovább örökítette (lásd Lukács evangélium 21,5-19 „Félelmetes tünemények és rendkívüli jelek tűnnek fel az égen"). Az égi vagy annak vélt jelenségekről minden esetben számos röplap jelent meg. Az 1664-ben kiadottak közül az egyik, egy Angliában, az üstökös feltűnéséről tudósító röplap két különböző németalföldi forrásból is beszámol a Csáktornya felett átvonult jelenségről. A híradás mellett az ehhez fűződő babonás hiedelmeket is erősítette. Emlékeztet arra, hogy korábban az 1618-ban kezdődött hosszú harcok és az 1652. évi svéd–dán–lengyel háború előtt is feltűntek csodás égi jelek, ezt a mostani üstököst pedig a benne látható félholdak miatt egy törökök elleni háború és abból fakadó szerencsétlenségek előjelének tarja (25.1 kép). Peter Aubry Strasbourgban kiadott röplapja ezzel szemben a jelenség leírására szorítkozik. A képen az üstökös haladási irányának jelzésével, felette 3 félhold (halojelenség).

A *Hollandtse Mercurius* 1665. évi számában megjelent, üstökösöket ábrázoló metszeten felül az Eszéki híd is szerepel. *Ezechien* név alatt egy égő város látható, utalva annak Zrínyi Miklós 1664 januárjában történt felégetésére. Alatta az üstökös haladásának képe, ezalatt csodás égi jelenségek. Legalul az 1663. évi és 1618. évi üstökös képe. (25.3 kép)

Üstökös 1664/1 Röplapon, mérete17,7x8,3cm, a teljes röplap 22,7x37,7 cm. Címe *„Portraict of the new wonderful Blazing Star"* és *„Delineation of a Marvellous new Blazing Star"* a kép alatt, a kéthasábos szöveg kezdetén. A lap alján *„London, Printed by J. M. and are to be sold by E. Brewster […] 1664."* kiadói jelzés. (25.1 kép)

Üstökös 1664/2 Röplapon, mérete 10,9x16,2 cm, a teljes röplap 11,0x21,1 cm. A kép alatt *„Dieser schröckliche Comet-Stern […] zu Graetz den 2. Jenner Anno 1664 […] 17 dito zu Rackelsburg und Zackathurn […] übelrvon uns ab".* A lap alján *„Zufinden bey Peter Aubry"* [Strasbourg] kiadói jelzés." London, British Museum, German Broadsides, Nr. 1981-U-3066. (25.2 kép)

Üstökös 1664/3 – Eszék 1665/4 Részletkép címlapmetszeten, mérete 13,3x6,0 cm, az egész címlap 13,8x18,0 cm. Címe nincs. A metszeten egy csodás égi jelenség ábrázolása felett az Eszéki híd látképe. Megjelent: *Hollandtsche Mercurius […] gantze Jaere 1664,* Haerlem, Casteleyn, 1665; OSZK App. H. 2641. (25.3 kép)

Irodalom: Németh S. Katalin, *Ungarische Drucke und Hungarica 1480–1720: Katalog der Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel, Vol. III.,* München–Berlin, Saur, 1993, H1650; John Roger Paas, *The German Political Broadsheet 1600–1700, Vol. 14.,* Wiesbaden, Harrassowitz, 2017, PA–507 és 5099; Bartha Lajos, *Égi jelenségek látványa régi magyarországi ábrázolásokon,* in *Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből – A tudomány-, technika- és orvostörténet témáinak és tárgyainak képi ábrázolása a gyűjteményekben,* szerk. Vámos Éva, Budapest, MTESZ, OMM, 2002, 107–113.; Szalai Béla *Az ősi bátorságra emlékezzetek,* Budapest, MTA KIK, 2023, 16., 18. (106, 107. és 124. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 86 03.07.2026 15:15

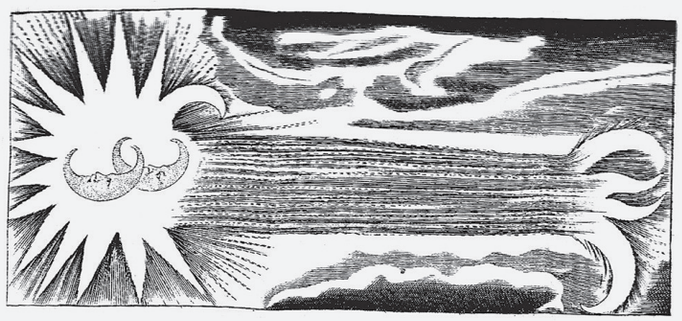

POURTRAICT
Of the New Wonderful
Blazing Star,

Which appear'd to the Inner *Auſtrian* Countries, and the adjacent Parts of *Croatia*, ſtanding over *Rackelsburg* and *Czackenthurn*, ſeen betwixt two and three of the Clock ſeveral mornings, from the 12th of *January*, 1664. to the terrour of the Beholders.

THis unnatural and on the Firmament in a horrid and fire-burning ſhape appeared Star, a lighted Torch of God's Wrath, conjecturally is feared to be a fore-runner of far greater Wars, and ſubſequent Calamities, then that which appeared *Anno* 1618. and ſeen all *Europe* over for thirty days together, foreſhewing bloody Wars, laſting thirty years; as likewiſe that ſeen *Anno* 1652. upon which the *Polonian*, *Swediſh*, and *Daniſh* Wars enſued. The form of this wonderful Star ſo exceedingly admired in reſpect of the apparent Half-moons in it, is doubtleſs a fore-runner of miſerable Alterations, the rather becauſe the Arch-Enemy to *Chriſtendom* hath with a ſtupendious Army invaded the Chriſtian Empire, threatning to come yet more ſtrongly to make horrid Devaſtations; therefore let us fall upon our knees, doing true Repentance, be frequent and fervent in our Prayers, that God's fierce ſtriking Hand may be ſtay'd, and theſe threatned Calamities be averted. And whereas *Neubarthus* in his Almanack of the 1663. laſt, under the Title of a Great Conjunction of *Saturn* and *Jupiter* in the fiery Sign of *Sagitarie*, this enſuing Blazing Star from thence upon Aſtrological conjectures hath its deſcent, unto a warning to all is it publiſhed, that we all may be turning to a ſpeedy and true Repentance. *High-Dutch Copy.*

DELINEATION
Of a Marvellous New
Blazing Star,

Which appeared to *Auſtria*, chiefly about *Rackelſburg* and *Czackenthurn*, ſeen ſeveral mornings betwixt two and three of the Clock, from the 12th of *January*, 1664. to the amazement of the Beholders.

WE ſee clearly as in a Looking-glaſs that the coming of Chriſt draws nigh, and that the laſt times are at hand, through the Signs and Wonders that are ſeen on the Firmament of Heaven, Sun, Moon, and Stars, unto a warning and rowſing of the drowſie man, that he ſhould be converted, and turn off from his ſinful ways. Hereupon we thought good to communicate this horrible Star, the pourtraict whereof was ſent hither from *Germany*.

This unnatural, and never the like ſeen Heavens-ſign or wondrous Star, appeared on the Firmament in a horrid ſhape and burning fire, as a kindled Torch of God's Wrath: It is feared that heavy Wars and Calamities will enſue thereupon; like as that *Anno* 1618. ſeen all *Europe* over for thirty days together, ſignified thirty years bloody Wars; and the Blazing Star alſo which was ſeen *Anno* 1652. intimated the enſuing *Polonian*, *Swediſh*, and *Daniſh* Wars: The rather, becauſe the form of it is ſtrange and marvellous, bearing in the midſt two Half-moons, the *Ottoman* Arms, who with his warlike Preparations aſtoniſheth whole *Europe*. Yet the Lord of Heaven ſeems to promiſe ſome good towards *Chriſtendom*, and through this token to turn off theſe Calamities. *Neubarthus* in his laſt years Almanack 1663. under the Title of the Great Conjunction of ♄ and ♃ in the fiery Sign ♐, holds this Blazing Star for an effect of it. Several Aſtronomers held it for good that it ſhould be publiſhed. *Low-Dutch Copy.*

With Licenſe,

March 7. 166$\frac{3}{4}$. *Roger L' Eſtrange.*

LONDON, Printed by *J. M.* and are to be ſold by *E. Brewſter* at the *Crane* in St *Paul's* Church-yard. 1664.

25.1. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 87 03.07.2026 15:15

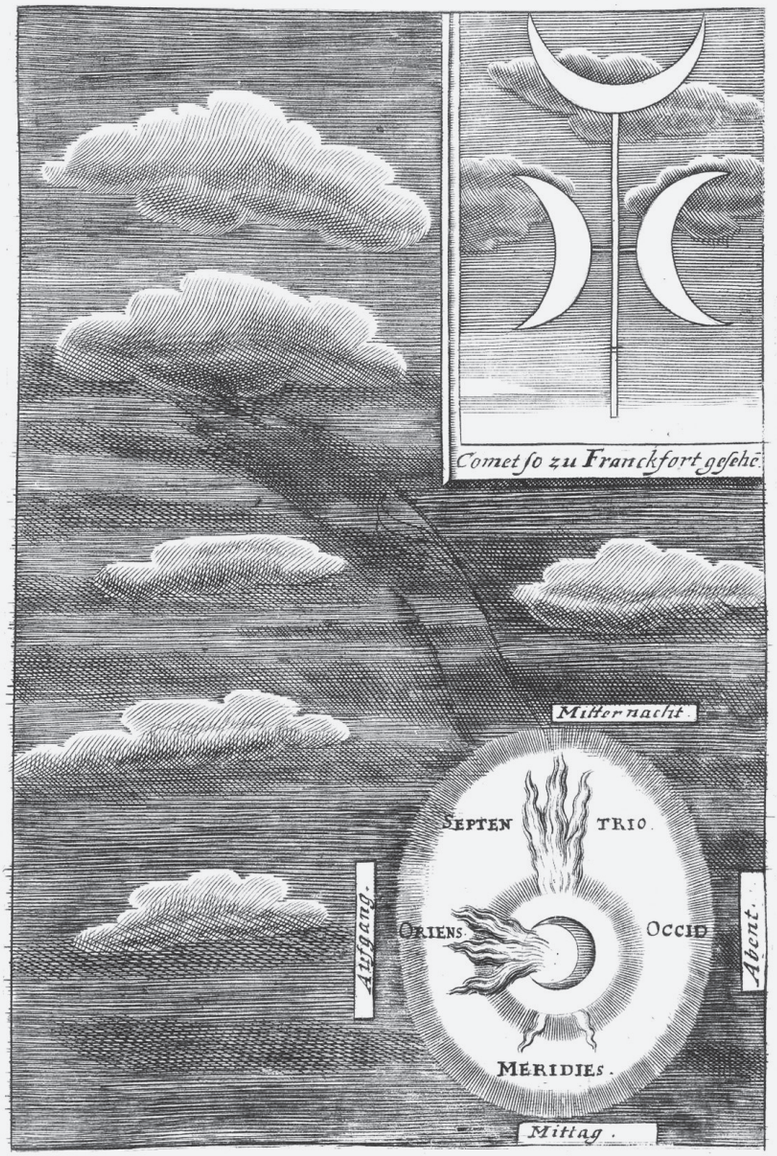

DJeser schröckliche Comet-Stern ist zu Grätz den 2. Jenner Anno 1664. das erste mahl / vnd hernach den 17. Dito zu Rackelsburg vnd Zackathurn gesehen worden / er gehet auff nach Mitternacht / vnd ist zu sehen biß gegen dem Tag / in der Farb wie ein anderer Stern / seine Gröse anderhalb Spannen lang. Gott wende alles übel von uns ab.

Zufinden bey Peter Aubry.

25.2. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 88 03.07.2026 15:15

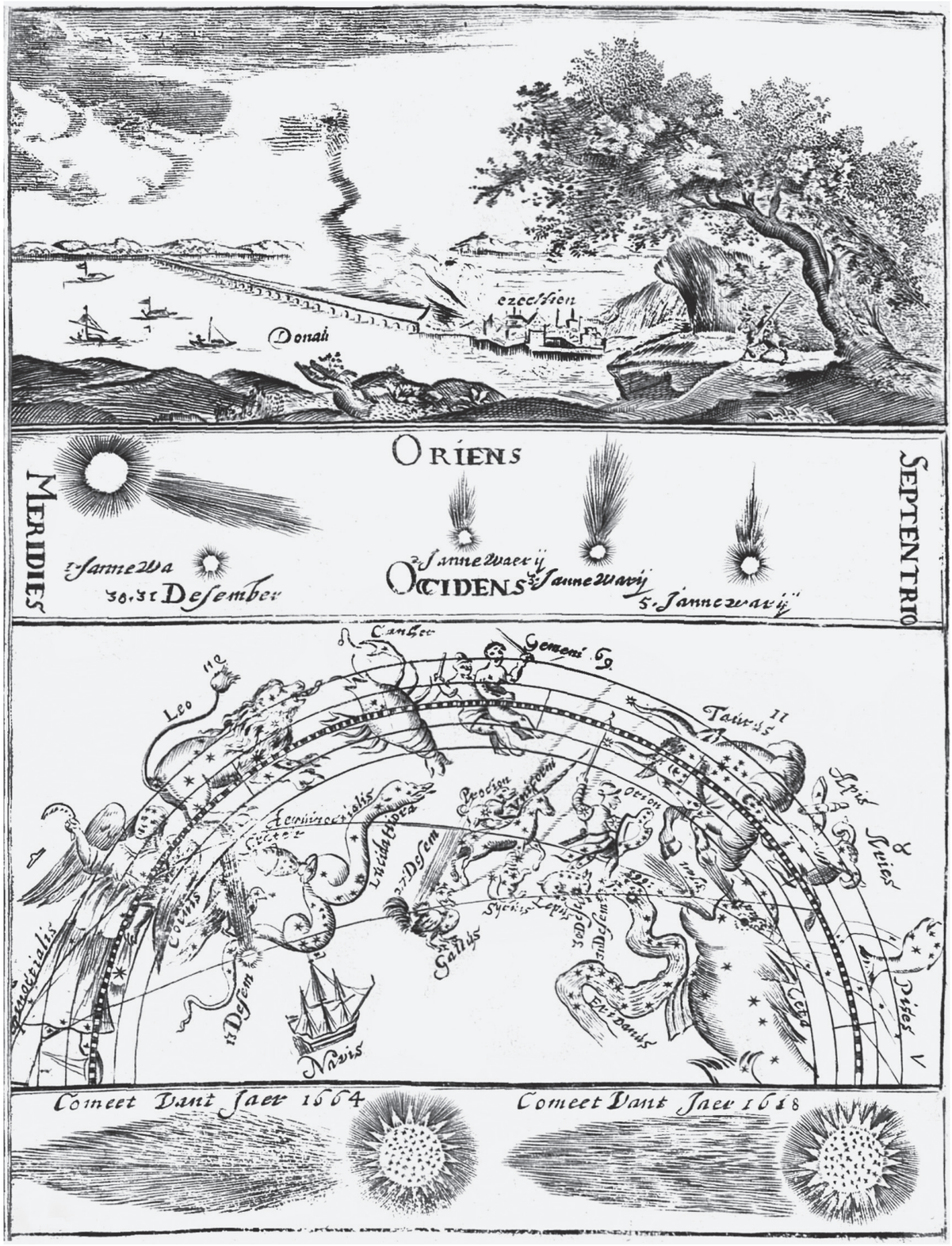

25.3. kép

18. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 89 03.07.2026 15:15

26. Komáromi csodahal 1662

1662 novemberében a komáromi halászok arra ébredtek, hogy a Duna és Vág összefolyásánál hatalmas halrajok gyülekeztek, amelyek mintha csatáztak volna egymással. Egy nagy halat kifogtak, aminek a testén furcsa képecskék és feliratok voltak: levágott török fej, török zászló, „VICTORIA" felirat stb. Nehezen hihető történet, ha egyáltalában igaz.

25.2. kép

Komáromi csodahal 1662 Fametszet, mérete 12,2 x 23,3 cm, a kép fölé ragasztott cím 3,2 x 26 cm. Címe *„So sich begeben und zugetragen in diesem 1662. Jahr den 7. Julii wie bey Gomorra in Ungern […]"* – hat sorban. A kép alatti énekszöveg hiányzik. München, Bayerische Staatsbibliothek, Res/Slg. Faust 121. (26. kép)

Irodalom: Szalai Béla, *Az ősi bátorságra emlékezzetek,* Budapest, MTA KIK, 2023, 9. (414. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 90 03.07.2026 15:15

27. Zrínyi Miklós tatár foglya 1664

Zrínyi Miklóshoz és a Téli-hadjárathoz fűződik egy esemény (legenda?), amelynek megbízható, korabeli írásos forrása nem ismert. Zrínyi Miklós torzszülött tatár hadifoglyáról van szó, akiről 1664-ben nagyszámú metszet készült. Források hiányában szinte csak azt tudjuk erről a fogolyról, amit a metszetek róla közölnek. Ezekből több, mint egy tucatot kutattunk fel, közülük szerintünk az első Nürnbergben, Johann Hoffmann kiadásában jelent meg (27.1 kép). Ennek felirata azt közli, hogy a képen lévő tatárt Zrínyi Miklós 1664-ben fogta el, és ez olvasható további négy, német és angol nyelvű metszeten (27.3, 27.9, 27.12 és 27.13 kép). A további metszetek felirata az elfogás idejét 1664. februárra pontosítja, ezek közül két olasznyelvű (egyikük Pietro Abadal fametszete) arról is tájékoztat, hogy Zrínyi a tatár foglyot elküldte Lipót császárnak (27.2 és 27.7 kép). Ez az ajándékozás szerepel egy németnyelvű képen is (27.12 kép).

A metszeteken lévő feliratok további érdekességeket is közölnek. Az angol nyelvűek többségén az is olvasható, hogy a tatárt egy csatában csak azután tudták elfogni, hogy utolsó nyílvesszőjét is kilőtte (27.8, 27.9, 27.10 és 27.13 kép). Két metszeten a felirat többnyelvű: az egyiken flamand és francia, egy másikon flamand, francia, spanyol és angol (27.4 és 27.5, kép). Az egyik angol metszeten szerepel a cenzúrai engedély kelte, 1664. május 21., ami erősen valószínűsíti a fogolyejtés februárban történtét. A metszetek közül kettő verses angol nyelvű röplapon jelent meg. Egyikük – egyedüliként – a tatárt még harc közben ábrázolja (27.13 és 27.14 1kép).

Két metszeten egyedi híradások szerepelnek. Az egyik németnyelvű metszet felirata a foglyul ejtést követően közli *„Recht nach den leben ab Copird in prespurga"*, vagyis a tatár fogoly eljutott Pozsonyba, ahol lerajzolták – vagy igaz, vagy nem (27.6 kép). Némileg ezt a közlést erősíti az az angol metszet, amely a képe forrásáról közli *„taken from the picture presented to his sacred Mta"*, vagyis a császárhoz nem maga a fogoly, hanem csak annak képe jutott el (27.11 kép). Ha ez utóbbi igaz, a foglyot lerajzolhatták akár Pozsonyban is. De mindezek csak feltételezések. Itt kell megjegyeznünk, a tatár képe erősen emlékeztet a korábbi száz évben többször megjelent „Madagaszkári szörny" képére.

Összegezve a metszetek üzenetét: Zrínyi 1664 februárjában foglyul ejtett egy torzszülött tatár harcost, akit ajándékban elküldött a császárnak, a foglyot Pozsonyban lerajzolták és képét bemutatták a császárnak. Tényként viszont csak annyi állítható, hogy Zrínyinek 1664 februárjában volt lehetősége arra, hogy tatár foglyot ejtsen és a Téli-hadjárat gazdag zsákmányából valóban küldött ajándékokat a császárnak.

A Hoffmann kiadású metszet egy rendkívül hosszú nyakú és furcsa, hegyes fülű embert ábrázol. Ez a kép a másolások során egyre rémisztőbb lett, a fogoly nyaka egyre hosszabbra, szinte zsiráfnyakká nyúlt, amelyen több másolaton is sörényszerű szőrzet látható. A fogoly feje lófej formára torzult, annak a nyakhoz történő csatlakozása is állatéra emlékeztet, nem emberére. Több másolat tükörkép, azokon a fogoly nem jobbra, hanem balra fordulva látható. A tatár fogoly „legemberibb" képét a Pozsonyban készült rajz mutatja, amelyen a fogoly – nyakán széles nyakörvvel – a falhoz van láncolva.

Egy 1664-ben megjelent tudósítás (Németh S. K., Hungarica, H 1690) a cigány és tatár nép eredetéről és jelenéről ír, ismertetve a tatárok 1663. évi kegyetlenkedéseit magyar és morva földön. Hírt ad arról, hogy a török császár 1664-ben egy szörnyű tatárt küldött Zrínyi Miklós elfogására, széttépésére és felfalására(!). Nem járt sikerrel, mert elfogták és most Csáktornyán (Alten Festung Serin) láncon raboskodik. Nyaka olyan, mint egy hattyúé és napi 18 font nyers lóhúst eszik meg. Ez is lehet egy adalék a torzszülött tatár fogoly történetéhez.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 91 03.07.2026 15:15

Tatár fogoly 1 Mérete 20,0x24,8 cm. Címe *„Dis ist der Tarter den der Herr Grav Nicolaus von Serin gefangen bekomen Anno 1664"* – a kép alatt két sorban. A cím alatt jobbra a sarokban Johann Hoffmann (Nürnberg) kiadói jelzése *„Joh. Hoffmann Ex:"*. Jobbra néző kép. London, British Museum, British Broadside, Nr. 1914, 0209.16. (27.1 kép)
Tatár fogoly 2 Fametszet, mérete 20,0x28,0 cm. Címe *„Il Tartaro Mostrvoso"* – a képen felül. Pedro Abadal of Mya munkája, jelzése egymásra írt „AMP" a bal alsó sarokban. Jobbra néző kép. (27.2 kép)
Tatár fogoly 3 Mérete 11,8x19,8 cm. Címe *„Dis ist der Tarter den der Hers Grav Nicolaus von Serin gefangen bekom(m)en. Anno. 1664."* – a kép alatt. Jobbra néző kép. Megjelent: *Denkmal Serinischer Hölden-Thaten,* sine loco et typographo, 1664. App. H. 2071. (27.3 kép)
Tatár fogoly 4. Mérete 11,5x21,1 cm. Címe a kép alatt *„This Tartar is taken by ye Grave Serini in february 1664 Inscription content:"* – a kép alatt, német, spanyol és francia nyelven megismételve. Jobbra néző kép. London, British Museum, British Broadside, Nr. 1873, 0712.922. (27.4 kép)
Tatár fogoly 5 Mérete 11,4x19,4 cm. Címe a képen alul *„Deaen Tarter is gevangen vanden Graef Seriin in february 1664"* balra és *„Ce Tartare fut faict pri-sonier par le Conte Serin en fevrier 1664"* jobbra. Balra néző kép. Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, Németh S. K., *Hungarica,* 2027. (27.5 kép)
Tatár fogoly 6 Mérete ismeretlen. Címe a bal sarokban **„***Dis ist der Tarter den der Herr Graff Nicolaus von Serin gefangen bekomen Anno 1664. Recht nachden Leben ab Copird in pressburge".* Balra néző kép, a címtáblán egy kalap. Őrzési helye ismeretlen. (27.6 kép)
Tatár fogoly 7 Mérete 20,0x27,9 cm. Címe a bal sarokban *„Il Tartaro Mostrvoso"* – a képen felül, balra. Jobbra lent *„Rittrato, d'un mostruoso Tartaro preso in battaglia dal Ecc^mo^ Sig: Co: Nicolo Osdrino uicino Essele il Mese di Febraro l'Anno 1664 e mandato à donare á Sua Maesta Cesarea."* Jobbra néző kép. London, Victoria and Albert Museum, Department of Prints and Drawings, E.2445-1932. (27.7 kép)
Tatár fogoly 8 Mérete 15,9x24,0 cm. Címe *„The Effigies of a Monstrous Tartar taken in Hungary Feb. 1664"* – a képen fent. A képen alul *„Sould by W. Faithorne"* jelzés. A kép alatt ismertetés négy sorban, kezdete *„This Tarter was taken prisoner by Count Sereni […]"*. Balra néző kép. London, British Museum, British Broadside, Nr. 1843, 0719.18.P (27.8 kép)
Tatár fogoly 9 Mérete 16,7x24,7 cm. Címe *„The shape of a Monster taken in Hungaria at a fight An° 1664."* – a kép felett. A kép alatt ismertetés négy sorban, kezdete *„This Monstrous Tarter was take prisoner by Count Sereni […]"*. Jobbra néző kép, a tatár szörny lábánál jobbra és balra egy-egy katona. London, National Portrait Gallery D22932. P(27.9 kép)
Tatár fogoly 10 Mérete16,0x21,8 cm. Címe a kép bal felső sarkában *„The Effigies of a Monstrous Tartar, taken in Hungary, feb, 63/64",* alatta kiadói jelzés *„Are to be sould at ye. Globe in the / Ould Bailye."* A tatár lábánál jobbra *„With Allowance May 23 / 1664 / Roger Liestrange"* felirat. A kép alatt ismertetés három sorban, kezdete *„This Tarter was take prisoner by Count Sereni […]"*. Jobbra néző kép. London, British Museum, British Broadside, Nr. 1856, 0607.51. (27.10 kép)
Tatár fogoly 11 Mérete 17,0x23,5 cm. Címe *„The true Effigies of a Monstrous Tarter, taken in Hungary, Feb. 1664, by the Noble Count Nicholas Serini; taken from the picture presented to his Sacred Matie."* – a kép alatt három sorban. Jobbra néző kép. London, British Museum, British Broadside, Nr. 1843, 0719.19. (27.11 kép)
Tatár fogoly 12 Mérete 16,7x23,2 cm. Címe **„***Dis ist der Tarter den der Herr Graf Nicolaus von Serin neulich in diesem 1664 Jahr gefangen bekomen und Ihr Röm: Kay: May: tum presen übersendet hat"* – a kép alatt három sorban. Jobbra néző kép. Nürnberg, Germanisches Nationalmuseum, HB 15022/1283b. (22.12 kép)
Tatár fogoly 13 Fametszet röplapon, mérete 105x16,3 cm, a teljes röplap 14,6x25,7 cm. Címe *„The Prodigious Monster. Or, The Monstrous Tartar"* – a kép felett. A kép alatt vers két hasábban. A cím alatt

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 92 03.07.2026 15:15

méltatás Zrínyi Miklós hősiességéről és a vers (ballada) énektónusa (*The Gallant London Apprentice, or, I am a Jovial Batchelor* dallamára) megnevezve. Jobbra néző kép. London, British Museum, British Broadside, Nr. 1873, 0712.923. (27.13 kép)
Tatár fogoly 14 Röplapon, mérete 25.6x14,6 cm, a teljes röplap 24,6x42,3 cm. A röplap címe kép felett „*The exact effigies of a monstrous Tartar taken in Hungary by the valour of the noble Count Serini February, 1664*". A kép alatt Zrínyi Miklóst dicsőítő vers, a lap alján kiadói jelzés „*London: printed for W. Gilbertson at the […] and H. Marsh at the Princes Armes in Chancery Lane, 1664*". A képen a tatár szörnyet harcosok veszik körül. Jobbra néző kép. London, British Museum, British Broadside, Nr. 1873, 0712.924. (27.14 kép)

Irodalom: Cennerné Wilhelmb Gizella, *A Zrínyi család ikonográfiája,* Budapest, Balassi, 1997, D200, D201; John Roger Paas, *The German Political Broadsheet 1600–1700, Vol. 14.,* Wiesbaden, Harrassowitz, 2017, P-2694, PA-516–518, PA-882, PA-886–890.; Szalai Béla, *Az ősi bátorságra emlékezzetek,* Budapest, MTA KIK, 2023, 19–20. (131–144. kép).

Zrínyi Miklós

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 93 03.07.2026 15:15

27.1. kép

27.2. kép

27.3. kép

27.4. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 94 03.07.2026 15:15

27.5. kép

27.6. kép

27.7. kép

27.8. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 95 03.07.2026 15:15

27.9. kép

27.10. kép

27.11. kép

27.12. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 96 03.07.2026 15:15

THE EXACT EFFIGIES OF A Monstrous Tartar TAKEN IN HUNGARY By the Valour of the Noble COUNT SERINI.

February, 1664.

BLess us! what have we here! what Prodigy
Is this that is presented to my eye?
Such Monstrous shape & form, we may inquir
Whether or Man or Horse he had to Sire
Like those mishapen things call'd *Centaurs*, who
The Poets feign'd were Men and Horses too.
Monster of Nature, wonder of our Age,
Sure *Mandevil* in all his Pilgrimage
Ne're saw thy Like, nor yet have we e're read
That fruitful *Affrick* such a Monster bred:
Who dares encounter with thy mighty Force
That 'gainst the Foe doth bring both man and Horse?
Hadst thou been here when Rebell Rump bore sway,
Thou might'st of them have had a Troopers pay,
For when the Devil no longer for them stood,
The Devils Picture might have done them good,
And frighted *Lambert* with that Look of thine,
The Devil should come for him before his time,
And *Worsley* that mickle man of might
Had run away from such a dreadful Sight.

But see that Champion of Christendom,
Serini, how he makes the Monster run;
Tartars, nor *Turks*, nay Devils don't inherit
Valour enough to daunt so brave a Spirit;
He like to *Cæsar* Conquers where he comes,
And by his Valour Monsters from him runs.
His single Sword doth make whole Troopes to fly,
And by his hand Thousands of Pagans die.
Not those feign'd Hero's whom the times of Old
Have in Fames Golden Legend so enroll'd,
For matchless Valour; all their feigned Story
Comes short of Noble Count *Serini*'s Glory.
Go on brave Soul, and Prosper in thy way,
Make *Turks* to Tremble, *Monsters* Thee Obey;
Till thou as many of the *Turks* hast Slain
As ever did that *Scythian Tamberlain*;
And that they from thy Name do run with dread,
As once they did from Noble *Scanderbeg*:
Let Victory attend upon thy Name,
And live triumphant in the Book of Fame.

London, Printed for *W. Gilbertson* at the Bible in Giltspur-street; and *H. Marsh* at the Princes Arms in *Chancery Lane*, 1664.

27.13. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 97 03.07.2026 15:15

The Prodigious *MONSTER*:
OR,
The Monstrous Tartar.

Being a true Relation of an un-heard of Monster, which was taken in *Hungary*, by the Invincible Valour, and Matchless Man-hood of the Noble *Count Serini* General of the *German* Forces against the *Turk*.

This Monster having spent all his Arrows in fight against the *Christians*, was taken as this story makes appear.

To the Tune of, *The Gallant* London *Apprentice*, or, *I am a Jovial Batchelor*.

COme see a strange and wondrous sight,
All people farr and neer,
A Dreadfull Monster tane in fight,
The story you shall hear;
'Tis not so strange as it is true,
Therefore good people come,
I hear present it to your view
In a prodigious forme.

The German Warrs is founded,
Throughout the World so wide;
Poor Christians sorely wounded
By Turks in height of Pride:
But Noble Count Serini,
Their courage much doth quell,
He beats them back, they go to wrack,
When once they do rebell.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 98 03.07.2026 15:15

28. Pápa, égi jelenség 1664

A Szentgotthárd melletti csatáról készült képes híradásokat egy olyan röplappal zárjuk, ami két dologban is erősen eltér a többitől. Természetesen, ez a röplap is részletezi a csatában résztvevő csapatokat, azok irányítóit, a csata lefolyását, sőt azon ritkább röplapok közé tartozik, amelyen felsorolják a csatatéren holtan maradt nevezetesebb katonákat is.

Azonban a röplapon szokatlan módon nem a csata képe látható, hanem két zenélő katona, egy sípos és egy dobos. A kettőjük közé nyomtatott versike mondandóját úgy foglalhatjuk össze, hogy egy hadjáratban vagy csatában a katonazenészeknek mindenkor készen kell állni a muzsikálásra, hiszen a zene erőt és merészséget ad a katonáknak a harcban (lásd a versike alábbi nyers fordítását).

Hadjáratok alatt vagy
Egyéb csatákban
Bizony készeknek kell lennünk
Hogy ehhez zenéljünk.
Hiszen játékunktól
Nyernek hadfiaink
Új erőt, jó kedvet
És friss merészséget

A röplap másik érdekessége teljesen más jellegű. A röplap középső hasábja alján véget ér a csata leírása, azt követően pedig egy pár soros „rövid hír" olvasható. A híradás szerint augusztus 3-án késő este Pápa felett az égbolton egy hatalmas fénylő kereszt tűnt fel, amely egy idő után a világító félhold fölé kerekedett. A szöveg után fekete háttéren egy kicsiny fehér kereszt, mellette pedig egy lefelé fordított, emberarcú holdsarló látható. Mindkettő túl lóg a mellettük jobbra-balra lévő szöveghasábokon, azt az érzetet keltve, hogy a hír és a jelkép értékű képek mintegy kiegészítésként kerültek a röplap aljára.

Az előbbi híradás arról a magyar meteorológiai szakirodalomban ismert „halojelenségről" szól, amelyről két egykorú metszet is hírt adott. A metszeteken rövidebb-hosszabb fogalmazással ugyanaz a tudósítás olvasható. Ezek szerint kezdetben úgy tűnt, hogy a hold igyekszik a ragyogó fényű kereszt fölé kerülni, ám a küzdelmük végén a kereszt kerekedett a hold fölé, ami kedvező hírt sugall. Mindkét metszeten a félhold már a kereszt alatt látható.

A csodálatos égi jelenségek és a kor babonás hiedelmei közötti kapcsolatról már írtunk az 1664 januárjában feltűnt üstökösök kapcsán. A jelenségek közül a kereszt feltűnését a kereszténység a Jónak a Rossz feletti győzelmének tekintette a 312. év óta, amikor a Milvius melletti csata előtt Nagy Konstantin császárnak az égen feltűnt a kereszt és mellette az *„in hoc signo vinces"* üzenet (aminek a hatására a császár keresztény lett és győzött a túlerőben lévő Maxentius ellen). Nem csoda tehát, hogy a mennybolton lezajlott kereszt és félhold küzdelmének eredményét többen a keresztény seregeknek (kereszt) a török csapatok (félhold) felett Szentgotthárdnál aratott győzelem jelének tekintették.

Nem foglalkozunk a Pápánál feltűnt jelenség tudományos magyarázatával, viszont úgy gondoljuk – a tudósítás ugyan nem mondja ki, de megfogalmazásából kiérezhető –, hogy a röplap kiadója ezt a „csodás jelenséget" szintén a Szentgotthárdnál aratott hatalmas győzelem jelének, az arról történő égi híradásnak tartotta. Ezért kerülhetett a híradás a röplap aljára, talán, mint egy kiegészítő friss hír.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 99 03.07.2026 15:15

28.1. kép

Halojelenség Pápán – Szentgotthárd Katonazenészek Fametszet röplapon, mérete 20,5x21,6 cm, a teljes röplap 29,3x25,0 cm. Címe „*Dieses zu euch meinem Gott und lang […]*" – kezdettel a lap tetején, alatta szöveg. Jobb oldalon felül muzsikáló katonák. A középső hasáb végén beszámoló az augusztus 3-án Pápa felett feltűnt csodás égi jelenségről, és annak primitív kicsiny képe. Paas P-2780. (28.1 kép)
Pápa halojelenség 1 Mérete 9,2x14,6 cm. Címe nincs. A kép alatt az esemény leírása 9 sorban. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti képcsarnok, T.9612. (28.2 kép)
Pápa halojelenség 2 Mérete 12,7x17,8 cm. Címe nincs. A kép felett az esemény leírása 16 sorban. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti képcsarnok, T.9613. (28.3. kép)

Irodalom: Farkas Alexandra–Kiricsi Ágnes–Klemm László, *(R)égi csodajelek: 17–18. századi halójelenségek a Magyar Nemzeti Múzeumból,* Fizikai Szemle, 61(2011), nr. 12, 407–412.; John Roger Paas, *The German Political Broadsheet 1600–1700, Vol. 14.,* Wiesbaden, Harrassowitz, 2017, P-2780; Szalai Béla, *Az ősi bátorságra emlékezzetek,* Budapest, MTA KIK, 2023, 26–27. (239–241. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 100 03.07.2026 15:15

Anno 1664 den 3 Augusty.

Nachts um ii uhr ist zue Papa von Wien auf 3 meil, dises wünder Kreiß, und halber Mond von Geist: und weltlichen Personen gesehen worden welche ein ganze stundt mitteinander gestritten, biss endlichen das Kreüz uff dem Mondschein geblieben und uff Ihme geruht das † ist weiss und wol scheinbar gewesen wirdt vor einquet Zeichen gehalten

28.2. kép

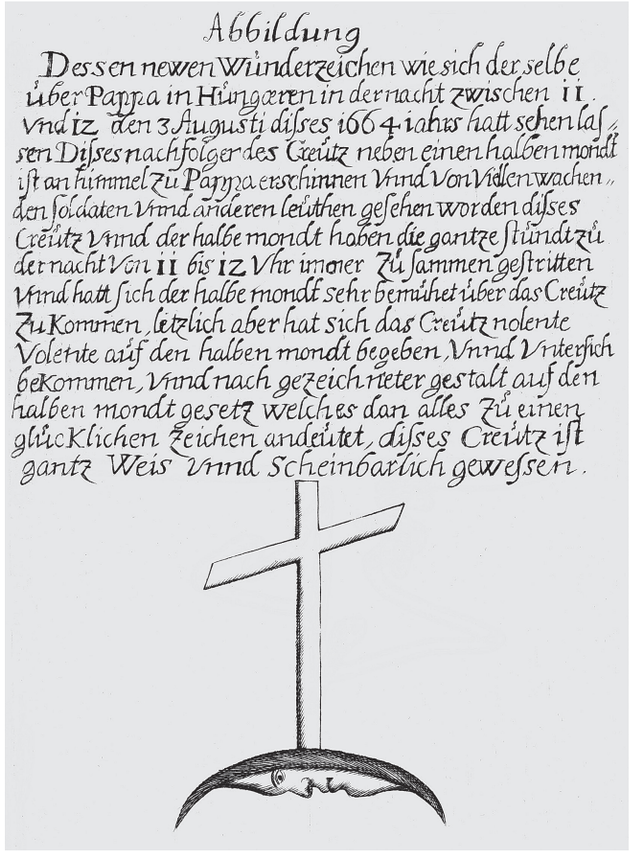

Abbildung

Dessen newen Wunderzeichen wie sich der selbe über Pappa in Hungaren in der nacht zwischen ii vnd iz den 3 Augusti dises 1664 iahrs hatt sehen lassen Dises nachfolger des Creütz neben einen halben mondt ist an himmel zu Pappa erschinnen vnd von Vielen wachen den soldaten vnd anderen leüthen gesehen worden dises Creütz vnd der halbe mondt haben die gantze stundt zu der nacht von ii bis iz Uhr immer zu sammen gestritten vnd hatt sich der halbe mondt sehr bemühet über das Creütz zu Kommen, letzlich aber hat sich das Creütz nolente Volente auf den halben mondt begeben, vnnd vnterfich bekommen, vnnd nach gezeichneter gestalt auf den halben mondt gesetz welches dan alles zu einen glücklichen Zeichen andeütet, dises Creütz ist gantz Weis vnnd Scheinbarlich gewessen.

28.3. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 101 03.07.2026 15:15

29. Féregeső 1672

Besztercebánya–Zólyomlipcse(?)–Eperjes térségében volt 1672. november 20-án az egymástól elég távol fekvő helyeken egyaránt férgek borították be a hóval fedett földeket. A beszámolók szerint két különböző nagyságú féreg volt: kisebb feketék és nagyobb sárgák, az utóbbiakat a fekete bogarak megették.

Mint minden akkoriban csodának tartott jelenségnek (békaeső, véreső stb.) és az arról szóló híradásoknak van valami alapja, sőt többségüknek természettudományi magyarázata is. A féregeső esetében szó sincs esőről, hanem egy népiesen „hóbogárnak" nevezett ízeltlábú rovar lárvájáról van szó. Ennek lárvái egyes teleken tömegesen jelennek meg a hó felszínén (oka ismeretlen), mintegy feketére festve azt.

A féregesőről az első híradás egy hely megjelölése nélküli röplapon jelent meg, amelynek fametszetén kétféle bogár látható. Ezzel azonos dúccal készült az a fametszet, amelyre a bogarak mellé számokat véstek: 1–9. és az ezekhez tartozó kép alatti jelmagyarázatban azokat különböző állatokhoz, madarakhoz hasonlítják (pl. rák, holló).

A röplap fametszetéről két rézmetszet is készült, ezek egymás másolatai lehetnek. Érdemi különbség rajzukban nincs, de az egyiken felül szerepel az esemény időpontja és a No1 és No2 jelölés magyarázata, amelyek a fekete és sárga bogarakat jelölik. A másik metszeten is láthatók ezek a jelölések, de magyarázatuk a tudósítás szövegében van.

Féregeső 1672/1 Fametszet röplapon, mérete 13,3x13,9 cm, a röplap keretmérete 16,4x28,0 cm. Címe *„Eigentliche Abbildung und Vorstellung derer jenigen Würmer welche in Ungarn mit jedermanns Entsetzen häuffig von Himmel gefallen und weit und breit das gantze Land überdecket"* – a metszet felett. A kép alatti ismertetés, kezdete: *„Anno 1672. den 20. November ereignete sich […]"*. Ismeretlen helyen jelent meg. München, Bayerische Staatsbibliothek, Res/Slg. Faust 1. VD17 12:656482B. (27.1 kép)
Féregeső 1672/2 Fametszet, mérete 13,3x13,9 cm (a kép alatti szöveg nélkül). Címe nincs. A képen 1-9. jelölések, a metszet alatt az ehhez tartozó magyarázat hét sorban. Megjelent: *Eigentliche Beschreibung deren im Monat Nov. 1672 in Ober-Ungarn mit dem Schnee herabgefallenen abscheulichen Wärme*. S.l., 1673. München, Bayerische Staatsbibliothek - 4 Zool. 33 VD17-Nummer 2019 és VD17 1:091850S. (27.2 kép)
Féregeső 1672/3 Mérete 14,7 x 18,3 cm. Címe a jelmagyarázattal együtt a képen balra felül: *„Abriss der Abscheulichen Würm, Welche in Ungarn, den 20 November A:o 1672 vom Him[m]el geschneyet, und haben die schwartzen No 2 die Gelben No 1 feindlich angefallen und gefressen"*. Ismeretlen rézmetsző munkája. Megjelent *Historischer Kern/ oder Kurtze Chronica Der Merckwürdigsten Geschichte des Jahrs 1672.* Halle an der Saale, Universität und Landesbibliothek, Pon. IIn 787 (3). VD 17 3:655577K. (27.3 kép)
Féregeső 1672/4 Mérete 14,7x18,3 cm, címe nincs. Ismeretlen rézmetsző munkája. A metszeten az alsó két féreg alatt *„n˚1"* és *„n˚2"* jelölés, magyarázatuk a tudósítás szövegében. Megjelent *Vielerhand Merckwürdige Tractatchens/ Von dehnen vornehmsten Händeln der Welt/ Des Jahrs 1672. und 1673. Coll. 7. Eigendliche Abbildung/ derer erschrecklichen Würmer/ Welche in Ungarn bey Neusoll gegen Windisch Lipsch wie auch umb Eperies* […] S.l., 1673. Göttingen, Niedersächsische Staats-, und Universitätsbibliothek, 8 H UN IV, 5125. (27.4 kép)

Irodalom: Hágen András, *Fekete hó,* Élet és tudomány 68(2013), nr. 7.; Szalai Béla, *Két császár is ront már minket,* Budapest, MTA KIK–OSZK, 2023, 11–12. (138–141. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 102 03.07.2026 15:15

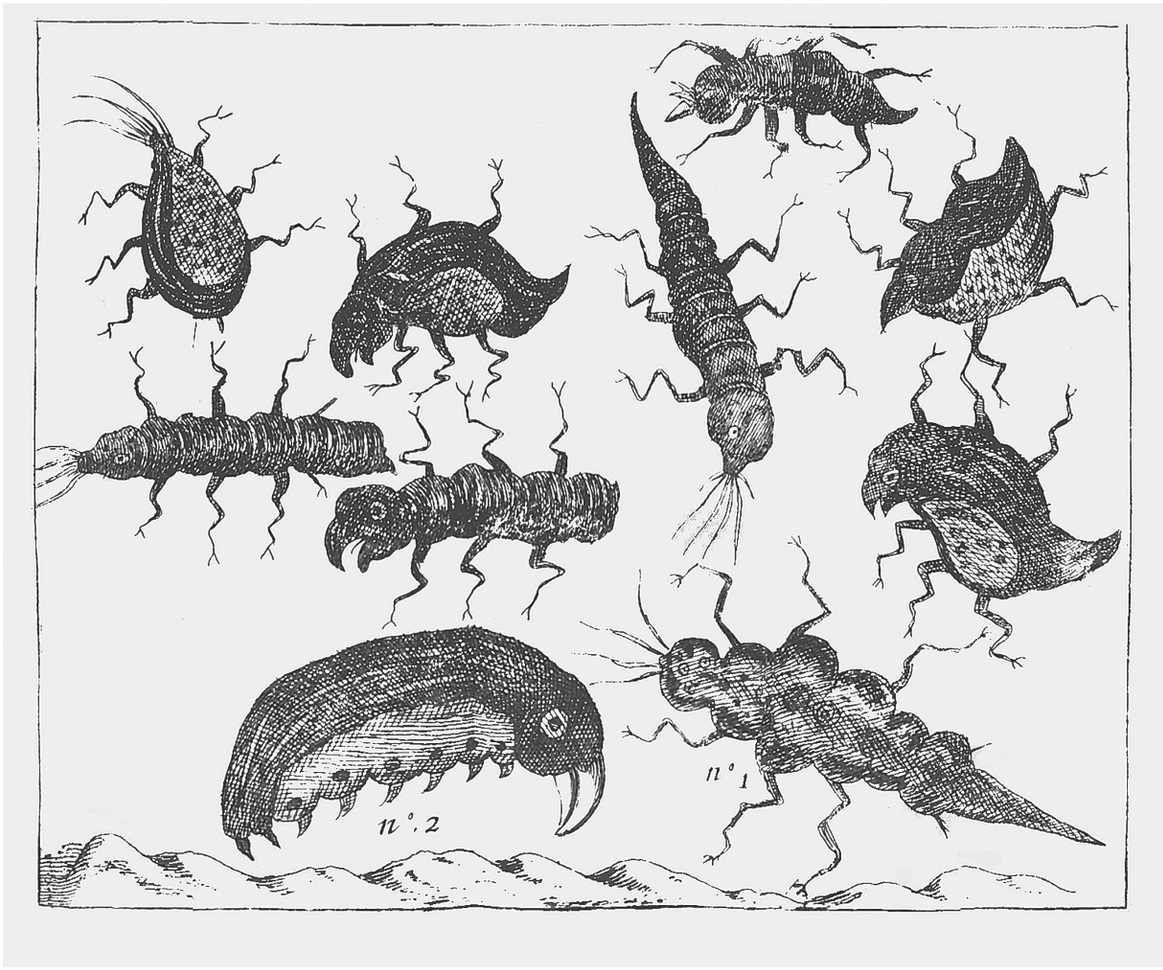

29.4. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 103 03.07.2026 15:15

Eigentliche Abbildung und Vorstellung derer jenigen Würmer / welche in Ungarn mit jedermanns Entsetzen häuffig von Himmel gefallen / und weit und breit das gantze Land überdecket.

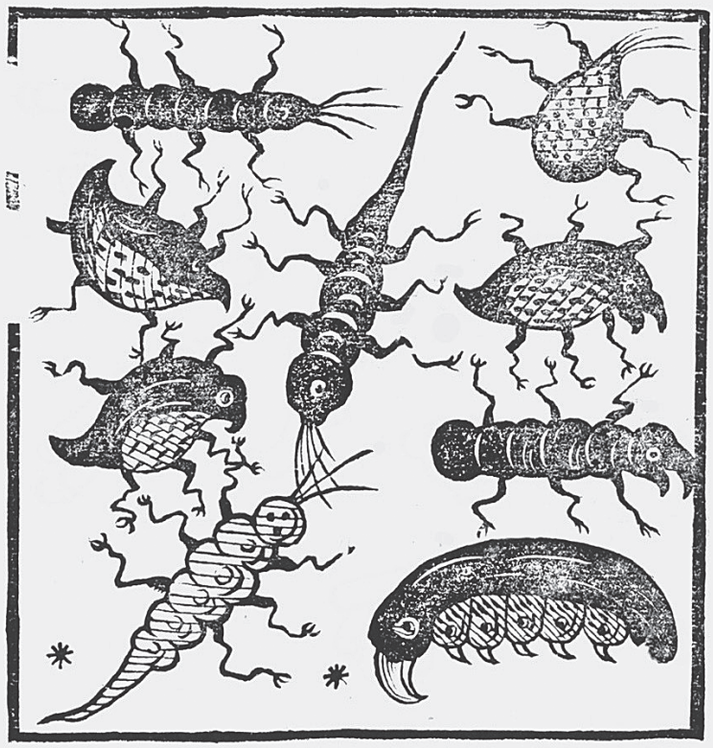

Anno 1672. den 20. November ereignete sich bey Neusoll gegen Windisch Lipsch in Ungarn / wie auch umb Eperies ein sehr heffiges Schneewetter / da dann unter demselben eine unzehliche Menge allerhand abscheulicher gelber und schwartzer mit ziemlicher Grösse begabter Würmer continuirlich aus der Lufft auff die Erde gefallen / das damit weit und breit herumbliegende Land mit Erschrecken und Erstaunen der Einwohner bedecket worden. Besagte Würmer haben in die drey Tage continuirlich gelebet / seynd hin und wieder häuffig gekrochen / haben einander feindlich angefallen / also / daß endlich die umb ein merckliches grössere Gelbe den Kürtzern gezogen / von den Schwartzen überwältiget / zerbissen / und gar auffgefressen worden; Beyderley Arten seynd nach Wien gebracht und daselbst als etwas recht sonderbares von vielen in Augenschein genommen worden / die Bedeutung darüber fället unterschiedlich / welche jedoch allein dem höchsten GOtt bekannt / der solche mit der Zeit einem jeden zu erkennen geben möchte.

Wann der Höchste straffen will / sendt Er solche Schreck-Propheten /
Ob die Sünder möchten doch vor dem Laster-Wust erröten
Darmit sie seynd überhäuffet; wol dem / der zur Buß sich neigt /
Dann dardurch Er verursachet / daß die Straffe von ihm weicht.

29.1. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 104 03.07.2026 15:15

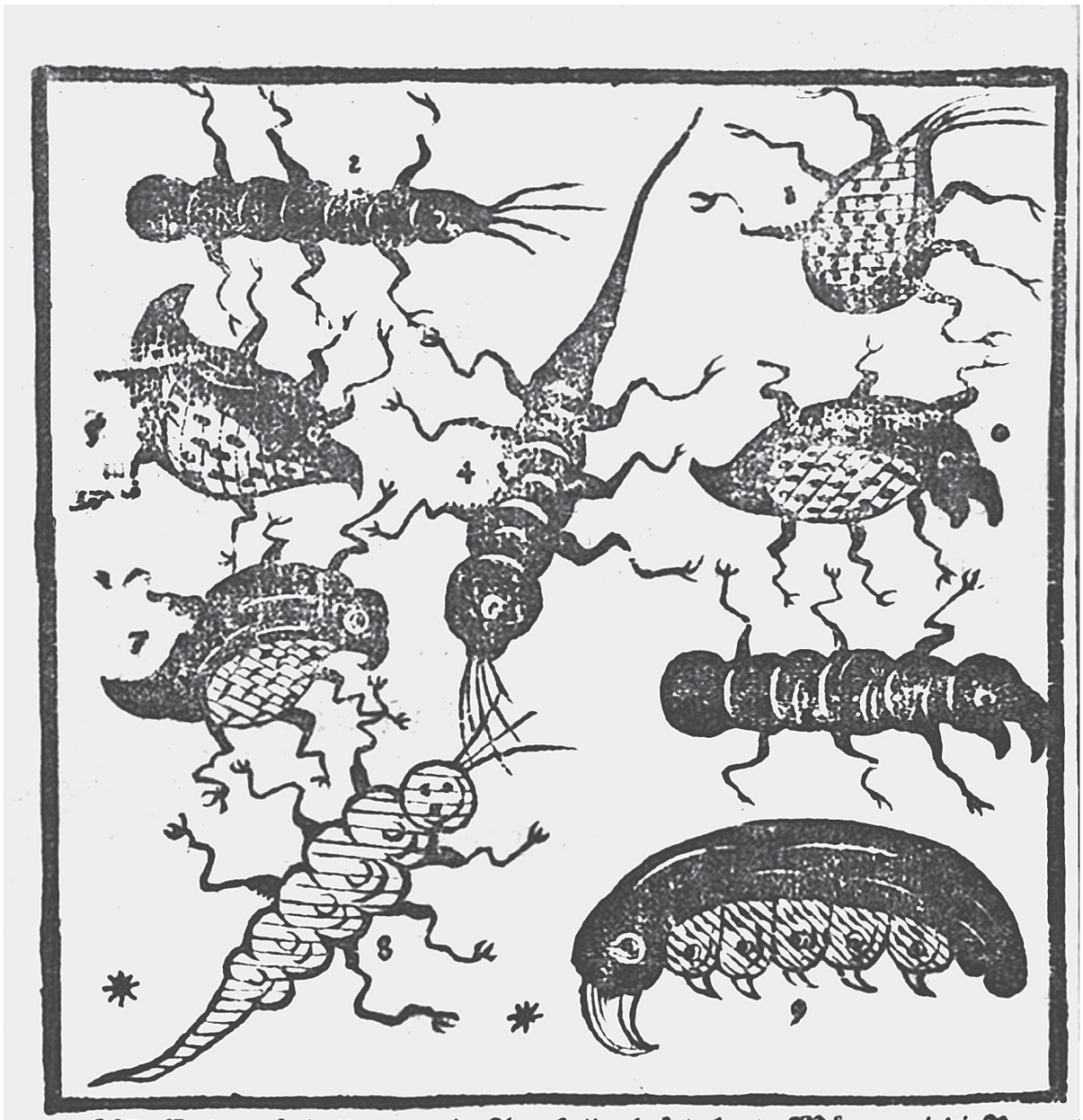

NB. Es seynd fast alle zweyerley Art/theils als kriechende Würme wie die Raupen haben doch andere Köpff / als Num. 2. wie ein Krebs: N. 3. als ein Vogel / haben doch alle Füß/als Heuschrecken/Schröter/Käfer und dergleichen Ungezieffer. N. 5. 6. 7. haben Vögel gestalt: N. 6. siehet einem Raubvogel/ 5. einer Wachtel. 7. aber einem halben Vogel/und dem Kopff nach einer Kroten gleich seynd doch alle von 6. Füssen. N. 4. ist ein abscheulich Ungezieffer/wie auch 8 und 9. welche zwey letztere die Grossen und Gelben seyn so von den andern aufgefressen worden.

29.2. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 105 03.07.2026 15:15

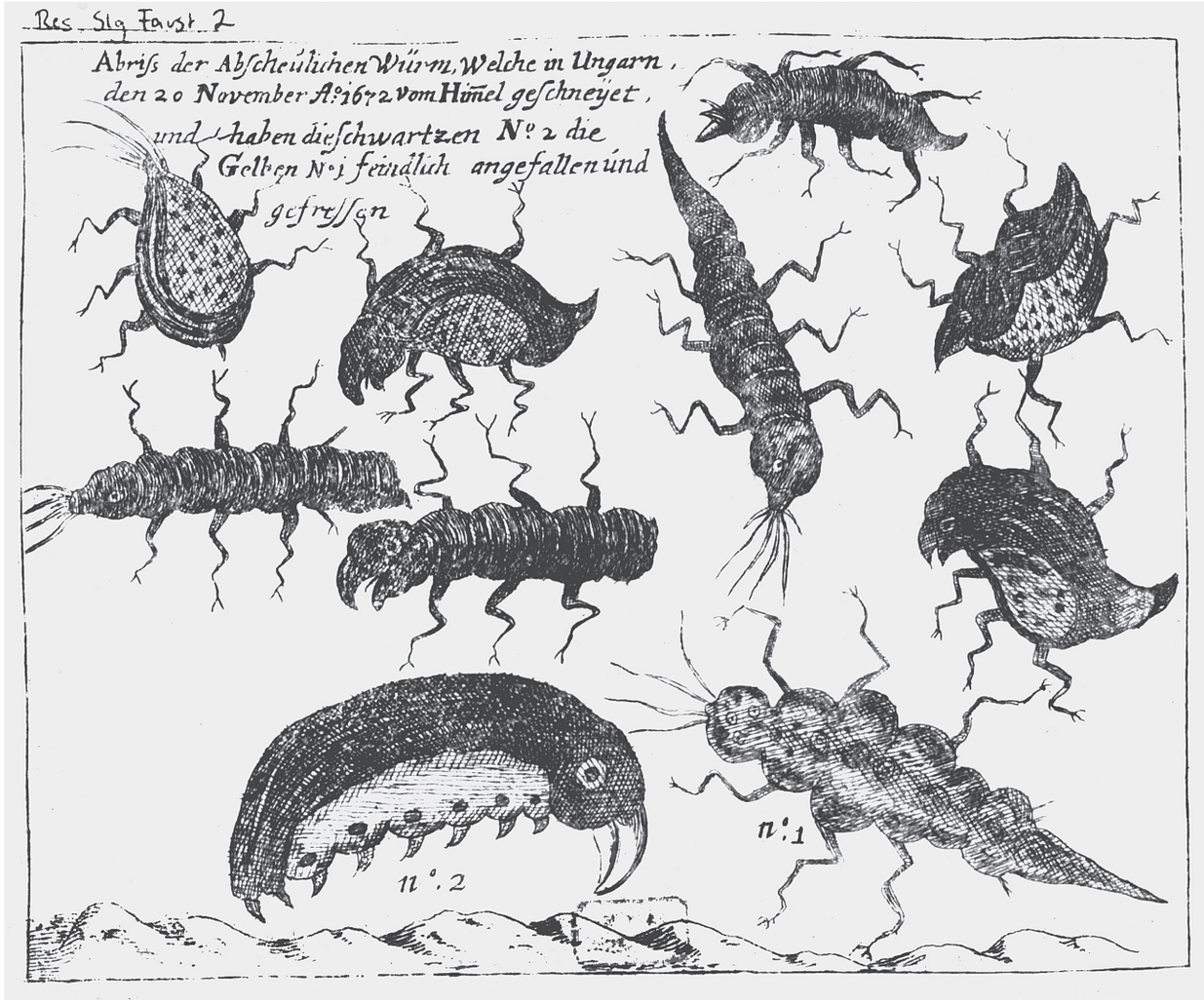

29.3 kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 106 03.07.2026 15:15

30. Árva, Pika Gáspár és társai kivégzésese 1672

1672 októberében Árva megye szlovákok lakta falvaiban Pika Gáspár zempléni nemes felkelést szervezett a Petróczy István vezette „bujdosók" – a Wesselényi összeesküvés megtorlása és a protestantizmus üldözése elől egyre nagyobb számban menekülők – támogatására. A felfegyverkezett parasztokat a falusi bírók vezették és egyesülésük után Pika Gáspár vezetésével október 20-án megszállták Árva várát, amit a várvédő német katonaság ostrom nélkül átadott. Sikerük azonban csak átmeneti volt, egy hónappal később Johann Spork császári generális visszafoglalta a várat, a felkelőket szétverte és Pika Gáspárt 24 bíróval együtt kegyetlenül kivégeztette.

Mindezek híre eljutott a nyugat-európai városokba, és ezekről a borzalmas kivégzések iránt érdeklődő közönség kiszolgálására képes híradások is megjelentek. Ezt röplapok, metszetek sora is tanúsítja.

A metszeteken többféle kivégzést is látni: kerékbetörés, akasztás, karóba húzás, horogra akasztás és az előbbiekhez képest emberségesnek számító lefejezés. Árva várának képe a röplapokon és metszeteken egyaránt képzeletbeli.

Az egyik röplap 1673-ban Cöllnben (ma Berlin része) jelent meg, Wilhelm Altzenbach kiadásában (30.2 kép). A kép alatti háromhasábos szöveg elsősorban a bujdosók 1672. évi sikereiről és kudarcairól ad hírt, csak ezután tér rá Pika Gáspár tetteire. A metszeten lévő jelölések jelmagyarázata a harmadik hasáb kezdetén van.

A másik röplap a maga kéthasábos ismertetésével és az előzőnél kevesebb tájékoztatást ad. Sem a röplap kiadóját, sem a metszet készítőjét nem ismerjük. A képen az előzőnél kevesebb a kivégzési jeleneti (30.1 kép).

Az 1673. tavaszán megjelent frankfurti vásári tudósítások is beszámoltak a történtekről és ehhez egy metszetet is csatoltak, ami a röplapok képeinél semmivel sem ad több tájékoztatás (30.3 kép).

Ennél jóval érdekesebb Gaspar Bouttatsnak metszete, amely címe és jelmagyarázata egyaránt flamand és francia nyelvű. Bouttats jelzése a kivégzési jelenetek alatt balra még úgy-ahogy olvasható, ám a többi szöveg szinte megfejthetetlen.

A metszet most közzé tett képe silányságának oka, hogy az Ludovit Janota felvidéki várakról írt könyvében megjelent, rossz minőségű fénykép másolata. Sajnos a könyv nem közli az eredeti metszet őrzési helyét. Ez a metszet nem szerepel Gaspar Bouttats munkáinak jegyzékében és nem ismerik a híres belga közgyűjtemények (Bibliothèque royale de Belgique, Koninklijke Academie voor Schone Kunsten, Antwerpen stb.) sem.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 107 03.07.2026 15:15

Árva 1672/1 Röplapon, mérete 21,4x15,0 cm, az egész röplap 26,5x35,0 cm. Címe nincs. A röplap címe: *„Abbildung / welcher Gestalt der Hungarische Haupt= / Rebell Picaij neben 1. Andern … zu Arva den 28. Novembr. An. 1672."* Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti képcsarnok, T.3603. (30.1 kép)
Árva 1673/1 Röplapon, mérete 34,1x24,0 cm, az egész röplap 34,5x39,5 cm. Címe nincs. A képen középen, alul. *„Wilh. Altzenbach Exc:"* jelzés. A röplap alján *„Zu finden in Cöllen / bey Wilhelm Altzenbach / im Minnen=brüder Ambgang. 1673"* kiadói jelzés. A röplap címe: *„Abbildung welcher gestalt der Hungarische Haubt Rebell Picaij neben 19 andern seinen Gehülffen Zur wo // verdienten Straff … zu Arva den 28. Novembris. A. 1672."* Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti képcsarnok, T.3553. (30.2 kép)
Árva 1673/2/a Mérete 19,0x16,0 cm. Címe „Execution und hochverdiente Abstrassung … Haupte Rebellen … Gneral Sporck bey dem Schloss Arva … Im November Anno 1672" – a kép felett külön keretben. Lapjelzése *„Relat. Titulo II. pag. á 19."* – a cím folytatásaként. Megjelent: Jacobus Francus, *Relationis Historicae Semestralis Autumnalis Continuatio … Historische Beschreibung der denckwürdigsten Geschichten, so sich in … Ungarn … vor und zwischen jüngst verflossener Franckfurter Fasten- biß an und in die Herbst-Meß dieses lauffenden 1673 Jahrs ... zugetragen …. Mit ... etlichen Kupffer-Figuren außgedruckt.* Durch Sigismundi Latomi … fortgeführt und verlegt. Johann Georg Schleder … *von Ihme nunmehr ... die siebentzigste Relation ... beschrieben,* Frankfurt am Main, Latomus Erben, 1673. –
Árva 1673/2b. Ugyanaz az ábrázolás 16,0x9,0 cm méretben, a kép feletti címszöveg és minden egyéb felirat nélkül. Galéria Mesta Bratislava, Inv. C 15888 (30.3 kép)
Árva 1673/3 Mérete ismeretlen. Címe *„Affbeeldinghe van de Justitie over 20 Hungari: … Slos ARVA … LEPODVS den 28 november 1672"* – a kép felett balra keretben, jobbra keretben megismételve franciául, három sorban. Jelzése *„Casper Bouttats fecit aqua forte…"* – a képen jobbra alul, a vége olvashatatlan. A-I jelmagyarázat a kép alatt keretben, balra flamandul, jobbra franciául. A képen kivégzési jelenetek, a háttérben „ARVA" felirat alatt egy vár. A metszet illusztrációként szerepel Ľudovit Janota, *Slovenské hrady, vol. II.,* Bratislava, 1935, 245. A metszet eredeti példánya ismeretlen. (30.4 kép)

Irodalom: Szalai Béla, *Két császár is ront már minket,* Budapest, MTA KIK–OSZK, 2023, 12. (1.42–1.45 kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 108 03.07.2026 15:15

Abbildung / welcher Gestalt der Hungarische Haupt-Rebell Picaij neben 19. andern seiner Gehülffen zur wolverdienten Straff gezogen und hingerichtet worden / zu Arva den 28. Novembr. An. 1672.

DEmnach anheute der Haupt-Rebell Picaij nachmalen alles was er vorhero ausgesaget / bestetiget / ist er samt 19. aus seiner Gesellschafft / so die vornehmsten Rädleins-Führer gewesen / auf den Richt-Platz vor das Schloß Arva geführet worden / allwo ein grosser Zulauf vom Volck war / daselbst hat man ihnen das Urtheil abgelesen / daß sie nemlich / wegen ihrer begangenen Missethat und Main-Eyds so sie so vielfältig begangen / vom Leben zum Tod verurtheilt seyn sollen / derohalben ein jeder wer noch etwas seiner Seelen zum besten thun wolte / solches alsobalden werckstellig machen solle / weilen kein Gnad weiters mehr zu hoffen noch zugewarten / ihnen angedeutet worden / wie dann das Urtheil über den Picaij also gelautet: daß er lebendig gespist / der Richter so das Haupt der Bauren gewesen / lebendig auf den Hacken geworffen. 4. deß Picaij Diener / so hin und wieder daß Volck zu Rebellion aufgewickelt / strangulirt / der Zahlmeister deß Picaij enthauptet / und auf das Rad gelegt / der Feldwäbel neben denẽ andẽ noch übrigen durch das Schwerd vom Leben zum Tod hingerichtet werden sollen / auf welches der Feldwäbel samt einem Musquetirer und Heyducken (so Catholisch waren) zu beichten begehrten / und von allen Urlaub genommen / und gebeten / vor sie zu bitten / auch Ihr. Kayserl. Majest. die Untreu so sie begangen / zu depreciren / wie man dann denen andern so zum Tod verurtheilt waren / zugesprochen / daß sie ihre Straff gedultig ausstehen / und die Seeligkeit vor Augen haben / und weilen ihrer 16. so nicht Catholisch / sie sich zum Catholischen Glauben bequemen / und an ihrem letzten End ihre Seelen wenigst auf ewig versorgen solten / worauf er Feldwäbel das Crucifix in die Hand genommen / niedergekniet und neben obigem Musquetirer samt dem Heyducken enthauptet worden / worauf deß Pacij Zahlmeister seine begangene Missethat öffentlich bekennet und bereuet / alle Umstehende hertzlich um Verzeihung gebeten / auch nach verrichter Beicht / samt den andern / ihre Straffe dem Urtheil gemeß ausgestanden; Der Pacij aber noch ein Aussag zu thun begehret / und den Hauptmann vom Schloß angegeben / worauf er lebendig auf den Spiß gezogen worden / nachdeme er 3. Stund an dem Spiß gesteckt / und ihme von zwey Herren Patribus der Societet Jesu stets zugesprochen / hat er selbsten offentlich bekennt / daß er alle diese Marter wol verdienet / und GOtt und Ihr. Kayserl. Maj. seine Missethaten abgebetten / auch seelig zu sterben verlanget / wie er dann am Spiß gebeicht / und absolvirt worden; da ihm auch zur Erledigung seiner Schmertzen gesagt worden / man wolle vor ihme bitten / daß ihm das Leben durch einen Schuß solte genommen werden / hätte er daselbsten gebetten zur Abbüssung seiner Sünden und zum abscheulichen Exempel ihn also sterben zu lassen / massen er noch eine Stund also gelebet / und am Spiß gestorben / seine letzte Wort waren dreymal JESUS, JESUS, JESUS, welches viel umstehende Bauren / so dieses sahen / zur Bereuung bewegte / die also fort begnädigt wurden.

Seht in diesem Trauer-Spiegel worzu kan der Hochmuht dringen /
Dem der böse Werck anfanget / thut er solches Ende bringen /
Aufruhr wird recht so belohnet / diß ist der Rebellen Frucht /
Die sie für ihr Thun einernden / Muthwill findet was er suchte /
Jeder hier die Augen öffne / thue dieses wol beschauen /
Und betrachte: Daß es übel / auf sein eigne Kräfften bauen /
Dann es kan nicht lange dauren / was sich selbsten frech erhebe /
Dem / der Böses nur gedencket / schon die Straff zum Haubten schwebe.

A. Der Haupt-Rebell Picaij welcher lebendig gespißt worden. B. Der Richter so das Haupt und Führer der Rebellischen Bauren gewesen / welcher lebendig an den Hacken geworffen worden. C. Des Picaij Zahlmeister so mit dem Schwerd gericht und auf das Rad gelegt worden. D. Vier des Picaij Diener werden mit dem Strang hingericht. E F. Der Feldwäbel / ein Musquetier und ein Heyduck werden enthauptet. G. Die übrigen 10. so gleichfals enthauptet worden.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 109 03.07.2026 15:15

Geschichtliebender Leser.

Weltkündig ist (Umbständlicher schon ersindlich in den Historien) deren Ungarischen Erb-Vasallen / gegen Ihr / von Gott ihnen fürgesetztes rechtmässiges Ober-Haupt / ihren König / und deren Teutschen Kayseren Leopolden den Ersten / in vorigen Jahren / angesponnene Rebellion / auch der von etlichen dessenthalben empfangener Lohn. Nun haben nachgehends die Käyserl. Waffen die übrige gegen die Moldaw / Poln / und Siebenbürgische Gräntzen sich verstreckende / fremde Hülff und Winterschleiff suchende / biß über die Theyß verfolget / auch außm Türckischem Gebieth herauß gefodert. Die Ottomannische Pfort / als wann dieser Wuthen nit trawen thäte / in der Warheit aber ein Aug und absehen habende / auff der Polacken Zweyspalt / versambleten eine ansehnliche Mannschafft bey obigen Frontieren / warmit sie theils in vorigem Sommer erhalten / warauff lang gelawret / nemblich dem Königreich Polen / neben Podolien ein mercklichs entzogen. Mit der begehrter Hülff hält der Groß-Türck biß dato ein / als abwarrend deß halb gefüllten Polnischen Wesens endts / verbietet doch den Siebenbürgern die begehrte Rebellions-Genossen außzulifern. Daheromeloen Brieff auß Praag / vom 21. jüngsten Novemb. daß Ihro Röm. Kayserl. / als Ungarische Königl. Majestät / resolut der Pforten lassen andeuten / wie Sie biß dato in die Friedens-Bestätigung verwilligt / mit beygesetzter condition jedoch / das den Rebellen alle Hülff- und Schutz-leistung verweigert würde; da nun aber selbige in der benachbarten Bassen Gebiethe unverweigerlich einkehrten / etliche bey der Pforten nit allein mit Hülffs-Hoffnung auffgehalten / und die auffliederung dem Fürsten in Siebenbürgen Apafy verbotten / ja so gar einem daß Fürstenthumb selbsten versprochen worden / und also Seine Majest. deren nit könne handhäbig werden / wären Sie entschlossen selbige aller Orten zuzusuchen. Warzu auch endlich der Waradeinische Bassa seine Hülff Seiner Excell. Herrn General Kopp anerbietet (als schon über die Theyssa passirt / und in welcher Gegend die Käyserl. Soldateseca über fluß finder aller Essens-Sachen) deme zur Antwort wird / daß hier und nun ein anders und mehrers nicht nöthig / als das er Bassa den Flüchtigen den Eingang auff Türckischen Bodem nit gestatte. Gegen die getrewe Unterthanen haben die Wiederspänstige sich auff einige Tausende versambliet / jene mit Fewr und Schwerdt heimgesuchet / Unchristlich Tyranney geübet / und getrübtet mit der auß Mutter-leib / außgeschnittener be- und unbeseelter Frucht. Sie haben / die Catholische Priesteren (deren wenige in Ober-Ungarn auffm platten Land) den meist gelegenen Bassis zum Præsent / zugeschicket; zweyen Franciscaneren Nasen und Ohren abgeschnitten / nachmahls auch enthauptet: Einem Jesuiten nahmens Gody lebendig den Nabel außgeschnitten / und die Därm herauß gewunden. In September hat dieses Gottloses beyeinander rottirtes Gesinnlein ein Schieß-Spiel gehalten / allwo die Scheibe ein Crucifix / dessen Wunden aber daß Maahl und Ziel waren.

Diese Vögel werden bald etwas zerstrewet / und deren Nestere zerstöret durch Herrn General Feldmarschallen Sporck / und Herrn General Feldmarschal-leutenand Kopp; versliegen also einer hier / der ander dorthin. Eine grosse anzahl Bawren / und meiste Edelleuth der Gespanschafft Arva (dem Grafen Tökely zeit lebens an Reichthumben deß fürnembsten in Siebenbürgen / auch principalisten Mitglieds dieser Erb-Rebellion / zuständig) ins Schloß gnachen Nahmens. Caspar Pikay ein Edelman ist der Haan im Korb / frischet die andern an / und stelt sich die verzweiffelt zur Gegenwär. Nicht weniger setzen die Teutschen dapffer an / unterm Commando Herren Graffens von Starrenberg / nähern zu einer Pforten / bemächtigen sich selbiger mit zuthuung einiger wenigen Teutschen / so unterm Hauff der Rebellen gefunden / und ihren handlenthen diese Pfort zum Eingang / verfolglich aber den Rebellen zur Gefängnüß eröffnet. Die unterwe Bayerschafft thut Seiner Excell. Herrn General Feldmarschallen Sporck eine fußfällige Abbitt ihrer Rebellion / und wird in gnaden übersehen. Ihr Haupt und Führer aber ein meinädiger Richter wird lebendig an den Hacken geworffen. B. Der Haubt-Rebell Pikay wird lebendig gespißt. A sein Zahl- oder Rentmeister wird mit dem Schwerdt hingericht / und auffs Rad gelegt. C. vier seiner Diener so herumb gelauffen / und das Volck auffgewekelt / werden mit dem Strang erwürget. D. Ein Feldwaibel / ein Musquetier / und ein Haydnck (seind allem Catholisch) springen über der Klinge. E. Gleicher gestalt wird das Haupt noch jehenen hinder die Ohren gelegt. F. Eben so viel werden in die Kercker verflossen.

Zu wissen / daß alle ausserhalb dreyen (wie dann fast alle Gespanschafften in Ober-Ungarn) UnCatholisch. Item das die Religions-Verwanten den Catholischen ihre Kirchen / Schulen und Dependentien nicht wieder abtretten wollen / und da darzu auß Ihrer Kayserl. als Ungarischer Königl. Majest. Befehl angehalten / haben sie den Kopff und die Spitze wollen bieten / und als wegen einer unverdienter Verfolgung den ihren Teutschen Glaubens-Grossen täglich begehrt / auch in vorigem Junio erhalten / ein Intercession-Schreiben an die Röm. Käyserl. auch zu Ungarn und Böhmen Königl. Majest. Sonsten hat der dreyen Catholischen Bereitung und begebung zum Tod / den Zahlmeister / und die übrige beym Gericht / bekehrt. Der Pikay bleibt lange zeit in den tormenten halßstarrig in seinem Glauben stecken / wird doch endlich bessers Sinns / und Catholischen Glaubens / auff durchdringendes Ermahnen und zusprechen zweyer PP Jesuittern / und ziehet also vom niedrigem Glauben viele zuschawende Bawren ab. Diese execution ist ergangen bey Arva am 28 Novembris stil. loci.

Ob nun einmahl dieß Ungarisch Bawesen würde seyn gedämpffet / oder die Türckische einmischung annoch zu besorgen / wird die zeit lehren. Ihro Kayserl. Majest. werden gegen allen geschwinden Eindruch alle Reichs-Väterliche vorsorge höchstlöblan / und damit auch auff unverhoffen Fall / an kräfftigem Widerstande nichts ermangeln möge / weniger die ins Röm: Reich / gegen alle dem selbigem vielleicht anmahende Gefahr / auß der in vorigem Sommer zwischen Franckreich und die Vereinigte Niederländern / auffgangner Kriegs-Flamme / geschickte Trouppen zu widerrussen genöthigt werden / als lassen in Ihren Erbländern in armis üben was darzu tüchtig / warauß dann der Zehnte und beste Mann außgesondert und bewehrt / ein schönes Kriegs-Heer machen solle.

Zufinden in Cöllen / bey Wilhelm Altzenbach / im Minnen-Brüder Umbgang. 1673.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 110 03.07.2026 15:15

30.3. kép

30.4. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 111 03.07.2026 15:15

31. Szatmár, csodás égi jelenség 1672

Szatmárnál 1672. március 9-én reggel egy üstökös tűnt fel, amely a metszet felirata szerint „1672-ben, március 9-19-én naponta egy ilyen üstökös volt látható Magyarországon, reggel 4-től 6 óráig". Ez a nem sokkal korábban felfedezett Hevelius-Fléche üstökös volt. A metszeten jobbra oldalt alig látható a piciny üstökös görbült farkával és halójelenségek, napudvar, több apró csillag.

A metszet készítője mindezt a *Serinishe Denkmal* sorozatban 1664-ben, megjelent Szatmár metszet lemezére véste rá.

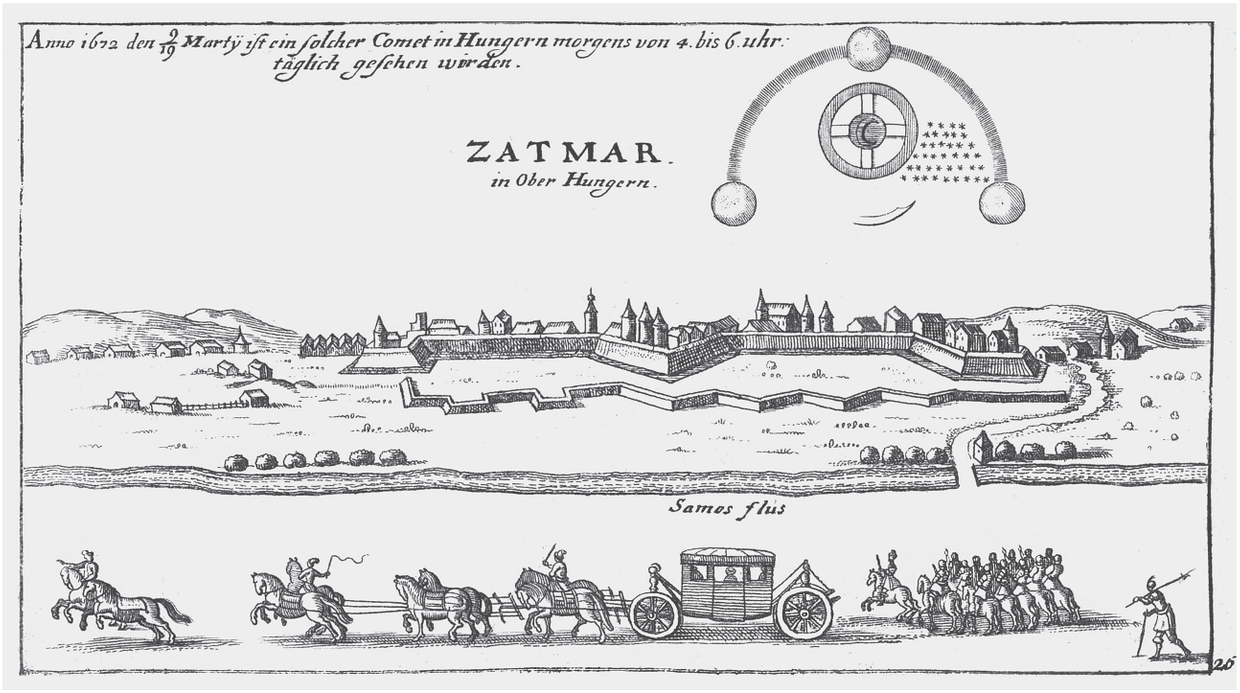

31. kép

Szatmár (1685)/1 Mérete 17,5x9,8 cm, címe „*ZATMAR / in Ober Hungern*" – a képen fent. A metszeten az 1672. márciusi csodás égi jelenség leírása és ábrázolása. Cím nélküli 43 lapos metszet-kolligátum (1685). 26. lap. OSZK App. M. 1038. A metszet-kolligátumot (az egyes példányok első lapján lévő Bécs metszeten megjelenő jelzés szerint) Paulus Fürst jelentette meg Nürnbergben. (30. kép)

Irodalom: Bartha Lajos, *Égi jelenségek látványa régi magyarországi ábrázolásokon,* in *Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből – A tudomány-, technika- és orvostörténet témáinak és tárgyainak képi ábrázolása a gyűjteményekben,* szerk. Vámos Éva, Budapest, MTESZ, OMM, 2002, 107–113.; Szalai Béla, *Két császár is ront már minket,* Budapest, MTA KIK–OSZK, 2023, 11. (1.37 kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 112 03.07.2026 15:15

32. Kassa tűzvész 1674

Kassa nagy részét 1674. augusztus 22-én tűzvész hamvasztotta el. A tűz a Hentesek utcájában lángolt fel reggel 9 és 10 óra között és négy óra alatt 250 ház porig égett. A tűz terjedését nem tudták megállítani, elérte a lőportornyot, ami felrobbant és további hatalmas károkat okozott. Leégett a császári katonaság tárháza is, 1000 köböl búza és sok élelmiszer odaveszett.

A röplap metszetén felül Kassa látképe van, ami Lucas Schnitzer 1663-ban készített metszetének hű másolata, jelölve pár fontosabb épületet, mint a katonai tárház és a lőportorony. A metszet alsó részén egy égő város képe, ami a várfalak azonossága miatt Kassának tekinthető. A felső látkép a tűzvész előtti Kassa látképe. Az alsó képen az egész város lángol, jobbra egy robbanás képe, levegőbe repülő emberekkel.

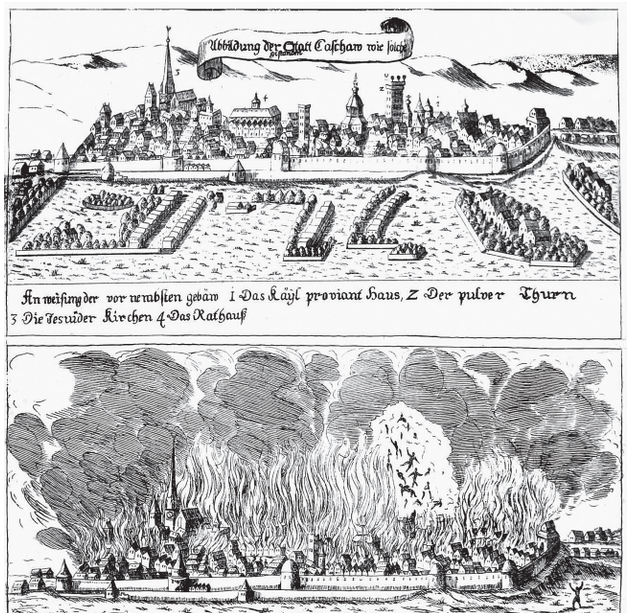

32. kép

Kassa 1674/1 Két nézet röplapon, mérete 23,0x12,5 cm az alsó és felső látkép, az egész lap 23,3x30,5 cm. Címe *„Abbidung der Statt Caschaw wie solche gestanden"* – a felső képen. A röplap címe az alsó kép alatt. A röplap címe *„Abbildung der erschleckrichen Feurs Brunst so den 22. Augusty die weitberühmbte ungarische Satt Caschaw[…]"* a tűzvész leírásával. Košice, Východoslovenské Múzeum, Exp. 2306. (32. kép)

Irodalom: Szalai Béla, *Két császár is ront már minket,* Budapest, MTA KIK–OSZK, 2023, 14. (1.53. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 113 03.07.2026 15:15

33. Üstökös 1680

A magyar csillagászattörténeti irodalomban talán a legalaposabban elemzett üstökös-látás. Az Európában sok helyen, így a Magyar Királyságban és látható (1680) égi jelenség kétségtelen üstökös volt. A Saale melletti Halle postamestere, Friedrich Madeweiss egy berlini nyomtatványban tudósított erről. Ezt a nyomtatványt egy számunkra ismeretlen személy cseh nyelvre (talán szlovákra, de ez vitatott) fordította, és a fordítást, ki képpel a címlapján, Zsolnán, Jan Dadan özvegye (Alžběta Dadanka) ki is adta. Az égi jelenést Jacon Schnitzler lutheránus, illetve Kisztei Péter helvét hitvallású lelkészek értelmezték, előbbi egy Nagyszebenben 1681-ben, utóbbi egy Kassán, 1683-ban megjelent könyvecskében. Ezen utóbbi kiadványokban nem szerepelt kép. Az 1682-ben Zsolnán megjelent kalendáriumban is szerepel egy híradás erről az üstökösről, *Krátky Discursus o Kométe* címmel (RMK II 1515a).

A Zsolnán megjelent füzetke címlapján szereplő fametszet készítőjét nem ismerjük, a nyomda más metszeteivel és díszeivel V. Ecsedy Judit hasonlította össze, illetve írta le ezt a címlapmetszetet részletesen az alább idézett cikkében.

Üstökös 1680 Fametszet címlapon, méret 6,4x10,4 cm, keretezett. Megjelent *Tractatus cometographicus : to gest O zgewenj a w nowe vkazanj, toho neobyčegne dlauheho a Strassliweho Comety, w Mesycý Decembris Anni 1680, & in Januario Roku 1681 spatřeného,* W Żiline v Alžbety Dadanky 1681 (RMK II 1498). Részletes leírása: V. Ecsedy Judit, *Zsolna: egykülönleges nyomdahely,* in *„Üstököst látni": Az 1680. évi üstökös művelődés- és tudománytörténeti emlékei,* szerk. Farkas Gábor Farkas, Szebelédi Zsolt, Varga Bernadett, Zsoldos Endre, Budapest, MTA KIK–Jaffa, 2017 (Lichniae ex Bibliotheca Academiae Scientiarum Hungaricae – Érdekességek az MTA Könyvtárából), 487–510. (itt: 494–496.) (33. kép).

Irodalom: „Üstököst látni": Az 1680. évi üstökös művelődés- és tudománytörténeti emlékei, szerk. Farkas Gábor Farkas, Szebelédi Zsolt, Varga Bernadett, Zsoldos Endre, Budapest, MTA KIK–Jaffa, 2017 (Lichniae ex Bibliotheca Academiae Scientiarum Hungaricae – Érdekességek az MTA Könyvtárából), 213–221.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 114 03.07.2026 15:15

Tractatus Cometographicus,
to geſt
O zgewenj a w nowě vkázanj, toho neobyčegně
dlauhého a Straſſliwého

COMETY.

W Měſyczy Decembris Anni 1680, & in Januatio Roku 1681 ſpatřeného.

W Německem gazyku wydaný

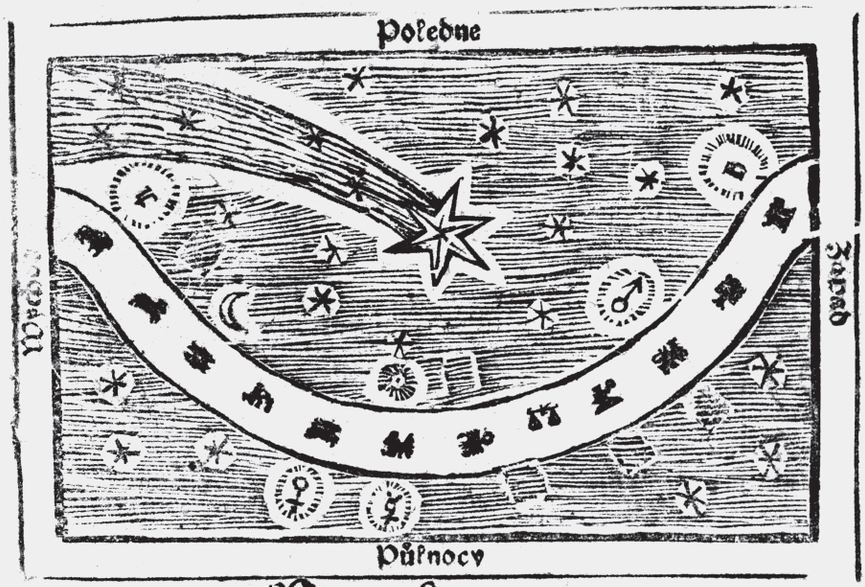

od Fridricha Madewisia

Nynj pak na Slowenſký neb Ceſký gazyk přeložený.
a Wytlačený

W JLJNE/ v Alžběty Dádanky Leta 1681.

33. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 115 03.07.2026 15:15

34. Pozsony, égi jelenség 1681

Az 1681. esztendő kezdetéről két csodás égi jelenségről (mindkettő halojelenség volt) ismerünk képes híradást. Az első Pozsony felett volt látható, különböző napokon és alakzatokban (lovas, égő város, sárkány, hatalmas Nap stb.) február 10. és november eleje között. A történtekről a helybeli tudós Paul Urban protonotárius számolt be, részletesen leírva az egyes égi jelenségeket. A metszeten a csodás égi jelenségek alatt Pozsony látképe. A röplap alján kiadási évként az 1681. év szerepel, szövegében azonban nincs évszám, így a novemberben is meglévő jelenség ismertetése alapján feltételezzük, hogy a csodás jelenségek 1680-ban történtek.

Pozsony 1681/1 Részlet röplap-metszeten, mérete a metszet 28,7x17,8 cm, az egész röplap 30,0x38,0 cm. Címe *„Stadt Pressburg"* – a részletkép felett. A kép felett a röplap címe: *„Denkwürdiger Wunder-Bericht Von einem erschröklichen Luft-Gesicht So sich zu Pressburg in Ungarn den 10. Febr. Styl. Nov. Abends um der Sonnen […] ausgesagt worden."* A metszet alatt az esemény leírása, legalul *„Im Jahr Christi 1681."* kiadói jelzés. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti képcsarnok, T.6171. (34. kép)

Irodalom: Bartha Lajos, *Égi jelenségek látványa régi magyarországi ábrázolásokon,* in *Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből – A tudomány-, technika- és orvostörténet témáinak és tárgyainak képi ábrázolása a gyűjteményekben,* szerk. Vámos Éva, Budapest, MTESZ, OMM, 2002, 107–113.; Szalai Béla, *Két császár is ront már minket,* Budapest, MTA KIK–OSZK, 2023, 16. (1.61. kép)

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 116 03.07.2026 15:15

Denckwürdiger

Wunder-Bericht/

Von einem erschröcklichen

Lufft-Gesicht.

So sich zu Preßburg in Ungarn den 10. Febr. Styl. Nov. Abends um der Sonnen Untergang an dem Himmel daselbst erwiesen und sehen lassen/auch von Hn. Paul Urbano Pronotario/einem vornehmen Einwohner selbigen Orts/ samt seinem gantzen Haus glaubwürdig urkundet und ausgesagt worden.

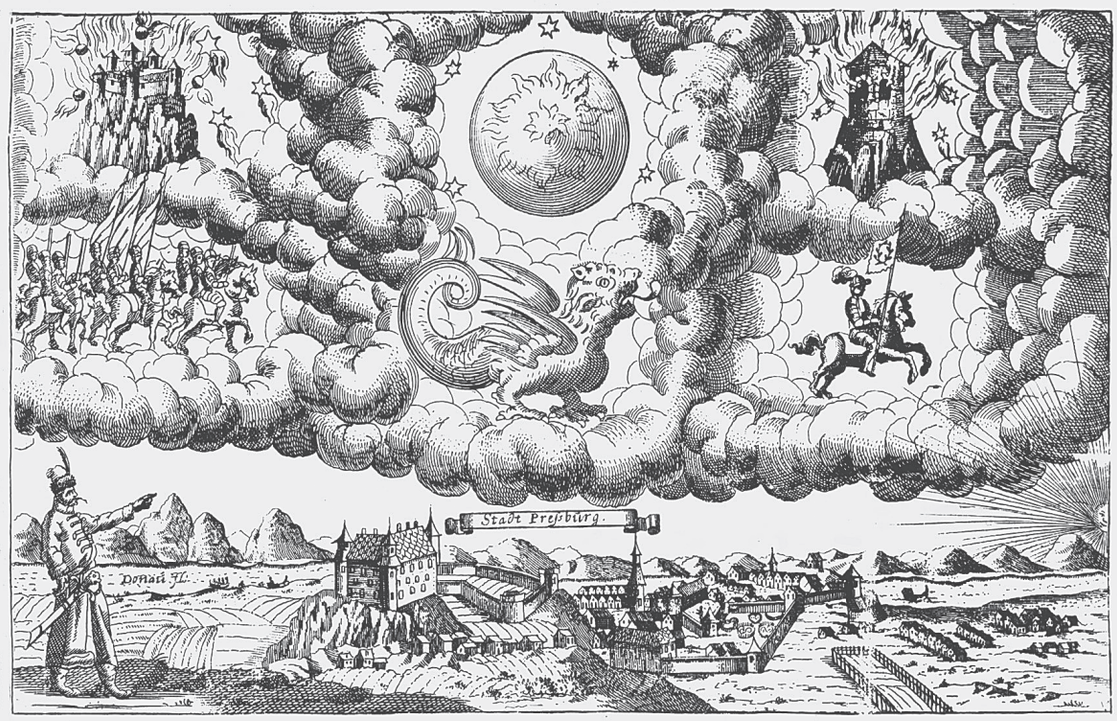

WElch einen Feuer-brennenden Zorn-Eifer/ der Allmächtige GOtt in seinem Himmel/ über die sündliche Begierd- und Rach-begierige Wut-Flammen der boßhafftigen Menschen-Kinder auf Erden trage/ geben die aller Orten hin und wider an dem Himmel sehr erschröcklich sich ereignende Lufft- und Feuer-Zeichen genugsam zu erkennen.

Nicht das geringste / (vieler andern zugeschweigen/) ist das zu Preßburg in Ungarn jüngsthin den 10. Febr. Stil. Nov. um angehende Abendzeit nach der Sonnen Untergang mit grossen Schrecken und Entsetzen / am liechten Stern-Himmel wahrgenommene Lufft- und Wunder-Gesicht. Welches obgedachter Herr Paulus Urban/ ein erbarer glaubwürdiger Einwohner daselbst / folgender Gestalt bekräfftiget:

Daß man nemlichen zu erst/ eine grosse runde Kugel/ sehr hell/ und von vielen Feuer-Flammen spielend am Himmel gesehen; aus deren sich nach und nach eine halb-runde Wolcke hervor gegeben/ so sich endlich sehr vergrössert / und in vier Theile zertheilet / daß man in jedwedern derselben eine absondere Figur und Gestaltung gar genau nicht ohne Entsetzen beobachten können/ nemlichen gestalt:

Es erwiese sich erstlich ein sichtbarer grosser Drach/ vor welchem her/ ein Cornet mit einer Standarte daher reitende gesehen worden. Auch haben sich hinter dem Drachen unterschiedliche Reuter-Trouppen und Fahnen ebenmässig in den Wolcken erzeiget. Nach diesem seye es alles vergangen / und hätte sich auf eine andere Gestalt in ein hohes Schloß auf einen erhabenen Berg gelegen/ von Wolcken also gar deutlich gebildet / verwandelt; Aus selbigem Schloß seyen grosse feurige Kugeln / als ob man mit Stücken schösse / in Menge heraus gefahren / biß daß endlich das gantze Schloß/ gleich ob es in voller Flammen-Glut stünde/ sich præsentiret. Auch hat man gantz flammende Sterne zum zweytenmal in Menge / von dem Himmel herab / durch die Lufft fallen sehen/ welche sich so; dann in Gestalt eines hohen felsigten Thurns/ verändert/ wären aber bald darauf alles wider verschwunden.

Wie entsetzlich und erschröcklich solches alles gesehen habe / ist ohne weitläufftiges Wortmachen gar leicht zu bestimmen. Noch entsetzlicher und erschröcklicher aber / ist der entflammte Zorn-Grimm GOttes / welcher über die Sünde wie ein Feuer brennet / und vielleicht mit der Kriegerischen Länder-Plage samt andern unzehligen Straff-Ubeln / (wo wir ihme bey Zeit mit wahrer Buß nicht in die Ruthe fallen / und als den rechten Thurn und Felsen unsers Heils anstehen) uns derogestalen heimsuchen / unsere Städte und hohe Erden-Schlösser/ darauf wir uns so sicher/ mehr als auf ihn selbst verlassen / anzünden / und also das Depositum spielen dörffte. Damit aber solches in Gnaden abgewendet / und dieses himmlische Zorn-Feuer-Zeichen / zu lauter Buß-Glocken unserer offtmals verstockten Hertzen werden mögen / als fasse in dessen ein jeder guter Hertzens-Christ diese schöne Buß-Gedancken:

Wir sehen HERR / und hören deine Wunder/
Dein Finger draut / O Schöpffer! dem Geschöpff:
Gib/ daß doch wir als schwache Erden-Töpff/
Zur Widerkehr / uns stellen wach und munder.
Ist Ephraim Dir ja zu Hertzen gangen/
So mach aus uns auch kein Zeboim nicht;
Ein Vatter-Hertz aus Liebe wider bricht/
So laß auch uns die Vatter-Gnad erlangen!
Die Wunder-Schau/ der Himmel-Feuer-Zeichen/
Soll uns zur Reu und Buß-Bekehrung seyn/
Stell / Vatter! nur die Straff-Erfüllung ein/
Und lasse doch/ dein Gnaden-Hertz erweichen!
Du aber sichrer Christ! der du ein Christ wilst heissen/
Laß dich noch in der Zeit / die Warnungs-Weise weisen.

Im Jahr Christi 1681.

34. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 117 03.07.2026 15:15

35. Pécs, égi jelenség 1681

A magyar könyvészeti irodalomban korábban ismeretlen tudósításából értesülünk arról, hogy 1681. február 17-én csodás égi jelenség volt látható Pécs felett. A tudósítás címe szerint sok ezren látták, hogy az égen fekete felhőből három kardot tartó kéz bukkant elő a Hold sarlóját támadva, a Nap óriási lett, majd feltűnt fekete színben a magyar címerben lévő kettőskereszt. A tudósítás címlapján lévő fametszet pontosan a címben leírtakat ábrázolja.

A tudósítás másik érdekessége, hogy azon koholt megjelenési hely *(Erstlich Gedruckt zu Fünffkirchen im Jahr 1681)* szerepel. Közismert, hogy az akkor már több mint száz éve török kézen lévő Pécsen semmiféle nyomda nem volt.

Pécs égi jelenség 1681 Fametszet címlapon, méret kb. 15,0x11,0 cm. Megjelent *„Ein wahrhafftiges und erschreckliches Wunder-Zeichen […] am Himmel über der Stadt Fünffkirchen in Ungarn […] geschehen worden den 17 Februar. Anno 1681. […] Erstlich gedruckt zu Fünfkirchen / Im Jahr 1681."* Hannover, Niedersächsische Landesbibliothek, T-A 2045. (35. kép)

Irodalom: Szalai Béla, *Két császár is ront már minket,* Budapest, MTA KIK–OSZK, 2023, 16. (1.62. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 118 03.07.2026 15:15

Ein wahrhafftiges und erschreckliches

Wunder-Zeichen/

So von vielen tausend Menschen gesehen worden am Himmel über der Stadt Fünffkirchen in Ungarn/woselbsten sind erschienen drey Sebel welche durch drey Hände/so auß einer schwartzen Wolcke hervor gekommen/gehalten wurden und gegen den Mond gehauen/als wenn sie das Angesicht des Monden gantz durchhauen/wie im gleichen eine grosse Sonne sich dabey präsentirt und ein schwartzes doppelt Creutz/so das Hungarische Wapen/sich dazwischen sehen lassen und etliche Stunden also gestanden daß es von vielen Menschen mit grosser Bestürtzung angesehen worden/wie aus folgendem Lied ausführlich zu vernehmen. Gott wende alles zum besten/ist geschehen worden den 17 Februar. Anno 1681.

Noch ein ander schön geistlich Lied/
Wann wird dann unser Auffbruch seyn/daß wir kommen ꝛc.

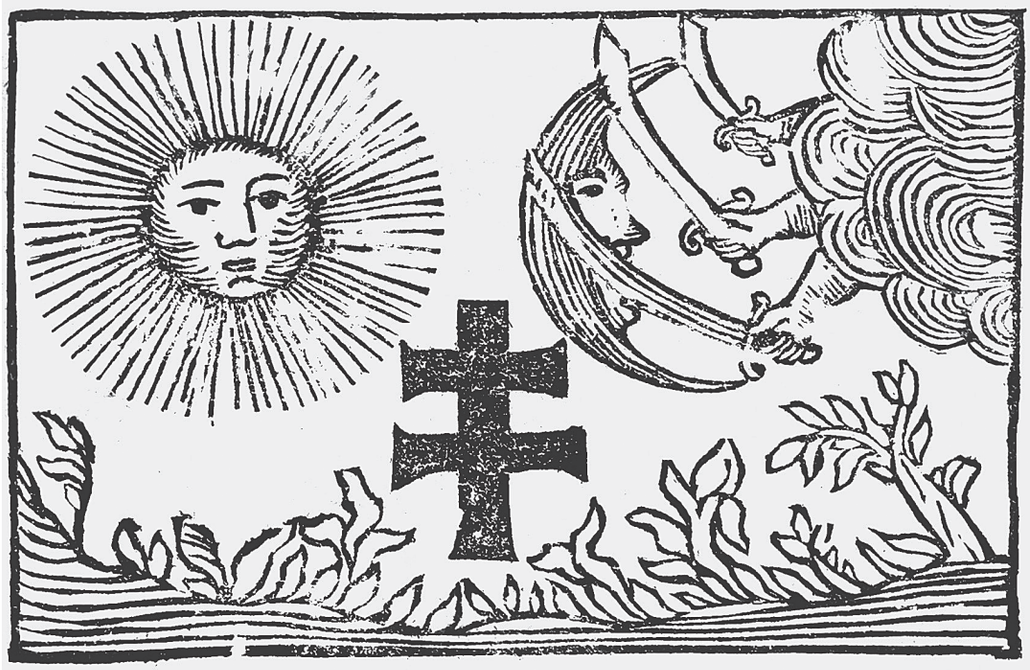

Erstlich gedruckt zu Fünffkirchen/Im Jahr 1681.

35. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 119 03.07.2026 15:15

36. Üstökös 1682

A Frankfurti vásári tudósítások 1682. évi tavaszi számában megjelent egy metszetlap, amely felül a soproni királyné koronázást mutatja, alul pedig egy 1682 elején feltűnt üstökös képe van. Ennek felirata szerint az üstökös 1682. január 1-jén tűnt fel Érsekújvárnál, majd február 10-én Lipótváron látták és Morvaországból tartott a Török Birodalom felé. Az üstökös mellett a képen más csodás égi jelenségek is vannak (korona, török holdsarlók stb.). A metszet szövege arról is tájékoztat, hogy a képhez tartozó esemény leírása a Relatio végén van, ami utalhat arra, hogy ez a hír kiegészítés került a tudósítás végére.

Ugyanerről az üstökösről egy röplap is hírt ad. Ennek metszete nem mutat kísérő égi jelenségeket, csak magát az üstököst, feltüntetve annak haladását a Morva területek felől Érsekújváron át a törökök uralta országrész felé. A később Halley üstökösként elnevezett üstökösről, az ahhoz kapcsolt egyéb égi és földi eseményekről – köztük február 10-én történt megjelenését Lipótvár felett – részletesen ismerteti a metszet alatti leírás. A metszetet jelzése szerint a Majna menti Frankfurtban dolgozó Daniel Steudner készítette.

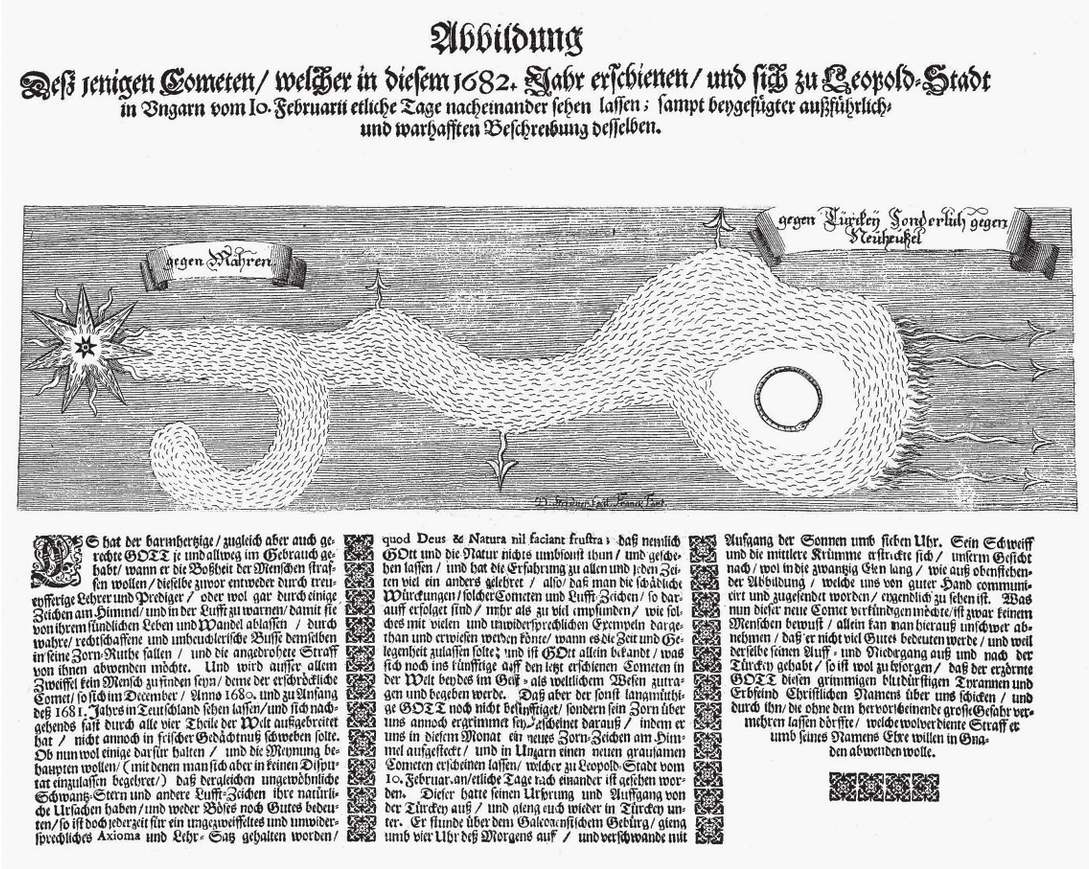

Abbildung

Deß jenigen Cometen/ welcher in diesem 1682. Jahr erschienen/ und sich zu Leopold-Stadt in Vngarn vom 10. Februarii etliche Tage nacheinander sehen lassen; sampt beygefügter außführlich- und warhafften Beschreibung desselben.

gegen Mahren.

gegen Türcken Sonderlich gegen Mitternacht.

Es hat der barmhertzige/ zugleich aber auch gerechte GOTT je und allweg im Gebrauch gehabt/ wann er die Bößheit der Menschen strafen wollen/ dieselbe zuvor entweder durch treuyfferige Lehrer und Prediger/ oder wol gar durch einige Zeichen am Himmel/ und in der Lufft zu warnen/ damit sie von ihrem sündlichen Leben und Wandel ablassen/ durch wahre/ rechtschaffene und unheuchlerische Busse demselben in seine Zorn-Ruthe fallen/ und die angedrohete Straff von ihnen abwenden möchte. Und wird ausser allem Zweiffel kein Mensch zu finden seyn/ denne der erschröckliche Comet/ so sich im December/ Anno 1680. und zu Anfang deß 1681. Jahres in Teutschland sehen lassen/ und sich nachgehends fast durch alle vier Theile der Welt außgebreitet hat/ nicht annoch in frischer Gedächtnuß schweben solte. Ob nun wol einige darfür halten/ und die Meynung behaupten wollen/ (mit denen man sich aber in keinen Disputat einzulassen begehret/) daß dergleichen ungewöhnliche Schwantz-Stern und andere Lufft-Zeichen ihre natürliche Ursachen haben/ und weder Böses noch Gutes bedeuten/ so ist doch jederzeit für ein ungezweiffeltes und unwidersprechliches Axioma und Lehr-Satz gehalten worden/ quod Deus & Natura nil faciant frustra; daß nemlich GOtt und die Natur nichts umbsonst thun/ und geschehen lassen/ und hat die Erfahrung zu allen und jeden Zeiten viel ein anders gelehret/ also/ daß man die schädliche Würckungen/ solcher Cometen und Lufft-Zeichen/ so darauff erfolget sind/ mehr als zu viel empfunden/ wie solches mit vielen und unwidersprechlichen Exempeln dargethan und erwiesen werden könte/ wann es die Zeit und Gelegenheit zulassen solte; und ist GOtt allein bekandt/ was sich noch ins künfftige auff den letzt erschienen Cometen in der Welt beydes im Geist- als weltlichem Wesen zutragen und begeben werde. Daß aber der sonst langmüthige GOTT noch nicht benügsiget/ sondern sein Zorn über uns annoch ergrimmet sey/ erscheinet darauß/ indem er uns in diesem Monat ein neues Zorn-Zeichen am Himmel aufgesteckt/ und in Ungarn einen neuen grausamen Cometen erscheinen lassen/ welcher zu Leopold-Stadt vom 10. Februar. an/ etliche Tage nach einander ist gesehen worden. Dieser hatte seinen Ursprung und Auffgang von der Türckey auß/ und gienq euch wieder in Türckey unter. Er stunde über dem Galeoanischem Gebürg/ gieng umb vier Uhr deß Morgens auff/ und verschwande mit Aufgang der Sonnen umb sieben Uhr. Sein Schweiff und die mittlere Krümme erstreckte sich/ unserm Gesicht nach/ wol in die zwantzig Elen lang/ wie auß obensthender Abbildung/ welche uns von guter Hand communicirt und zugesendet worden/ eygendlich zu sehen ist. Was nun dieser neue Comet verkündigen möchte/ ist zwar keinem Menschen bewust/ allein kan man hierauß unschwer abnehmen/ daß er nicht viel Gutes bedeuten werde/ und weil derselbe seinen Auff- und Niedergang auß und nach der Türckey gehabt/ so ist wol zu besorgen/ daß der erzörnte GOTT diesen grimmigen blutdürstigen Tyrannen und Erbfeind Christlichen Namens über uns schicken/ und durch ihn/ die ohne dem hervorbrechende grosse Gefahr vermehren lassen dörffte/ welche wol verdiente Straff er umb seines Namens Ehre willen in Gnaden abwenden wolle.

36.1. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 120 03.07.2026 15:15

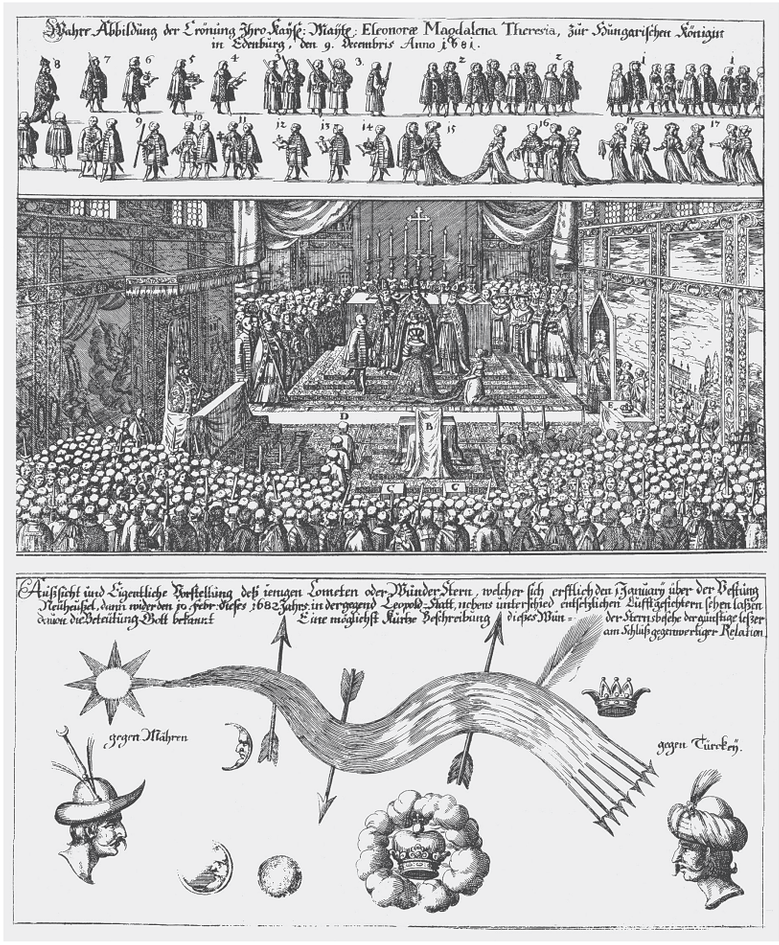

36.2. kép

Üstökös 1682 – Sopron királyné koronázás 1681/6 Mérete 31,2x38,5 (az egész metszet), 31,2x14.7 cm (az alsó üstökös kép). Ismeretlen rézmetsző munkája. A metszet legtöbbször kettévágva a 12–13 odalak közé, illetve a tudósítás végére bekötve található. Megjelent Jacobus Francus, *Relationis Historicae Semestralis Vernalis Continuatio … Historische Beschreibung der denckwürdigsten Geschichten … Vor und zwischen jüngst verflossener Franckfurter Herbst-Meß 1681. biß an- und in die Oster-Meß dises lauffenden 1682. Jahrs …,* Franckfurt am Main, Latomus erben, 1682. A metszetlap szétvágatlan példánya Halle an der Saale, Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt, Nd 342 (36.2 kép)
Üstökös 1682 Mérete 28,5x35,5 cm. A metszeten a rézmetsző Daniel Steudner jelzése „*D. Steudner FranckFort*". A röplap címe a kép felett „*Abbildung Dess jenigen Cometen, welcher in diesem 1682. Jahr erscheinen und sich zu Leopold-Stadt in Ungarn vom 10. Februarii etliche Tage nacheinander sehen lassen […]*" A kép alatt az esemény leírása három hasábban. Frankfurt am Main, 168]. OSZK App. M. 350. (36.1 kép)

Irodalom: G. Eténvi Nóra, *A 17. századi soproni országgyűlések a korabeli német sajtóban,* Soproni Szemle, 54(2000), nr. 1, 32–45.; Szalai Béla, *Két császár is ront már minket,* Budapest, MTA KIK–OSZK, 2023, 17–18. (1.72. és 1.73. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 121 03.07.2026 15:15

37. Sáskajárás 1684

1684 augusztus elején sáskajárás sújtotta Sopron, Kőszeg, Köpcsény és Királyhida környékét és a szomszédos ausztriai területeket, Heinrich Heuss Hamburgban kiadott röplapja „ezer és ezer millió" sáskáról ír és részletezi a borzalmas pusztítást, amit végeztek. Külön is szól a bortermelő környék szőlőiben tett kárról, aminek köszönhetően odaveszett az év bortermése. A metszeten felül felhőnek tűnő sáskarajok repülnek, alul egy hatalmas méretű sáska, attól jobbra magyaros öltözékű(?) emberek nézik a sáskákat. A röplap metszete megjelent több könyvben is.

Sáskajárás 1684 Mérete 41,5x31,6 cm az egész röplap, 17,3x28,6 cm a metszet. Címe nincs. Ismeretlen rézmetsző munkája. A röplap címe „*Entsetzliches Schrecken oder abermaliges Heuschrecken Wunder […] in Ungarn und Oesterreich mit Anfang dieses August Monats 1684. zu vielen Tausend und Millionenweis … unvein nachfolgender Beschreibung derselben*" a metszet felett. A röplap alján Henrich Heuss kiadói jelzése. A röplap metszete később *Türcken Krieg und Christen Sieg… Erster Theil… Continuation…*, Hamburg, Heinrich Heuss, 1685 és más könyvekben is megjelent. München, Bayerische Staatsbibliothek, Res/ Slg. Faust 4. (37. kép)

Irodalom: Szalai Béla, *Két császár is ront már minket,* Budapest, MTA KIK–OSZK, 2023, 24. (1.132. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 122 03.07.2026 15:15

Entsetzliches Schrecken- oder abermaliges

Heuschrecken-Wunder/

So sich/ glaubwürdigen und grundlichen Bericht nach/ in Ungarn und Oesterreich/ mit Anfang dieses August-Monats/ 1684. zu vielen Tausend und Millionen-weis/ unversehens eingefunden/ wie gegenwärtige Figur in Kupffer-Bildnüs/ als vier-gesiegelt/ nach Grund-rißigen Original, augenscheinlich ausweiset. Zu sonderbahrer erstaunenden Verwunderung/ also Denck- und Sehens-würdig vorgestellet/ in nachfolgender Beschreibung derselben.

Freylich ist GOtt wunderbar/ in seinen Thaten/ Er sendet seine Boten aus/ und lässet uns seinen Wunder-Willen/ (so entweder zur Straffe oder Gnade gerichtet/durch dieselben wunderbarlich andeuten; ein Vater/ warnet vorher/ ehe dann er seine böse Kinder züchtiget ꝛc. wolte viel lieber/ daß er keine so nothwendige Boten außzuschicken Ursach hätte/ als daß er solche zu brauchen/ gleichsam von uns boßhafftigen Menschen offtmals gezwungen wird. Ein scheindares Exempel dessen/ daß seine Dräungs-Hand noch nicht/ uns sündige Menschen Kinder heimzusuchen ablasse/ weiset sich in vorgestellter Heuschrecken Abbildung/ und deren leidigen Geschichts-Bericht/ welche sich zu Köttsee/ (einem Ort in Ungarn) mit dergleichen Straff und Wunder Ungeziefer ereignet/ deßgleichen an vielen andern Orten mehr/ wie auch so gar weit in Oesterreich herauß/ schon gefunden und angetroffen worden/ darvon auch Oedenburg/ Rust/ Bruck/ Gints/ und die Haite nicht befreyet gewesen/ sondern sich am meisten mit ihrem Flug allda herum aufgehalten: und sahe man solche bey etlichen Wochen her/ zu vielen Tausend mal Tausend Millionen weise/ auch gemeiniglich um den Abend/ gleich als ein stark brausender Sturmwind/ in so unglaublicher Menge ankamen/ daß man auch fast weder Bäume oder Himmer sehen kunte/ zumalen es alles wie gleichsam dick-verfinstert davon außsahe.

Dieses Ungeziefer nun/ und rechte Wunder Warnungs-Boten GOtter/ verheerten/ fretzten und frassen alles Gras und Heu/ von der Erde hinweg/ gleich als ob niemahln etwas da gewesen wäre; wie dann unlängsten 8. Männer/ eines Tages/ ein gar schön und merckliches Stück Wiesen mühsahmlich abgemähet/ und als sie des andern Tages kamen/ das Heu außzubreiten/ hatten solches diese ungebettne Gäste/ (welche gleich einer dicken Decke selbigen Abend darauf gefallen/ (schon alles rein abgefressen/ daß fast nicht daß geringste darvon mehr zu sehen ware.

Nicht weniger hatte man auch wahrgenommen/ daß sie sich gar in die Weingärten verfügen/ so dick an die Wein-Stöckel gelegen/ daß man keinen Stock darvon sehen kunte/ sie frassen aber nicht die Weinstöcke/ sondern nur die Weyden/ (als mit denen selbige geheftet waren) ab. Zu Preßburg zwar/ (in deren Gegend man sie wohl etwas/ aber nicht in der Nähe vermercket/) ist man der Zeit ihrer annoch befreyet/ und (welches nicht ohne bewundrendes Nachdencken zu bemelden) so befindet sich/ daß dieses Ungeziefer/ eben den Strich ihres Aufenthalts und Herkunfft führe an der Donau herum/ als wo vor einem Jahr die Türcken und Tartarn herkamen/ haben sich also noch nicht auf die Preßburger Seiten herüber begeben. Was nun solcher Sonder-Flug/ und gewisser Stich dieser Heuschrecken/ oder vielmehr rechten Schrecken-Gäste/ als anminster Vorboten mit sich bringe/ oder dem ohne dis übel zugerichteten Ungerland/ und der gantzen Christenheit/ auff das neu e bedeutet wird dem Allmächtigen guten GOtt am besten bewust seyn.

Damit aber fernerd die Gestalt und Art dieses Ungezi fers/ dem vorgestellten Kupffer-Bildnis nach/ (auch wie man es von glaubhaffter guter und sicherer Hand erhalten) dem günstigen Anschauer/ und also männiglichen zum deutlichsten beschrieben werde/ so ist zu wissen/ daß sie nicht die Form und Gestalt der gemeinen und aller Orten bekandten Heuschrecken an sich haben/ sondern eine gantz fremde/ wilde und entsetzliche Art erweisen und sehen lassen; zumalen man sich auch viel grösser/ als andere gemeine Heuschrecken/ und von unterschiedlichen bundten Farben vorzeichnet befunden/ wiewohlen doch die meisten Grün und Grau/ wie auch Kastanien-Farb und weis streifig/ und also selbsten ein ander gantz ungleich-ähnlich (unerachtet bey so unglaublicher Menge) gesehen worden. Ein guter Freund/ welcher sich von Köttsee/ zur Verwunderung und Darmeisung etliche/ unterschiedlicher Colör und Gattungen bringen lassen/ hatte selbige in die vierzehen Tage lang/ bey Leben erhalten/ und hätte sich getrauet/ wann er nur rechte Gelegenheit gehabt/ solche noch weiter/ an ferne Ort zu verschicken/ und lebendig einzuliefern; so ein starckes Leben dieses Ungeziefer hatte.

Ihre Köpffe sind recht wunderbarlich und unterschiedlich gestaltet/ wie dann einer von denen/ so erstgedachter Freund aufgehaben/ einen sonders grossen Kopff/ und gleichsam ganz breite Stirn hatte/ ja gar schön Blümerau und die Augen herum verzeichnet ware. Viele der Leute auch/ die solche in grosser Menge gesehen/ sagen aus: daß sie wie die Türcken und Tartarn um die Köpffe herum aufsehen/ auch zwey gar subtile Federlein/ als gleichsam 2. Hörnlein/ so da etwa Fingersbreitlang/ auf den Köpffen haben.

Die Flügel betreffende/ deren ein jeder viere hat/ so zeigen sich dieselbigen an der Farbe sast beynahe den rothen Rebhüner Federlein gleich/ sind auch um ein merckliches viel länger/ alß die Heuschrecken selbst/ absonderlich aber solle ein bekandter Geistlicher/ einen unter denen Heuschrecken allda gefunden haben/ auff dessen Flügel einen gar deutlich die Lateinische Zahl 3385. zu sehen und zu lesen gewesen. Ihre Füsse/ sind so starck als die Schröter/ oder so genannte Bocks-Hörnlein/ an den Mäulern aber sind sie gar scharff und spitzig geformet. Diese entsetzliche Ungeziefer nur/ solle man (glaubhafften Sage nach) wo ein rechter Flug hingetroffen/ so dick übereinander haben liegen g esehen/ daß sie den Leuten biß an die Knöchel/ ja wöll gar (wie andere wollen) biß an die Weden/ gegangen seynd.

Ihre Bedeutung nun/ und was sie eigentlich mit sich bringen wollen wir so curiös nicht beurtheilen/ weilen es Wunder und Straff-Bothen GOttes seyn/ deme wir auch dieses biß zu seiner Zeit/ billig wollen und sollen anheim gestellet seyn lassen/ wiewohlen sie niemahls etwas Gutes mitgebracht/ oder nach sich gezogen haben/ sondern gemeiniglich/ gleich wie sie gantze Heerschaaren weiß ankommen/ also auch öffters grosse Kriegs-Heere/ und fremdde Völcker nach sich ziehen. Oder auch wohl Mißwachs und theure Zeiten/ ehmals darauff erfolgt seyn. Zumalen dann niemahlen in H. Schrifft/ allwo an unterschiedlichen Orten der Heuschrecken gedacht wird/ mit selbigen etwas Gutes/ sondern gemeiniglich allgemeine Land-Straffen darvurch angedeutet worden.

Ihrer viele zwar haben sich bereits unterstanden/ darüber zu urtheilen/ und vorzugeben/ daß grosser Hunger in das Land kommen werde. GOtt aber ist es am besten bekannt/ der wolle uns auch in allen Gnaden darvor behüten. Er verleihe aber unserem gesalbten Glorwürdigen Josua/ Seiner Käyserl. Majest. Glück und Sieg wieder die barbarischen Feinde/ und stärcke seine/ und seiner Christlichen Heerführer tapffere Helden-Fäuste/ daß sie für dem Heer und Herde Gottes/ großmüthig und eiferich streiten/ Ehre einlegen/ und daß Feld erhalten mögen/ damit diese wilde und schädliche Heuschrecken durch eine starcke Hand von oben herab/ wie derum wie der Staub vertrieben/ zerruchtzet und unter der Christen Füsse getretten werden.

Wird verkaufft bey Henrich Heuß/ neben der Banco.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 123 03.07.2026 15:15

38. Üstökös 1687

A Lotaringiai Károly vezette sereg 1687. július 18-i Eszékhez érkezéséről több röplap és metszet is tudósít. Ezek egyike a kor hiedelmei szerint az Eszék felett feltűnt csodás égi jelenség várható következményeit a törökökre, és Lipót császár terveit taglalja. A metszeten a folyóparton hosszan elnyúló, fallal körbevett város felett hatalmas üstökös, a jobb felső sarokban egy felhőn koporsó, takaróján három turbános fej, baloldalon egy koponya. Lotaringiai Károly azonban a várost védő sáncokat nem tudta elfoglalni, a röplap sugallta győzelem elmarad, a császári sereg visszavonult Nagyharsányhoz.

Eszék 1687/25 Röplapon, mérete 27,3x19,1 cm, az egész röplap 29,3x35,0 cm. címe nincs. A kép felett a röplap címe „*Wahre eigentliche Abbildung, Eines entsetzlichen Wunder-Zeichens zu Esseck*" – öt sorban, a kép alatt egyhasábos szöveg, a végén nyolcsoros vers. Jelzése: Nürnberg, Leonard Loschge, 1687. London, British Museum, Prints and Drawings 1878, 0713.2787. (38. kép)

Irodalom: John Roger Paas, *The German Political Broadsheet 1600–1700, Vol. 14.,* Wiesbaden, Harrassowitz, 2017, P-3583; Szalai Béla, *Elcsendesül a hadak útja,* Budapest, MTA KIK–OSZK, 2025, 23. (88. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 124 03.07.2026 15:15

Wahre eigentliche Abbildung/

Eines entsetzlichen Wunder-Zeichens zu Esseck:

So sich Sontags/ den 10./20. Julii/ dieses 1687. Jahres/ nach einem vorher gegangenen erschröcklichen Gewitter/ bey wieder ausgeheiterter Lufft/ Abends/ mit herreinrückender Nacht/ am lichten Himmel/ zu grausamen Entsetzen vieler Tausende/ die es sahen/ hat ereignet und zugetragen.

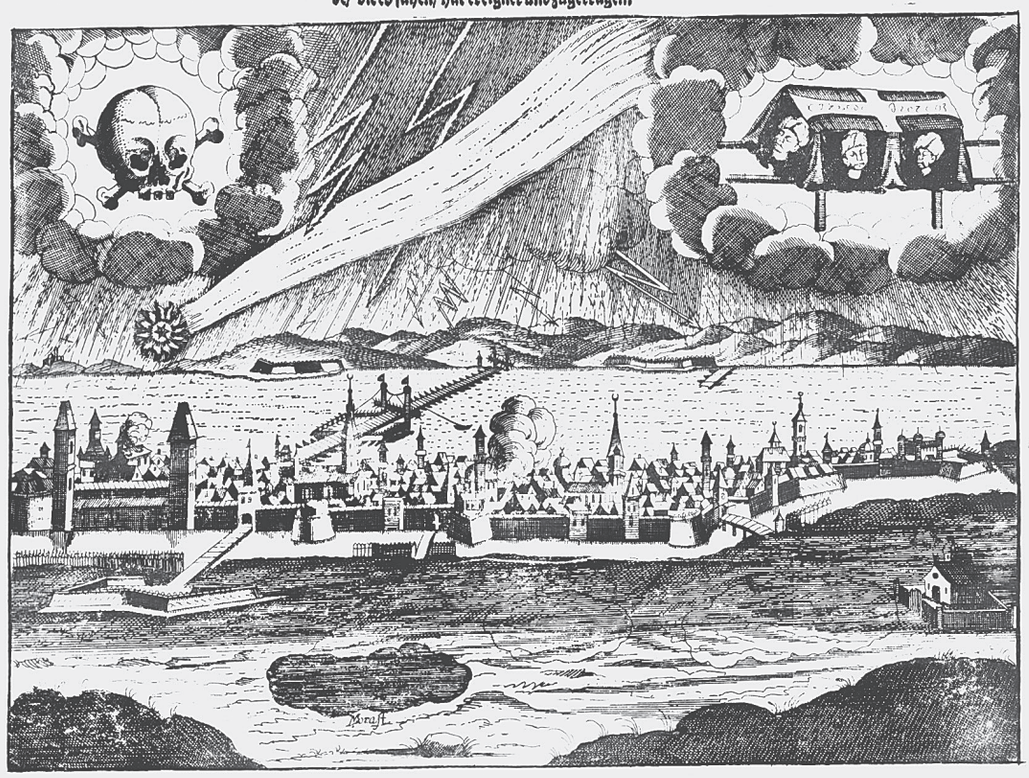

ALs die siegreichen Helden-Arme der Christlichen Armeen / unter unsern großmächtigsten LEOPOLD/ in dem übel verheerten Ungarn/ und an dessen angräntzenden Erbfeindlichen Frontieren nicht ausrichten/ das verrichtet zu derselben Schutz/ und der grausamen Feinde Trutz/ die unüberwindliche Macht-Hand GOttes/ welche denen Türkischen Verwüstern/ eine erschröckliche Straff-Ruthe/ ihrer sterblichen Hinfälligkeit/ oben bemeldten dito/ eines Abends/ an dem Himmel als ein Schau und Deck-Spiegel aufgesteckt/ Nemlichen: Einen sehr grossen/ langschweiffigen und helscheinenden feurigen Cometen/ anbey auch in einer gantz liechten Wolke/ auf zweyen Röhren-Beinern/ einen entsetzlichen Todten-Kopff/ dann auch anderseits/ eine gar wol gestaltete Todten-Bahr/ daran man auch das formirte Creutz-Zeichen ganz klar und deutlich/ also weiß scheinend/ aus der Lufft unschwer sehen und erkennen kunte. Es stunde der Proportion und dem irdischen Auge nach/ gerad über obengedachter/ der Zeit Türkischen Stadt Essek/ und gabe denen Zuschauern eine gar schlechte Freuden-Hoffnung zu vermerken ab. Vielleicht solchen Türckisch-Rach-wütigen Philistern/ und ihren Schnaubenden Sanherib/ oder Sultanischen Groß-Waisel damit zu weisen/ die bald künfftige Züchtigungs-Ruthe/ seiner Tyrannischen Verdienste und Greuel Thaten/ welche er an dem glaubigen Christen-Israel/ von geraumen Jahren hero sich unterwunden/ und grausamlich ausgeübet. Es beschahe auch nicht vergeblich nach einem vorher gegangenen erschröcklichen Blitzen und Donner-Gewitter/ ihnen damit ihre ungläubige Hertzen reg und erschittrend zu machen/ und damit anzudeuten: Daß/ wo sie nicht von solchen Wüten und grausamen Toben wider die Christenheit abstehen würden/ sie der HErr/ und unüberwindliche Christen GOtt/ alsdann mit einem eisernen Zepter zerschlagen/ und ihnen ein Wetter zu Lohn geben werde. Seinen gläubigen Christen-Streitern aber/ solle nach dem Ungewitter / oder zeitlicher Trübsalen-Finsternüß/ das Liecht wiederumb aufgehen/ und Freude den frommen Hertzen/ in dem Teutschen Israel.

Inzwischen sahen es die Türcken samt den Christen/
Es stunde sichtbarlich am liechten Himmels-Sahl/
Ach! daß man doch sich möcht zur Busse bässer rüsten/
So würde aufgehebt / auch solcher Straffen-Quaal/
Den Türken nicht allein/ auch uns ist es gewiesen/
Zur Drau und Warnungs-Schau/ GOtt aber gebe nur/
Daß es der Feinde Schwarm/ zur Straffe mög geniessen/
Und uns solchs Schauen dien/ als ein Bekehrungs-Uhr.

Nürnberg/ zu finden bey Leonhard Loschge.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 125 03.07.2026 15:15

39. Pécs égi jelenség 1692

1692. február 20-án Pécs felett többféle csodás égi – közöttük feltételezhetően légköroptikai – jelenségek tűntek fel, amelyek 10 napig voltak különböző napszakokban láthatók. Ezekről egy metszet ad hírt, amiről mindössze annyit tudunk, hogy német nyelvterületen készült. A kép alatti szöveg részletesen leír minden egyes jelenséget (hely, méret, szín és egyéb jellegzetességek). A metszeten felül hatalmas napkorong mellett három fénylő kör, felette két üstökös, középen két fénylő oszlop, a bal felső sarokban a bal felső sarokban lebegő felhőn szerzetesek, papok kórusa. Alul baloldalt Pécs város képzeletbeli látképe, ezért kizárt, hogy annak rajza a helyszínen készült. A jelenségekről helyszíni megfigyelések alapján készült forrás nem ismert. Az erdélyi Cserei Mihály naplója a legkorábbi forrás, de ő is csak hallomásból ismerte a történteket. Érdekességként említhető, hogy eltérően minden korabeli más csodás jelenség ismertetésétől a Pécsett történteket a metszet szövege nem tekinti baljós előjeleknek.

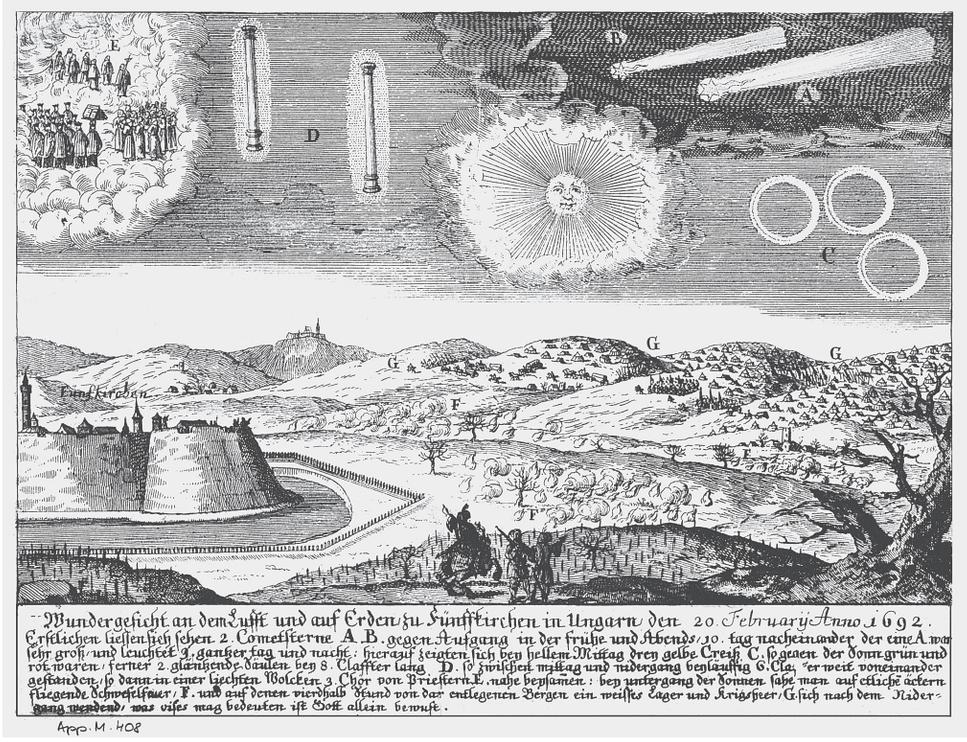

39. kép

Pécs 1692/1 Mérete 27,6x21,2 cm, címe „*Wundergesicht an dem Luft und auf Erden zu Fünffkirchen in Ungarn den 20 Februarii 1692*" a kép alatt. A cím alatt hat sorban A-G jelmagyarázat. OSZK App. M. 408. (39.kép)

Irodalom: Horváth István–Pohánka Éva, *Égi tünemények Pécsett 1692-ben,* Pécsi Szemle, 7(2004), 24–29.; Szalai Béla, *Elcsendesül a hadak útja,* Budapest, MTA KIK–OSZK, 2025, 23. (88. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 126 03.07.2026 15:15

40. Szolnoki szörnyszülött, 1700 körül

Egylapos, két oldalára nyomtatott kiadvány ad hírt arról, hogy Szolnokon egy szűcsmester feleségének szörnyszülött gyermeke született, aki csak pár napig élt. Nem kívánjuk a történetet részletesen ismertetni (a képen olvasható), elég csak annak a kezdete: a szűcsmester felesége több évig volt áldott állapotban míg végre megszületett a gyermek, akinek a fejéből egy kard állt ki, összesen hét feje volt, egy a nyakán, kettő-kettő a vállain, a derekán és a térdein, mindegyik ugatott és harapott. Nem hinném, hogy maga a tudósítás írója elhitte ezt a történetet, nem is beszélve a művelt olvasóról (abban a korban az írni-olvasni tudó embert annak tekintették). A tudósítás hely és idő megjelölés nélkül jelent meg. Mivel 1685-tól kezdve másfél évtizedig a császári csapatok rendszeresen táboroztak vagy vonultak keresztül Szolnokon, úgy hisszük, ez a „hír" akkor kaphatott lábra és jutott el oda, ahol az megjelent.

Eine Wunderns-würdige
Miß-Geburth eines Kindes,
Welches in diesem Jahre in der bekannten Stadt Zollnock in Ungarn, von einer Kürschners-Frau mit grossen Schmertzen und Schrecken gebohren worden, dessen gräuliche Gestalt hierbey abgebildet ist.

Geneigter Leser!

Man hat seit vielen Jahren her mit Erstaunen von so vielen Wunder-Geschichten an allen Orten hören müssen, und dabey bemercket, daß eine jegliche auch allemahl eine Vorbedeutung vielerley Unglücks gewesen ist. Insonderheit kan Ungarn von solchen Vorbedeutungen am meisten ein Zeuge seyn; wie dann in diesem Jahre sich ebenmäßig ein groß Wunderwerck ereignet, so aus folgenden zu ersehen ist:

Eine Kürschners-Frau, Rosina Sohlin, gienge zu jedermanns Bewunderung über Jahr und Tag schwanger, und als endlich die Geburths-Stunde heran nahet, bringet sie zu eines jeden Schrecken eine solche Miß-Geburth zur Welt, so noch niemahls gesehen worden, über dessen Anblick sie auch selbst vor Schrecken ihren Geist aufgegeben. Dieses Wunder-Kind trug auf dem Haupte einen Säbel und Türckischen Bund, an den Augen und Ohren hatte es 2 Flügel, an beyden Achseln 2 Köpffe, am Leibe 4 Köpffe und an den Beinen auch 2 Köpffe, welche einen beissenden Thiere ähnlich sahen, die Hände u. Füsse aber denen Gänsefüssen gleichten. Das erschröcklichste war dieses darbey, wenn das Kind sich regte, die Köpffe auch anfiengen, ein jeder insbesondre sich zu bewegen. schrye das Kind, so schryen sie alle, und heulten wie die Hunde. Eben also war dieses abscheulich mit anzusehen, daß wenn man denen Köpffen zu nah: kam, sie grimmiglich um sich herum bissen. Die Haare stiegen einen jeden zu Berge, der solchen Jammer-vollen Zustand mit ansahe. Weil man nun dieses Kind nicht aufheben durffte, es auch nicht essen noch trincken wolte, so weynte man, daß es nicht lange leben würde; jedennoch lebte es zu grosser Plage noch 6 Tage. Auch wuchse ihm in Eil ein Schwantz, welcher bis am Hals reichte, und einen Pfeil ähnlich sahe. Uber alle diese merckliche Zeichen ereignete sich noch dieses: Als man die Frau nebst andern Leichen verscharren wolte, hörte man an dem Sarge ein starckes Klopffen. Weil man nun damit stille hielt, fragte sie: Was man denn mit ihr machen wolte? Hierauf eröffnete man den Sarg, um zu sehen, ob sie wieder lebte. Da richtete sie sich auf, und fragte: Ob das Kind, das ihr so viel Schmertzen gemacht, daß sie habe sterben müssen, auch gestorben sey? Als man nun sagte, daß es gestern verschieden, legte sie sich wieder nieder, mit diesen Worten: Nun gute Nacht, itzt bin ich zufrieden. Hierauf rüttelte man sie noch etliche mahl, allein sie gab kein einiges Zeichen des Lebens mehr von sich, verscharreten sie dahero nebst andern ins Grab. GOtt wende doch in Gnaden ab alle wohlverdiente Straffe, und gebe uns allen ein vernünfftiges und seeliges

E N D E.

* * *

40. kép

Szolnoki szörnyszülött Fametszet tudósítás címlapján, lapméret 16,0x20,0 cm. A tudósítás címe: *Eine Wunderns-würdige Miß-Geburth eines Kindes, Welches in diesem Jahre in der bekannten Stadt Zollnock in Ungarn, von einer Kürchners- Frau ... gebohren worden, dessen gräuliche Gestalt hierbey abgebildet ist,* Sine loco, typograho et anno. – VD17 3:658749Dl. (cca. 1700) (40. kép)

Irodalom: Szalai Béla, *Elcsendesül a hadak útja,* Budapest, MTA KIK–OSZK, 2025, 34–35. (304. kép).

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 127 03.07.2026 15:15

41. Pápa, Johannes Grigg, 1700 körül

Johannes Grigg a 17. század végé felé Pápán született lábak nélkül és egy kézzel, ezt az őt ábrázoló metszet közli. A kor szokása szerint vásárokon és cirkuszban mutogatták, mint torszülöttet. Nézőit bűvészmutatványokkal (sapka és golyó trükkök) szórakoztatta. A 18. század elején Nürnbergben volt, de eljutott több német nagyvárosba, sőt 1734-ben Stockholmba is. Életéről többet nem tudunk.

A metszet alatti szövegben Grigg önmagát mutatja be, kezdve azzal, hogy amiktől a természet születésekor megfosztotta (célzás testi fogyatékosságaira), azok helyett a mennyei kegyelem más ajándékokat adott neki. Meglévő keze fürgeségét dicséri, megállapítva, hogy a bűvészmesterség alapja a gyorsaság, és erről bárki meggyőződhet mutatványait látva. Végül nagylelkű adományokat kér.

A metszet akár az érdeklődés felkeltését szolgáló nyomtatványnak, hirdetésnek is tekinthető.

Johannes Grigg, Pápa Mérete 19,0x31,0 cm. A kép alatt hétsoros felirat *„JOHANNES GRIGG geb zu PAPA in Ungarn … du wollst auch genereux dich gegen mich bezeigen."* Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, Inv. nr. A 26271. (41. kép)

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 128 03.07.2026 15:15

41. kép

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 129 03.07.2026 15:15

A kötetben idézett szakirodalom

1. Bartha Lajos, *Égi jelenségek látványa régi magyarországi ábrázolásokon,* in *Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből – A tudomány-, technika- és orvostörténet témáinak és tárgyainak képi ábrázolása a gyűjteményekben,* szerk. Vámos Éva, Budapest, MTESZ, OMM, 2002, 107–113.
2. Cennerné Wilhelmb Gizella, *A Zrínyi család ikonográfiája,* Budapest, Balassi, 1997.
3. Csorba Dávid, *Kálvinista üstökösök – Kisztei Péter Üstökös Csillagának világa,* in Farkas G. F.–Szebelédi Zs.–Varga Ber.–Zsoldos E., szerk., *Üstököst látni,* 2017, 190–212.
4. Csukovits Enikő, *Magyarországról és a magyarokról: Nyugat-Európa magyar képe a középkorban,* Budapest, MTA TTI, 2016 (Magyar történelmi emlékek, Értekezések – Monumenta Hungariae Historica, Dissertationes).
5. Daston Lorraine, *Marvelous Facts and Miraculous Evidence in Early Modern Europe*, Critical Inquiry, 1991, Autumn.
6. Drzgulin, Wilhelm Eduard, *Historischer Bilderatlas, II. Theil,* Leipzig, Leipziger Kunst-Comptoir, 1863.
7. Dudith–Mátrai 1961 – Dudith András *értekezése az üstökösről,* in *Régi magyar filozófusok XV–XVII. század,* vál., szerk. jegyz. Mátrai László, Budapest, 1961 (Nemzeti könyvtár), 16–41.
8. Ecsedy Judit, V., *Zsolna: egykülönleges nyomdahely,* in *„Üstököst látni": Az 1680. évi üstökös művelődés- és tudománytörténeti emlékei,* szerk. Farkas Gábor Farkas, Szebelédi Zsolt, Varga Bernadett, Zsoldos Endre, Budapest, MTA KIK–Jaffa, 2017 (Lichniae ex Bibliotheca Academiae Scientiarum Hungaricae – Érdekességek az MTA Könyvtárából), 487–510. (itt: 494–496.).
9. Etényi Nóra, G., *A 17. századi soproni országgyűlések a korabeli német sajtóban,* Soproni Szemle, 54(2000), nr. 1, 32–45.
10. Etényi Nóra, G., *Hadszíntér és nyilvánosság: A magyarországi török háború hírei a 17 századi német újságokban,* Budapest, Balassi Kiadó, 2003.
11. Etényi Nóra, G., *Pamflet és politika: A hatalmi egyensúly és Magyarország a 17. századi német propagandában,* Budapest, L'Harmattan, 2009.
12. Etényi Nóra, G., *Die Formen, Gattungen der gedruckten politischen Propaganda in der fühen Neuzeit: Zeitgenössische politische Symbole der europäischen Machtverhältnisses,* Historické Štúdie, 49(2015), 61–77.
13. Farkas Alexandra–Kiricsi Ágnes–Klemm László, *(R)égi csodajelek: 17–18. századi halójelenségek a Magyar Nemzeti Múzeumból,* Fizikai Szemle, 61(2011), nr. 12, 407–412.
14. Farkas Gábor Farkas, *Régi könyvek, új csillagok,* Budapest, Balassi, MTA ITI, OSZK, 2011 (Humanizmus és reformáció, 32.)
15. Farkas G. F.–Szebelédi Zs.–Varga Ber.–Zsoldos E., szerk., *Üstököst látni,* 2017 – *„Üstököst látni": Az 1680. évi üstökös művelődés- és tudománytörténeti emlékei,* szerk. Farkas Gábor Farkas, Szebelédi Zsolt, Varga Bernadett, Zsoldos Endre, Budapest, MTA KIK–Jaffa, 2017 (Lichniae ex Bibliotheca Academiae Scientiarum Hungaricae – Érdekességek az MTA Könyvtárából).
16. Galavics Géza, *Kössünk kardot a pogány ellen, Török háborúk és képzőművészet,* Budapest, Képzőművészeti Kiadó, 1986.
17. Hágen András, *Fekete hó,* Élet és tudomány 68(2013), nr. 7.
18. Horváth István–Pohánka Éva, *Égi tünemények Pécsett 1692-ben,* Pécsi Szemle, 7(2004), 24–29.
19. Horváth József, *A nagyszombati, a kassai és a kolozsvári jezsuita felsőfokú iskolák promóciós könyveinek bibliográfiája,* sajtó alá rend., szerk. Kónya Franciska, Budapest, MTA KIK, 2025 (A Magyar

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 130 03.07.2026 15:15

Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei – Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae, 53(128)).
20. Höfert, Almut, *Den Feind beschreiben, „Türkengefahr" und europäisches Wissen über das Osmanische Reich 1450–1600,* Frankfurt am Main–New York, Campus Verlag, 2003 (Campus Historische Studien, 35.)
21. Jajczay János, *A megszentelt Pest-Buda,* Budapest, Szent István Társulat, 1938
22. Kázmér Miklós–Tímár Gábor, *The first scientific description of aurora borealis: the 10 September event in Transilvania, recorded by Marcello Squarcialupi*, Geoscience Letters 15(2016), nr. 3, 15–24.
23. Kázmér Miklós–Tímár Gábor, *Az északi fény első tudományos leírása, Marcello Squarcialupi: De coeli ardore (1580)*, Erdélyi Múzeum, 79(2017), nr. 1, 82–87.
24. Lénárt, Orsolya, *Der Ungarische Kriegs-Roman: Medien, Wissen und Fremdwahrnehmung bei Eberhard Werner Happel,* Budapest, NAP, 2016 (Mitteleuropäische Geschichte und Kultur, Studienreihe der Andrássy Universität, Budapest, Bd. 1.)
25. Madeweiss, Friedrich, *Tractatus cometographicus : to gest O zgewenj a w nowe vkazanj, toho neobyčegne dlauheho a Strassliweho Comety, w Mesycý Decembris Anni 1680, & in Januario Roku 1681 spatřeného,* W Żiline v Alżbety Dadanky 1681 (RMK II 1498). Hasonmása: Farkas G. F.–Szebelédi Zs.–Varga Ber.–Zsoldos E., szerk., *Üstököst látni,* 2017, 421–444. Szövegkiadása: Farkas G. F.–Szebelédi Zs.–Varga Ber.–Zsoldos E., szerk., *Üstököst látni,* 2017, 446–465. Magyar fordítása (Kovács Eszter): Farkas G. F.–Szebelédi Zs.–Varga Ber.–Zsoldos E., szerk., *Üstököst látni,* 2017, 466–486.
26. Magyary-Kossa Gyula, *Magyar orvosi emlékek: értekezések a magyar orvostörténelem köréből*, *I–IV. kötet,* Budapest, Eggenberger, 1929–1940 (A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat könyvtára); Hasonmás kiadűsok: Budapest, Hogyf Editio, 1994–1995; Budapest, Hogyf Editio, 1997.
27. Marosi Ernő, *Magyarok középkori ábrázolásai és az orientalizmus a középkorban,* in Marosi Ernő, *„Fénylik a mű nemesen", Válogatott írások a középkori művészet történetéről,* Budapest, Opitz Kiadó, Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat, 2020, 86–93.
28. Meszlényi Antal, *Üldözni fognak titeket: A három kassai vértanú Budapest*, Stephaneum Nyomda, 1944.
29. Mikó–Sinkó, szerk., *Történelem–kép,* 2000 –*Történelem – kép, Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon, vezető a Magyar Nemzeti galéria kiállításához...,* szerk. Mikó Árpád, Sinkó Katalin, Budapest, MNG, 2000 (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2000/3.)
30. Németh S., bearb., *Hungarica, Wolfenbüttel,* 1993 – *Ungarische Drucke und Hungarica 1480–1720, Katalog der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel – Magyar és magyar vonatkozású nyomtatványok 1480-1720 : a wolfenbütteli Herzog August Könyvtár katalógusa, Bde I–III.,* bearb. von S. Katalin Németh, München–Berlin, Saur, 1993.
31. Paas, John Roger, *The German Political Broadsheet 1600–1700, Vol. 14.,* Wiesbaden, Harrassowitz, 2017.
32. Papp Júlia, *„Honját, népét s ősi hitünket védte királyunk", A mohácsi csata és II. Lajos a 16–19. századi képzőművészetben,* Budapest, ELTE HTK, Budapest, 2025.
33. Pataki F.–Ritoók Zs., szerk., *Magyarságkép …,* 1999 –*Magyarságkép és történeti változásai,* szerk. Pataki Ferenc, Ritoók Zsigmond, Budapest, MTA, 1999 (Magyarország az ezredfordulón, Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián, Műhelytanulmányok).
34. Plihál Katalin, *Kard és térkép: Hadi események és propaganda a Magyarországról megjelent térképeken,* Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020.
35. Ráth-Végh István, *Magyar kuriózumok,* Budapest, Rózsavölgyi, 1934; Budapest, Rózsavölgyi, [2]1947; Budapest, Ifjúsági Kiadó, 1955 (Új kiadás az ifjúság számára); Budapest, Pán Kiadó, [3]1989; Budapest, Elektra Kiadóház, [4]1999; Budapest, Fapadoskönyv, [5]2010; Budapest, Pán Kiadó, [4[6]]2013.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 131 03.07.2026 15:15

36. Réthly Antal, *Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig,* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1962; Budapest, Országos Meterológiai Szolgálat, [2]2009.
37. Rózsa Gy. 1963xxxyyyGyörgy Rózsa, *Thesenblätter mit Ungarischen Beziehungen,* Acta historiae artium, 3–4(1987), 257–290.
38. Rózsa György, *Budapest régi látképei, 1493–1800,* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963 (Monumenta historica Budapestinensia, 2.); átdolgozott kiadás, Budapest, Új Művészet Kiadó, [2]1999.
39. Rózsa György, *Öt évszázad pápai látképei,* Pápa, Jókai Mór Városi Könyvtár, 2000.
40. Strauss, Walter L. , *The German single-leaf woodcut 1550-1600*, *Vol. II.*, New York, Abaris Books, 1975.
41. Szalai Béla, *Magyar várak, városok, falvak metszeteken, 1515–1800, I-VII. kötet,* Budapest, Múzeum Antikvárium, magánkiadás, 2006-2024.
42. Szalai Béla, *A tizenötéves háború metszeteken,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, 2021.
43. Szalai Béla, Így tudták, így hitték, így képzelték. A magyar történelem kortárs metszeteken 1514-1592, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, 2021.
44. Szalai Béla, *Ad jobbat az Isten, A magyar történelem kortárs metszeteken 1604–1660,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, 2022.
45. Szalai Béla, *Az ősi bátorságra emlékezzetek, A magyar történelem kortárs metszeteken 1660–1665,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, 2023.
46. Szalai Béla, *Két császár is ront már minket, A magyar történelem kortárs metszeteken 1666–1684,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Országos Széchényi Könyvtár, 2023.
47. Szalai Béla, *Most van itt az ideje a hadakozásnak, A magyar történelem kortárs metszeteken 1685–1686, I–II. kötet,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Országos Széchényi Könyvtár, 2024.
48. Szalai Béla, *Mindenhol beszélik a török futását, A magyar történelem kortárs metszeteken 1687–1688,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Országos Széchényi Könyvtár, 2025.
49. Szalai Béla, *Elcsendesül a hadak útja, A magyar történelem kortárs metszeteken 1689–1699,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Országos Széchényi Könyvtár, 2025.
50. Téglás J. Béla, *A történeti pasquillus a magyar irodalomban,* Szeged, 1928 (Értekezések a M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetéből, 7.)
51. Toulouse, Henri–Hanus Erzsébet, *Bibliographie de la Hongrie en langue française,* Budapest–Paris, OSZK, Institut Hongrois, 2002 (Documenta Hungarorum in Gallia).
52. Várkonyi Ágnes, R., *Politikai kultúra és információ a kora újkorban,* Budapest, MTA, 2014 (Székfoglaló előadások a Magyar Tudományos Akadémián).
53. Varsányi Krisztina, *„Hírlik, hogy Bethlen…", Bethlen Gábor fejedelem a Német-Római Birodalom korabeli nyilvánossága előtt német nyelvű nyomtatványok tükrében,* Budapest, MTA BTK, 2014 (Médiatudományi könyvek).
54. Wagner Vilmos, *Hírszolgálat a XVII. század elején (A Lamperter-féle kézírati újság ösmertetése),* Kolozsvár, Stief Jenő, 1911.
55. Zsoldos Endre, *Jacob Schnitzler és az üstökösök,* in Farkas G. F.–Szebelédi Zs.–Varga Ber.–Zsoldos E., szerk., *Üstököst látni,* 2017, 406–418.
56. Zsoldos Endre, *Üstökösök az ókortól a kora újkorig,* in Farkas G. F.–Szebelédi Zs.–Varga Ber.–Zsoldos E., szerk., *Üstököst látni,* 2017, 213–221.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 132 03.07.2026 15:15

Népek táblája Stájerországból

Steirische Völkertafel

Kurze Beschreibung der In Europa Befintlichen Völckern Und Ihren Aigenschafften.

Namen	Spanier.	Frantzoß.	Wälisch.	Teutscher.	Engerländer.	Schwöth.	Boläck.	Unger.	Muskawith.	Tirk oder Griech.
Sitten	Hochmüttig,	Leicht sinig.	Hinderhaltig,	Offenherzig,	Wohl Gestalt,	Stark und Groß	Bäurisch,	Untreÿ,	boßhafft,	Wie das Abrilweter,
Natur Und Eigenschaft	Wunderbarlich	Holdseitig Und gesprächig	Eifersichtig.	Ganz Gut,	Lieb-reich,	Graus-sam.	Hochwilder,	Aller Graussambst	Gut Ingerisch,	Ein Lung Teüfel,
Verstand	Klug un Weiß.	Firsichtig,	scharffsinig,	Wizig,	Ymmuthig.	Hartknäbig,	Gering Achtent,	Hochweniger,	Gar Nichts,	Oben Auß,
Umzeugung deren Eigenschaften	Mänlich,	Kindisch.	Wie iederwill,	Über Allmit	Weiblich.	Unerkendlich	Mittlmässig.	Bluthbegirig,	Unentlichkrob.	Zärt-lich.
Wissen-schaft	schrifftgelehrt	In Kriegssachen	In Geistlichen Rechte	In Weltlichen Rechte	Welt Weis,	In Freuen Künsten	In Underschid-lichen sprachen	In Ladeinischersprach	In Krichischersprache	Ein Falscher Bolliticus.
Tracht Der Kläidung,	Ehrbaar.	Unbeständig	Ehr sam.	Macht alles Nach	auf Französchischeart	Von Löder,	Lang Röckig.	Viel Färbig,	Mit böltzen,	Auf Weiber Art.,
Untugent,	Hoffärtig,	Betrügerisch	Geissichtig.	Verschwenderisch	Unruhig,	Über Glauberisch	Braller,	Geräther,	Gar Uerätherisch	noch Geräterischer.
Lieben,	Ehr lob und Rüm	Den Krieg,	Das Gold,	Den Trunck.	Die Wohllust	Köstlichespeisen	Den Adl,	Die Aufruhe,	Den Brügl.	Selbsteigne Lieb
Krankheiten.	Verstopfung,	Gn Eigner	Gn bösser seüch.	Gn bodogrä,	Ein Verschwindsucht	Ein Der Wassersucht.	Ein Dendurchbruch	Gn der freis,	Gn Reichen.	Gn Schwachheit
Ihr Land.	Ist fruchtbaar	Wohlgearbeith	Ergötzlich Und Wohllistig,	Gut,	Fruchtbaar.	Bergig.	Waldich,	Frucht Und gott Reich.	Voller Liß,	Ein Liebreiches.
Krigs Tugente	Groß Müthig,	Grg listig,	Firsichtig,	Uniberwindlich	Ein See Held,	Unuerzackt.	In Gestimt,	Aufriererisch,	Miesamb,	Gar faul.
Gottesdienst	Der aller beste.	Gut,	Etwas besser,	Noch Andächtiger	Verenderlich Wie der Mond,	Eifrig in Glauben	Glaubt Allerleÿ	Unmüessig,	Ein Abtriniger,	Eweneinsolchen
Fürennen für Ihren herrn	Einen Monarchen	Eine König	Einen Bäterärch	Einen Käiser.	bald den balt jene,	Freüe Herrschaft	Einen Erwelden,	Einen Unbeliebigen	Einen Freimiligen	Ein Thiran.
Haben Überfluß	Gn Früchten,	Gn Waren	Gn Wein,	Gn Getráid,	Gn fich Weid,	Gn Ärtz Kruben	Gn Böltzwerch,	In Allen.	Gn Immen,	an zart Und weichen sachen
die Zeit Vertreiben,	Mit Spillen,	Mit betrügen	Mit schwätzen,	Mit Trincken,	Mit Arbeiten	Mit Essen.	Mitt zancken,	Mit Miessigehen	Mit schlaffen.	Mit Kränkeln,
Vergleichung Mit denen Thiren	Ein Eldfanthen	Ein Fuchsen,	Einen Luchsen,	Einen Löben,	Einen Pferd,	Einen Ochsen,	Einen Bern	Einen Wolffen	Ein Esel,	Einer Katz,
Ihr Leben Ende	In Böth,	In Krieg,	In Kloster,	In Wein,	In Wasser,	Auf der Erd	Im stall,	beÿm säwel,	In schnee.	In betrug.

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 133 03.07.2026 15:15

Európa népeinek és tulajdonságaiknak bemutatása

Kurze Beschreibung der in Europa befindlichen Völker und ihrer Eigenschaften

A 18. századi ismeretlen szerző a magyarok tulajdonságait így összegezte
Ungar / Magyar

Viselkedés (megmutatkozás) / Auftreten	Hűtlen / Untreu
Természet és jellem / Natur und Charakter	A legkegyetlenebb / Am grausamsten
Értelem / Verstand	Megvető (gőgös) / Geringschätziger
Tulajdonságok / Eigenschaften	Vérszomjas / Blutgierig
Tudományok (nyelve) / Wissenschaften	Latin / Latein
Öltözet / Kleidung	Színes / Vielfarbig
Rossz szokások / Untugenden	Áruló / Verräterisch
Előszeretettel teszi / Vorlieben	Lázadás / Aufruhr
Betegségek / Krankheiten	Epilepszia / An der Fraisen
Országaik / Ihre Länder	Gyümölcsökben és aranyban gazdag / Reich an Früchten und Gold
Harcos erények / Kriegstugenden	Lázító / Aufrührerisch
Vallásosság / Religiosität	Cselekvő (tetterős) / Tatkräftig
Uralkodójuk elfogadása / Erkennen als ihnen Herrscher an	Egy nemkívánatos személyként / Einen Unbeliebigen
Túlélés / Haben überflüss	Mindenben / an Allem
Időkihasználás / Zeitvertrieb	Tétlenség / Müssiggehen
Állatvilágbeli megfelelőjük / Gegenstück in der Tierwelt	Farkas / Wolf
Életük vége / Ihr Lebensende	Kard által / Unter dem Säbel

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 134 03.07.2026 15:15

Személy- és helynevek mutatója

A mutatóban a helynevek dőlt betűvel, a szöveggel összhangban legtöbbször magyar elnevezéssel szerepelnek. Ha az adott helynek a mai hivatalos neve történelmi okokból különbözik ettől, akkor zárójelben megadjuk a hivatalos nevét és melyik országban található. Szintén zárójelben szerepeltetjük a hivatalos helynevet és szükség esetén az országot azoknál a külföldi helyeknél, amelyek a szövegben hagyományos magyar elnevezéssel szerepelnek (Bécs, Velence stb.). A metszeteken vagy a korabeli tudósításokban szereplő régi, sokszor hibásan írt latin vagy német helynevek mindig a mai helynév szövegkörnyezetében – például metszetek címleírásában, vagy katalógustételben, könyvcímben – szerepelnek, ezért azokat csak kivételesen, a hivatalos név után zárójelben közöljük.
A személyneveknél a különböző katalógusokban, jegyzékekben és a bibliográfiában szereplő neveket is megadjuk, zárójelben feltüntetve – ha vannak – azok névváltozatait.

Abadal, Pietro 91, 92
Adler, Aegidius 13, 14
Altzenbach, Wilhelm 107, 108
Alvinc (Vinţu de Jos, RO) 19
Amman, Jost 24, 26
Atwerpen (Anvers, BE) 107
Aubry, Peter 86
Augsburg (Bayern, D) 6, 29, 51, 55, 58, 59, 75, 81, 83
Baci, Gregor 83
Badanjković 81
Baksa Márk 83, 84
Balassagyarmat (Nógrád, HU) 68
Bár (Baranya, HU) 78
Bartha Lajos 86, 112, 116, 130
Báry Péter 78, 81, 82
Báthory András 47, 49
Báthory Boldizsár 47
Báthory István 47
Báthory Zsigmond 47, 54
Bazin (Pezinok, SK) 43
Bebek Ferenc 13
Bécs (Wien, Wienn, A) 13, 14, 19, 33, 41, 50, 53, 58, 59, 68, 78, 112
Benyovszky Mihály 6, 68
Berlin (Cölln, D) 9, 107, 114
Bernegger, Matthias 83, 84
Besztercebánya (Banská Bystrica, SK) 58, 102
Bethlen Gábor 8, 56, 58, 59, 132
Bocatius, Johannes (Bock, Hans) 58, 60
Bologna (Emilia-Romagna, I) 78, 81
Bonfini, Antonio 43
Borković, Martin 81
Bosytz, Stefan 10
Botero, Giovanni 38
Bouttats, Gaspar 107, 108
Bratislava lásd *Pozsony*
Braun, Georg 51
Braunschweig (Niedersachsen, D) 24, 26
Buda (Ofen, Budapest, HU) 21, 24, 26, 28, 29, 33, 34, 38, 45, 70, 131
Burgenzan, Georg 41
Burgkmair, Hans 38
Castaldo, Giovanni Battista 19
Cavalieri, Giovanni Battista de 38
Cennerné Wilhelmb Gizella 93, 130
Cosmerovius, Matthaeus 68, 81
Cölln lásd *Berlin*

Csáktornya (Czackenthurn, Tschakturn, Čakovec,CRO) 86, 91
Cserei Mihály 126
Csíkszentdomokos (Sândominic, RO) 47
Csorba Dávid 10, 130
Csukovits Enikő 7, 130

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 135 03.07.2026 15:15

Dadan, Jan 9, 114
Dadanka, Alžběta 10, 114, 131
Dilbaum, Samuel 47, 49, 51, 55
Dillingen an der Donau (Bayern, D) 13
Drugulin, Wilhelm Eduard 47, 49
Dudith András 10, 130

Ecsedy Judit, V. 114, 130
Erdély (RO) 7, 8, 9, 19, 21, 47, 54, 126
Érsekújvár (*Nové Zámky, SK)* 68, 70, 120
Esslingen am Neckar (Baden-Württemberg, D) 14
Esterházy Ferenc 68
Esterházy Gáspár 68
Esterházy László 68
Esterházy Miklós 68
Esterházy Pál 68
Esterházy Tamás 68
Esterházy Zsigmond 68
Eszék (Osijek, CRO) 86, 124
Esztergom (Komárom-Esztergom, HU) 68
Eténi, Nóra, G. 8, 121, 130

Farkas Alexandra 66, 100, 130
Farkas Gábor Farkas 9, 10, 114, 130, 131, 132
Farkas, Franzius 14
Ferdinánd, I. lásd Habsburg, Ferdinánd, I.
Fievet, Daniel 85
Fila, Rudolf 41
Forgách Ádám 68
Fraknó (Forchtenstein, A) 68
Francus, Jacobus 49, 59, 108, 121
Frankfurt am Main (Hessen, D) 20, 35, 47, 49, 59, 85, 107, 108, 120, 121
Fráter (Martinuzzi) György 19, 20, 47
Fülek (Filakovo, SK) 33, 75, 76
Fürst, Paul 85, 112

Galavics Géza 8, 68, 76, 78, 82, 130
Garck lásd *Görgő*
Gärtz lásd *Görgő*
Goroszló lásd *Magyargoroszló*
Gottfrid, Johann Ludwig 20
Görgő (Gärtz, Garck, Spišský Hrhov, SK) 58
Göttingen (Niedersachsen, D) 102
Grigg, Johannes 128
Grodetzky Menyhért 56

Győr (Győr-Moson-Sopron, HU) 6, 9, 41, 45, 83
Gyula, III., pápa 19
Gyulafehérvár (Alba Iulia, RO) 19, 47, 54

Habsburg, Ferdinánd, I. 19, 58, 59
Habsburg, Károly, V. 19
Habsburg, Lipót, I. 91, 124
Habsburg, Mátyás, II. 45
Habsburg, Rudolf 47
Hágen András 102, 130
Hahn, Johann Erich 84
Halbmaister, Wolfgang 41
Halle an der Saale (Sachsen-Anhalt, D) 9, 102, 114, 121
Hamburg (D) 70, 122
Hanus Erzsébet 7, 132
Hermannstadt lásd *Nagyszeben*
Heuss, Heinrich 122
Heussler, Leonhard 28, 29, 34
Hoefnagel, Georg 50, 51
Hoffmann, Johann 91, 92
Hogenberg, Abraham 28, 29, 50, 51
Hogenberg, Hans 51
Horváth István 126, 130
Horváth József 6, 76, 130
Höfert, Almut 7, 131
Innsburck (A) 83
Isselburg, Peter 58, 59
Izabella királyné lásd Jagelló, Izabella

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 136 03.07.2026 15:15

Jagelló Izabella (Izabella királyné) 19
Jajczay János 29, 131
János Pál, Szent II. 56
János Zsigmond lásd Szapolyai János Zsigmond
János, Keresztelő Szent 47
Juncker, Chritian 85
Jung, Johann Adam 85
Jüngling, Stephan 10

Kara Musztafa 33
Károly, V. lásd Habsburg, Károly, V.
Kassa (Košice, SK) 6, 10, 35, 56, 58, 75, 76, 113, 114, 130, 131
Kázmér Miklós 10, 131
Kelemen, VIII., pápa 47
Keller, Georg 47, 49
Kilian, Wolfgang 58, 59
Királyhida (Bruckneudorf, A) 122
Kiricsi Ágnes 66, 100, 130
Kis Farkas (Forgács) 81
Kisztei Péter 10, 114, 130
Klemm László 66, 100, 130
Klinda Mária 28
Kolozsvár (Cluj Napoca, RO) 6, 47, 54, 58, 59, 76, 130
Komárom (Komárom-Esztergom, HU) 90
Kónya Franciska 6, 76, 130
Kornis Gáspár 47
Kovács Eszter 10, 131
Köln (Nordrhein-Westfalen, D) 51
Köpcsény (Kittsee, A) 122
Kőrösi Márk 56
Kőszeg (Vas, HU) 122
Krakkó (Kraków, PL) 47
Küssel, Matthaeus 75, 76, 81
Küssel, Melchior 6

Lang, Mauritius 68
Latomi, Sigismundi 108
Leipzig (Sachsen, D) 49, 84, 130
Lénárt Orsolya 7, 131
Leslie, James (Jacob) 78, 82
Leslie, Walter 78, 81, 82
Léva (Levice, SK) 68
Lipót, I. lásd Habsburg, Lipót, I.
Lipótvár (Leopoldov, SK) 120
Lippa (Lipova, RO) 19
Lorraine, Daston 9, 130
Loschge, Leonhard 51, 82, 124
Lotaringiai Károly 124
Lőcse (Levoča, SK) 58
Ludovit Janota 107, 108
Luzenicki, Jacob 75

Mack, Georg 26, 28
Madeweiss, Friedrich 9, 114, 131
Magyargoroszló (Goroszló, Guruslău, RO) 47, 54
Magyary-Kossa Gyula 13, 14, 60, 131
Malaspina, Germanico 47
Mang, Christoff 51, 55
Marosi Ernő 7, 131
Masskardu, Yakovu 81
Máté, Szent 70
Mátrai László 10, 130
Mátyás főherceg lásd Habsburg, Mátyás, II.
Mayer, Lucas 43
Mayer, Sebald 13, 14
Medgyes (Mediaș, RO) 47
Merian, Matthaeus 19, 20
Meszlényi Antal 56, 131
Meurer, Theodor 47
Meyern, Martin 85
Migliori, Maria Francesca 38
Mihály vajda lásd Vitéz Mihály
Mikó Árpád 8, 131
Miller, Johann Rudolf 68
Mitelli, Giuseppe Maria 11, 78, 82
Mitritz nevű török 78, 82
Modor (Modra, SK) 66

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 137 03.07.2026 15:15

Mohács (Baranya, HU) 9, 43, 78, 131
Mrnavić, Ivan Tomko 81
Mrnjavčić, Vuk 81
Murád, III. lásd Oszmán, Murád, III.
Murányi Vénusz 75

Nádasdy Ferenc 50
Nagy Konstantin 99
Nagyenyed (Aiud, RO) 54
Nagyharsány (Baranya, HU) 124
Nagykálló (Szabocs-Szatmár-Bereg, HU) 85
Nagyszeben (Hermannstadt, Sellenberk, Sibiu, RO) 9, 10, 47, 114
Nagyszombat (Trnava, Tyrnaviae, SK) 6, 68, 76, 130
Nagyvárad (Oradea, RO) 70, 71
Nagyvezekény (Vezekény, Velké Vozokany, SK) 6, 68
Németh S. Katalin 24, 86, 91, 92, 131
Nikolsburg (Mikulov, CZ) 43
Nürnberg (Bayern, D) 24, 26, 29, 34, 43, 51, 59, 59, 82, 85, 92, 124

Nyitra (Nitra, SK) 68

Ofen lásd *Buda*
Oszmán, Murád, III. 33
Oszmán, Szelim, II. 33
Oszmán, Szulejmán 33

Paas, John Roger 59, 60, 86, 93, 100, 124, 131
Pálffy Miklós 83
Pálffy Thomas 68
Pápa (Veszprém, HU) 50, 51, 56, 99, 100, 128
Papp Júlia 9, 131
Passe, Crispijn van de 70
Pataki Ferenc 7, 131
Pázmány Péter 56
Pécs (Baranya, HU) 118, 126, 130
Pest (Budapest, HU) 28, 29, 71, 131
Peterle, Michael 21
Petróczy István 107
Pika Gáspár 107
Pilsen (Plzeň, CZ) 47
Plihál Katalin 8, 131
Pohánka Éva 126, 130
Pongrátz István 56
Pozsony (Bratislava, SK) 41, 43, 58, 66, 83, 91, 108, 116
Prága (Praha, CZ) 19, 21, 54
Premerl, Daniel 78, 81

Radkersburg (Regede, Steiermarkt, A) 86
Rákóczi György 56
Ráth-Végh István 14, 60, 131
Ráttkay György 81
Regede lásd *Radkersburg*
Réthly Antal 66, 71, 132
Ritoók Zsigmond 7, 131
Rodamus, Petrus 43
Róma (Lazio, I) 38, 81
Rózsa György 6, 28, 29, 51, 76, 132
Rudolf császár lásd Habsburg, Rudolf

Sárospatak (Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 70
Schleder, Joahn 108
Schnitzer, Lucas 113
Schnitzler, Jacob 9, 10, 114, 132
Schödel, Martin 83, 84
Schönig, Valentin 29
Schwarzenberg, Adolf 50
Sellenberk lásd *Nagyszeben*
*Sempte (*Šintava*, SK)* 68
Sinkó Katalin 8, 131
Spork, Johann 107, 108
Steudner, Daniel 120, 121
Stief Jenő 7, 132
Strassburg (Strasbourg, Bas-Rhin, F) 83
Strauss, Nicolaus 54

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 138 03.07.2026 15:15

Strauss, Walter L. 14, 21, 26, 41, 43, 132
Stuttgart (Baden-Württemberg, D) 49

Szalai Béla 6, 8, 9, 10, 14, 20, 21, 24, 26, 29, 34, 35, 41, 43, 45, 49, 51, 54, 55, 56, 60, 68, 71, 76, 82, 84, 85, 86, 90, 93,100, 102, 108, 112,113, 116, 118, 121, 122, 124, 126, 127, 132
Szapolyai János Zsigmond 19
Szatmár lásd *Szatmárnémeti*
Szatmárnémeti (Szatmár, Satu Mare, RO) 55, 85, 112
Szebelédi Zsolt 9, 10, 114, 130, 131, 132
Széchy Gáspár 75, 78
Széchy Mária 75
Székesfehérvár (Fejér, HU) 50
Szelim, II, lásd Oszmán, Szelim, II.
Szendrő (Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 75, 76
Szentgotthárd (Vas, HU) 99, 100
Szigetvár (Baranya, HU) 33, 34
Szikszó (Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 13, 14, 26
Szimonidesz Gáspár 83
Szokoli Mehmed 33
Szokoli Musztafa 24, 33, 34
Szolnok (Jász-Nagykun-Szolnok, HU) 9, 33, 127
Szomolány (Smolenice, SK) 43, 49
Szulejmán szultán lásd Oszmán, Szulejmán

Téglás J. Béla 8
Temesvár (Timișoara, RO) 21
Tímár Gábor 10, 131
Torda (Turda, RO) 54
Toulouse, Henri 7, 132
Tragor Ignác 24, 26
Tyrnaviae lásd *Nagyszombat*

Ulmer, Anna 14
Ungnad von Sonnegg, David 47
Urban, Paul 116

Vác (Pest, HU) 24, 26
Vámos Éva 86, 112, 116, 130
Varga Bernadett 9, 10, 114, 130, 131, 132
Várkonyi Ágnes, R. 8, 132
Varsányi Krisztina 8, 132
Vecchi, Alessandro 38
Velence (Veneto, I) 38
Verebély (Vráble, SK) 68
Vezekény (Veľké Vozokany, SK) 6, 68
Vezekény lásd *Nagyvezekény*
Vitéz Mihály 47
Völcker, Rupert 9

Wagner Vilmos 7, 132
Wesselényi Ferenc 75, 76, 78, 107
Wick, Johann Jacob 29, 35
Wien lásd *Bécs*
Wienn lásd *Bécs*
Wolfenbüttel (Niedersachsen, D) 24, 59, 86, 92, 128, 131
Worms (Rheinland-Pfalz, D) 14, 43

Zágráb (Zagreb, CRO) 81
Zeiller, Martin 83, 84
Zimmermann, Wilhelm Peter 50, 51, 55
Zólyomlipcse (Slovenská Lupča, SK) 102
Zrínyi család 81, 86, 93, 130
Zrínyi Miklós 86, 91, 93
Zrínyiújvár (Őrtilos, Somogy, HU) 81
Zunner, Johann David 85
Zürich (CH) 14, 21, 24, 26, 29, 35

Zsoldos Endre 9, 10, 114, 130, 131, 132
Zsolna (Žilina, SK) 9, 114, 130

Szalai Bela_Szörnyek, gyilkosok, vitéz magyarok.indd 139 03.07.2026 15:15